

Finansinis raštingumas investicijoms, augimui, pagalbai ir komandiniam darbui

#FLIGHT

Financial Literacy for Investment, Growth,
Help and Teamwork

TURINYS

Apie projektą / 4

Partneriai / 6

Įvadas / 8

Rytų Europos moterų padėties Europos ekonominės erdvės darbo rinkose tyrimas (situacija partnerių šalyse)

Rytų Europos moterų padėties Vokietijos darbo rinkoje tyrimas / 10

Imigracijos procesai Lietuvoje / 14

Rytų Europos imigrantų padėtis Danijoje / 16

Migracijos procesai Lenkijoje / 23

Imigrantų padėtis Norvegijoje / 25

Literatūros apie suaugusių moterų skaitmeninį finansinį raštingumą kritinė apžvalga

Vokiška literatūra apie suaugusių moterų skaitmeninį finansinį raštingumą / 30

Finansinio raštingumo situacija Lietuvoje / 33

Finansinės iniciatyvos Lenkijoje / 35

Danijos finansinio raštingumo išteklių apžvalga / 38

Norvegijos finansinio raštingumo išteklių apžvalga / 40

Bankai ir jų paslaugos / 43

Pagrindiniai apmokestinimo ir socialinio draudimo principai, tarptautiniai aspektai, mokesčių deklaravimo paramos programos / 49

Mokesčiai Lietuvoje / 53

Mokesčiai Lenkijoje / 53

Savarankiškas darbas / 55

Paskolos ir hipotekos. Kaip išbristi iš skolų? Privatus nemokumas / 59

Vartotojų skolos ir asmeninis bankrotas Lenkijoje / 63

Sutaupytų lėšų investavimas: Investavimas: įvairios valiutos, skaitmeninės valiutos, finansinės priemonės; ETF, ekologiškos investicijos, akcijos ir nekilnojamasis turtas.

Kodėl neinvestuoju? Įrankiai ir programėlės / 65

Pensijų sistemos / 70

Ką reiškia infliacija? / 75

Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas / 80

Terminų žodynas / 82

Apie projektą

Projektu #FLIGHT: *Financial Literacy for Investment, Growth, Help and Teamwork* (liet. Finansinis raštingumas investicijoms, augimui, pagalbai ir komandiniam darbui) siekiama ugdyti Rytų Europos moterų, persikėlusią gyventi į Europos ekonominę erdvę, skaitmeninius finansinius įgūdžius, kurie leistų geriau socialiai ir ekonomiškai integruotis į priimančiąsias bendruomenes, efektyviai dirbti savarankiškai, būti finansiškai nepriklausomomis, taip pat tvariai taupyti ir investuoti skaitmeniniame amžiuje.

Skaitmeninio finansinio raštingumo (SFR) aspektas tampa vis svarbesnis skaitmeninio amžiaus suaugusiųjų švietime, ypač COVID-19 pandemijos paveiktame pasaulyje. Visose be išimties pandemijos paveiktose šalyse moterys atsidūrė tarp labiausiai pažeidžiamų grupių dėl lyties nulemtų socialinių vaidmenų, kurie lėmė pasitraukimą iš darbo rinkos užsidarius tam tikriems sektoriams (pvz., svetingumo) arba atvirkščiai – išlikimą darbo rinkoje itin rizikingomis ir nepalankiomis sąlygomis (pvz., sveikatos priežiūros srityje).

Vadinamoji moterų recesija (angl. *she-cession*) dar aiškiau parodė, kaip svarbu protinai ir saugiai valdyti savo pajamas, santaupas, draudimą, investicijas ir kitą ekonominę veiklą. Skaitmeniniu ir finansiniu požiūriu raštingos moterys turi daugiau įgūdžių, yra atsparesnės ir labiau pasitiki savimi, todėl sėkmingiau užsitikrina saugią ir tvarią finansinę ateitį sau, savo vaikams ir šeimoms, taip sumažindamos skurdo riziką.

Padedamos #FLIGHT Pagalbos klubo mentorių, jos įgijo aukštesnį finansinio išprusimo lygį, leidžiantį naudotis finansinių technologijų (*fintech*) produktais ir paslaugomis, išvengti klaidingų pardavimų, sukčiavimo, duomenų vagysčių (pvz., *phishingo*), įsilaužimo ar romantinio sukčiavimo, neteisėto duomenų naudojimo, diskriminacinio elgesio ir kitų brangiai kainuojančių klaidų.

Pagrindiniu #FLIGHT įkvėpimo šaltiniu ir varomąja jėga tapo moterų iš Rytų Europos, daugiausia – Ukrainos karo pabėgėlių ir baltarusių migrančių, finansinė elgsena ir taupymo įpročiai. Jie labai priklauso nuo valstybės, iš kurios emigrantės atvyksta, ekonominės brandos, jų finansinio raštingumo įgūdžių, sukaupto turto ir priimančiosios šalies taikomų socialinės bei ekonominės politikos priemonių.

Dėl šių priežasčių Europos Sąjungos (ES) šalyse yra gana didelių struktūrinių skirtumų, o naujokių valstybių narių ar ES nepriklausančių šalių gyventojų finansinio turto struktūra pasižymi menka įvairove. Tai lemia skaudi sovietmetį išgyvenusių visuomenių istorinę patirtis. Skaitmeninės finansų rinkos priemonės daugeliui vis dar kelia nerimą ir baimę, todėl jie renkasi investicijas, kurias galima lengviau suvokti ir suprasti, pavyzdžiui, nekilnojamąjį turtą arba mažų palūkanų banko indėlius.

Pirmasis projekto tikslas buvo pagerinti bendrą ukrainiečių karo pabėgėlių, ypač įsikūrusių geografiškai atokiose ir (ar) kaimo vietovėse, skaitmeninį finansinį raštingumą. Parengtos ir Pagalbos klubuose išbandytos trys mokomosios programos (intelektiniai rezultatai). Pirmoji jų skirta SFR įgūdžiams tobulinti asmeninėms reikmėms ir (ar) tam, kad būtų galima pradėti savarankišką veiklą. Antroji – investavimo žinioms gausinti ir

asmeninės rizikos tolerancijos lygiui įsivertinti, atliekant projekto komandos specialiai sukurtą interaktyvų testą. Trečioji programa kalba apie skaitmeninės tapatybės saugumo svarbą ir apsaugą nuo įvairių tipų sukčiavimo, įskaitant romantinį sukčiavimą. Tam sukurtas interaktyvus įrankis, pagrįstas tipinėmis romantinio sukčiavimo schemomis ir žmogaus elgsenos modeliais.

Visos minėtos mokymo programos išbandytos Pagalbos klube – neformaliame Ukrainos karo pabėgėlių savitarpio paramos tinkle. Pirminį projekto siekį į klubą priimti tik tas dalyvės, kurios vietos kalbą moka ne žemesniu kaip A2 lygiu, pakoregavo karas. Į visas šalis partneres plūstelėjus gausioms pabėgėlių minioms, #FLIGHT komanda Lietuvoje atsidūrė tarp pionierių, ėmusių teikti pirmąją integracinę pagalbą.

Be finansinio ir skaitmeninio raštingumo žinių, Lietuvoje netikėtai atsidūrusios karo pabėgėlės gavo kalbinį ir kultūrinį parengimą, elementarią psichologinę pagalbą, galėjo pasidalinti džiaugsmiais ir rūpesčiais. Komandinė klubo dvasia įgalino kurti profesinius tinklus ir (ar) imtis prieinamos ekonominės veiklos, laiduojančios sklandesnį įsiliejimą į vietos priimančiąsias bendruomenes. Pagal galimybes visi mokymai ir susitikimai su socialiniais partneriais klube vyko valstybine lietuvių kalba, turint tikslą pasirengti valstybinės lietuvių kalbos egzaminui, leidžiančiam pretenduoti į leidimą nuolat gyventi Lietuvoje.

Partneriai

NVO VERSLI MAMA

Lietuvos nevyriausybinė organizacija VERSLI MAMA veikia moterų įgalinimo srityje nuo 2015 m. Pagrindinės veiklos sritys yra klasikinė ir internetinė rinkodaros komunikacija, viešieji ryšiai, suaugusiųjų švietimas, moterų verslumo skatinimo ir sveikatinamojo fizinio aktyvumo (SFA) projektų valdymas. NVO taip pat administruoja to paties pavadinimo interneto portalą, kuris naudojamas moterų įgalinimo idėjų ir gerosios praktikos sklaidai lietuvių kalba.

WE ARE ENTREPRENEURS (WAE)

Danijoje veikianti smulkaus ir vidutinio verslo įmonė siūlo verslumo, skaitmeninio ir finansinio raštingumo sričių suaugusiųjų mokymo programas. WAE padeda pažeidžiamiesiems visuomenės sluoksniams (moterims, migrantams, niekur nedirbantiems ir nesimokantiems jaunuoliams (vadinamiesiems NEETs) ir kt.) nemokamai įgyti itin reikalingų neformaliųjų įgūdžių. Įgyjant Europoje pripažįstamus sertifikatus, didinamos pažeidžiamų grupių įsidarbinimo galimybės, teikiama asmeninių ir verslo finansų tvarkymo pagalba, taip pat suteikiama galimybė kreiptis į tarptautines paramos grupes.

WSEI UNIVERSITETAS

WSEI universitetas (WSEI) – nevalstybinė Lenkijos aukštoji mokykla, įsteigta 2001 m. WSEI siūlo įvairias akademinų disciplinų studijų programas, suteikiančias universitetinę išsilavinimą. Universitete mokosi 6500 studentų, iš jų apie 80 % – neakivaizdžiai. Nacionaliniu mastu pripažintas universitetas siekia užmegzti partnerystes su ES organizacijomis ir institucijomis, remiančiomis švietimą, mokslą ir mokslinius tyrimus. Universiteto studentiją sudaro atstovai iš 25 skirtingų šalių bei kultūrų: Ukrainos, Kazachstano, Afganistano, Azerbaidžano, Ispanijos, Portugalijos, Turkijos, Nigerijos, Gruzijos, Bisau Gvinėjos, Uzbekistano, Norvegijos, Nepalo, Baltarusijos, Bangladešo, Malaizijos, Belizo ir, žinoma, Lenkijos. Tarp privačių ir valstybinių Lenkijos universitetų WSEI yra vienintelis, visas studijų programas vykdomas anglų kalba, ir vienintelis Liublino krašte, turintis keturias studijų programas, atviras užsienio studentams. Aukštą mokymo lygį palaiko beveik 400 kruopščiai atrinktų dėstytojų, turinčių atitinkamus mokslo laipsnius ir būtina akademinę patirtį. Visos WSEI siūlomos programos yra akredituotos Mokslo ir aukštojo mokslo ministerijos.

WELTGEWANDT

Vokietijos tarpkultūrinio pilietinio ugdymo institutas „Weltgewandt“ (liet. *atviras pasauliui*) teikia pilietinį švietimo paslaugas socialiniais, politiniais ir ekonominiais klausimais. Institutas daugiausia dėmesio skiria tam, kad dabartiniai politiniai ir visuomeniniai įvykiai būtų suprantami visoms visuomenės grupėms, ugdo suvokimą, kas yra demokratija ir kokių vertybių reikia, kad ji veiktų, skatina piliečius aktyviai dalyvauti socialiniame ir bendruomeniniame gyvenime.

Weltgewandt e.V. taip pat stiprina dialogą tarp žmonių, atstovaujančių skirtingoms kultūroms, socialiniams kontekstams, kartoms ir gyvenimo būdai. Institutas rengia seminarus, teatro dirbtuves, kalbų kavines ir mokymus, kuriuose sudėtingos visuomenės problemos derinamos su kūrybiškais metodais, teikia informaciją ir skatina diskusijas aktualiais visuomenei klausimais, pvz.: moterų perspektyvos, ekonomika, skaitmeninimas, klimato kaita, istorijos suvokimas / atminties kultūra, socialinė įtrauktis.

Institutas rengia mokomąją medžiagą dėstytojams ir mokytojams, kurioje apstu informacijos ir didaktinių inspiracijų. Organizacija veikia Rytų Berlyno rajone Marzahn, kuriame gyvena skirtingų kultūrų žmonės, plačiai paplitęs struktūrinis nedarbas ir socialinė atskirtis.

PRIOS KOMPETANSE

Mokslinių tyrimų centras „Prios Kompetanse“ įkurta centrinėje Norvegijoje. Pastaraisiais metais jo veikla nuo profesinio mokymo ir konsultavimo išsiplėtė iki programinės įrangos kūrimo bei europinių projektų valdymo. „Prios“ siekia įgyvendinti mokymosi visą gyvenimą idėją, remti ir vykdyti plėtros projektus. Centras atviras visiems, norintiems ugdyti savo talentus, atnaujinti žinias, tobulinti verslą, ieškantiems naujų ar geresnių skaitmeninių priemonių arba turintiems idėjų, kurioms įgyvendinti reikia paramos. Pagrindinės „Prios“ veiklos sritys yra šios:

- Švietimo veikla, orientuota į suaugusius besimokančiuosius ir darbo rinkos paslaugas, susijusi su pagrindinių įgūdžių, profesiniu ir verslumo mokymu,
- Naujų skaitmeninių sprendimų kūrimas įvairiems projektams, kuriuose dalyvauja „Prios“, įskaitant, bet neapsiribojant, „Prios“ sukurtą koncepciją „Follow-Up“,
- Konsultacinė veikla, daugiausia skirta „Prios“ verslo klientams, susijusi su vidiniais inovacijų ir žmogiškųjų išteklių procesais, ekonominiais patarimais ir valdymo tobulinimu.

Įvadas

Gyvename pasaulyje, kuriame nuo finansinių žinių priklauso mūsų gyvenimo kokybė. Galimybė nusipirkti nekilnojamojo turto su hipoteka arba privačiai finansuoti norimo dydžio pensiją, – tai tik du finansinio raštingumo svarbos žmogaus gerovei pavyzdžiai. Vis dėlto dauguma ES gyventojų šiomis galimybėmis nesinaudoja. Moterų ir migrantų finansinė padėtis paprastai yra prastesnė nei vyrų, kurie nėra migrantai.

Projektu #FLIGHT (liet. *finansinis raštingumas augimui, pagalbai ir komandiniam darbui*) siekiama pagerinti finansinį švietimą dvigubai marginalizuotai grupei: Šiaurės, Vakarų ar Vidurio Europoje gyvenančioms moterims migrantėms iš naujų ES valstybių narių Rytų Europoje arba ES kaimyninių šalių.

Dėl 2022 m. vasario mėn. Rusijos pradėtos karinės agresijos prieš Ukrainą projekto pasrangos daugiausiai sutelktos į Lietuvoje, Lenkijoje, Vokietijoje, Danijoje ir Norvegijoje apsigyvenusias ukrainietes karo pabėgėles. Nepaisant to, projekto veiklos ir rezultatai visada buvo ir yra atviri bei laisvai prieinami visiems, atvykstantiems iš rytinės Europos dalies.

Migrantės iš Rytų Europos – labai įvairialypė grupė. Ją sudaro tiek žemiausios, tiek aukščiausios kvalifikacijos asmenys. Tačiau didelė šios grupės dalis dirba žemesnės kvalifikacijos darbą nei galėtų ir turi finansinio išsilavinimo trūkumų, ypač kalbant apie finansines institucijas, politiką ir elgseną. Tai trukdo jų pačių ekonominei integracijai ir nėra naudinga priimančiosioms visuomenėms.

Projekto intelektinis produktas, skirtas skaitmeniniam finansiniam raštingumui didinti, padeda užpildyti finansinių žinių spragas. Jame išsamiai apibūdinama #FLIGHT tikslinė grupė, išvardijami finansinio švietimo išteklių Lietuvoje, Lenkijoje, Vokietijoje, Danijoje ir Norvegijoje, apibendrinami ekonominės sistemos ir ekonominės politikos ypatumai, pateikiama pagrindinė informacija, susijusi su mokesčiais, paskolomis ir hipoteka, bankininkyste, įskaitant internetinę bankininkystę, investavimu, pensijomis ir infliacijos mechanizmu.

**Rytų Europos moterų padėties
Europos ekonominės erdvės
darbo rinkose tyrimas (situacija
partnerių šalyse)**

Rytų Europos moterų padėties Vokietijos darbo rinkoje tyrimas

Parengė Ewa DAŦBROWSKA

Rytų Europos kilmės migrantų grupė Vokietijoje nevienalytė. Galima išskirti didelę vokiečių etninės kilmės asmenų grupę, kurie dažnai atsiveža savo ne vokiečių kilmės šeimas (vok. *Spätaussiedler*); asmenis, migruojančius iš ES šalių, įstojusių į ES 2004, 2007 ar 2008 m. (Lenkijos, Čekijos, Slovakijos, Vengrijos, Lietuvos, Latvijos, Estijos, Slovėnijos, Bulgarijos, Rumunijos, Kroatijos); imigrantus iš ES nepriklausančių šalių (Rusijos, Ukrainos, Baltarusijos, Moldovos, taip pat Serbijos, Bosnijos ir Hercegovinos, Albanijos, Juodkalnijos, Šiaurės Makedonijos, Kosovo), kurie nėra *Spätaussiedler*.

Daugiausia duomenų turima apie migrantus iš ES šalių, įskaitant duomenis apie jų padėtį darbo rinkoje.

Spätaussiedler

Vokietijoje gyvena didelė grupė vadinamųjų *Spätaussiedler* – vokiečių kilmės persikėlėlių, kurie XVIII-XX a. migravo į Rytų Europą ir Vidurinę Aziją ir ten asimiliavosi, ir jų šeimos – apie 4,5 mln. žmonių, persikėlusius į Vokietiją tarp XX a. 6-ojo ir 10-ojo dešimtmečių.

2020 m. nacionalinio gyventojų surašymo duomenimis, *Spätaussiedler* sudarė 2,5 mln. žmonių. Iš jų 1,46 mln. atvyko iš buvusios Sovietų Sąjungos šalių, daugiausia Rusijos (584 tūkst.) ir Kazachstano (673 tūkst.). Kiti persikėlėliai atvyko iš Lenkijos, Čekijos, Rumunijos ir buvusios Jugoslavijos šalių. 2020 m. 547 tūkst. *Spätaussiedler* buvo vyresni nei 65 metų ir gavo pensijas.

2013 m. 27,5 % *Spätaussiedler* pensininkų grėsė skurdas, t. y. jų pajamos buvo mažesnės nei 60 % vidutinių pajamų. Tarp gyventojų, neturinčių migracijos istorijos, ši dalis sudarė perpus mažiau, 12,5 %. 2008 m. vyresnių nei 50 metų *Spätaussiedler* gyventojų, kurie turėjo nekilnojamojo turto, dalis sudarė 33,5 %, o tarp gyventojų be migracijos istorijos – dvigubai daugiau, 66,1 %.

Šie duomenys rodo, kad migrantams gresia didesnė skurdo rizika nei vietiniams, todėl reikia finansiškai šviesti žmones, kurie dar gali suspėti pasirūpinti savo senatve.

Migrantai iš ES valstybių narių

2021 m. Lenkijos piliečiai buvo didžiausia ES viduje migruojančių asmenų grupė. Vokietijoje fiksuoti 870 997 asmenys, turėję Lenkijos pasą (čia neįtraukti lenkų kilmės Vokietijos piliečiai). Toliau sekė 844 535 rumunai, 434 609 kroatai, 410 886 bulgarai ir 212 737 vengrai, 63 281 čekas, 62 236 slovakai, 58 457 lietuviai, 40 748 latviai, 28 175 slovėnai ir 7 215 estų.

Rumunai yra labiausiai auganti grupė tarp ES migrantų: nuo 2014 m. kasmet atvyksta 150–195 tūkst. žmonių (tačiau 60–105 tūkst. žmonių kasmet grįžta į Rumuniją). Lenkų

migracija nuo 2015 m. sulėtėjo: atvyko 147 tūkst. žmonių, grįžo 70 740 žmonių; 2021 m. atitinkamai atvyko 75 401 lenkas ir 61 472 lenkai grįžo į gimtinę.

Bulgarai – dar viena auganti migrantų grupė: nuo 2014 m. kasmet jų atvyksta 60–72 tūkst., o grįžta 20–43 tūkst. Toliau rikiuojasi kroatai (nuo 2014 m. kasmet atvyksta 20–50 tūkst., grįžta 9–20 tūkst.), vengrai (nuo 2014 m. kasmet atvyksta 20–50 tūkst., grįžta 18–28 tūkst.).

Tarp šių tautinių grupių didžiausią migrantų grupę sudaro 25–35 m. amžiaus žmonės, išskyrus lietuvius, kurių didžiausią grupę sudaro 16–25 m. amžiaus jaunimas. Moterų dalis tarp Rytų, Vidurio ir Pietryčių Europos šalių migrantų svyruoja nuo 33,9 % (Lenkija) iki 45,8 % (Estija). Taigi, moterys sudaro mažiau nei pusę migrantų. Iš šios statistikos galima daryti prielaidą, kad Rytų–Vakarų migracija ES viduje daugiausia yra susijusi su darbu.

Migrantai iš kitų ES valstybių narių 2021 m. Vokietijoje sudarė 7 % visų socialiai apdraustų darbuotojų. Jie sudaro 51 % visų ne vokiečių darbuotojų. 90 % šių darbuotojų yra asmenys, atvykę iš šalių, kurios į ES įstojo 2004, 2007 ar 2008 m. . 2020 m. 39 % jų sudarė moterys (34,8 % dirbančių rumunių ir 40,8 % dirbančių kroačių).

Migrantai iš posovietinių šalių ir Vakarų Balkanų

2021 m. Vokietijoje dirbo 395 308 žmonės iš Vakarų Balkanų, 102 292 žmonės iš Bosnijos ir Hercegovinos, 93 556 žmonės iš Serbijos ir 93 080 žmonių iš Kosovo. Kalbant apie posovietines šalis, dirbo 94 428 rusai ir 55 660 ukrainiečių.

Į šią statistiką neįtraukta naujausia, su karu susijusi migracijos iš Ukrainos banga. Moterų dalis tarp migrantų iš Vakarų Balkanų sudarė 36,8 %. Tuo tarpu tarp rusų moterų buvo 59,2 %, o tarp ukrainiečių – 62,5 %.

Moterų migrančių padėtis Vokietijos darbo rinkoje

Prieš pradėdant nagrinėti moterų migrančių, ypač iš Rytų Europos regiono, padėtį Vokietijos darbo rinkoje, svarbu apibūdinti moterų padėtį Vokietijos darbo rinkoje apskritai.

Vokietijoje vis dar egzistuoja didelė vyrų ir moterų nelygybė. Moterų ir vyrų darbo užmokesčio atotrūkis Vokietijoje siekia 18,3 % ir yra ketvirtas pagal dydį ES (po Latvijos, Estijos ir Austrijos). Taip yra todėl, kad moterys dažniausiai dirba ne visą darbo dieną ir mažai apmokamuose sektoriuose, o Vokietijos mažai apmokamas sektorius po vadinamosios 2003–2004 m. Hartzo IV reformos yra didžiausias Europoje. Vokietijoje ne visą darbo dieną dirba 48 % moterų ir tik 9 % vyrų. Tačiau moterų nedarbo lygis tik nežymiai mažesnis nei vyrų.

Dėl šio skirtumo moterys patiria didesnę skurdo, įskaitant senatvės skurdą, riziką. Tarp šių moterų yra ir migrančių. Remiantis tyrimu, kurį atliko Darbo rinkos ir profesijų tyrimo institutas (IAB), 33 % migrantų, atvykusių į Vokietiją mažiau nei prieš 10 metų, dirba mažai apmokamame sektoriuje (palyginti su 11 % darbuotojų, neturinčių migracijos istorijos). 16 % dirba pagal terminuotą darbo sutartį (atitinkamai tik 7 % procentai darbuotojų vokiečių), o 9 % – pagal subrangos sutartis (atitinkamai tik 2 % darbuotojų vokiečių).

Rytų Europos moterų padėtis Vokietijos darbo rinkoje

Tradiciniai užimtumo sektoriai, kuriuose dirba Rytų europiečių kilmės moterys, yra slauga, namų priežiūra, valymas ir žemės ūkis. Slaugos studijų instituto duomenimis, Vokietijos namų priežiūros sektoriuje dirba 150–300 tūkst. moterų iš Rytų Europos: daugiausia lenkės, taip pat šiek tiek čekių ir vengrių. Daugelis jų Vokietijoje uždarbiauja kelias savaites ar mėnesius per metus, o likusią laiko dalį praleidžia gimtojoje šalyje su šeimomis ir dažnai dirba kitą darbą, pavyzdžiui, yra mokytojos. Apskritai moterys iš Rytų Europos Vokietijoje dažnai dirba žemesnės kvalifikacijos darbus nei leidžia jų oficialus išsilavinimas.

Be šių tradicinių profesijų į Vokietiją vis dažniau migruoja ir intelektualai: gydytojai, mokslininkai, IT specialistai, inžinieriai, vadybininkai ir kt. (Loew, 2017). Daugelis jų atvyko į Vokietiją studijuoti ir čia pasiliko. Migracijos istoriją turinčios moterys dažniau turi aukštojo mokslo diplomą (14,4 %) nei migracijos istoriją turintys vyrai (12 %). Tas pats pasakytina ir apie moteris bei vyrus be migracijos istorijos (atitinkamai 12,3 % ir 12,7 %). Kita vertus, tarp migracijos istoriją turinčių moterų yra didžiausia dalis (40 %) profesinio išsilavinimo neturinčių asmenų. Profesinio išsilavinimo neturi 35,2 % vyrų su migracijos istorija, 8,5 % vokiečių moterų ir 11,2 % vokiečių vyrų (Farrokzhad, 2017).

Taigi, migrantės, tarp jų ir atvykusios iš Rytų Europos, yra ir geriausiai, ir prasčiausiai išsilavinusios darbuotojos Vokietijoje. Finansinio švietimo projektai, tokie kaip #FLIGHT, turėtų būti vykdomi atskirai su kiekviena iš šių grupių: vienokie mokymai ir pagalba reikalingi žemos kvalifikacijos ir menko finansinio išsilavinimo žmonėms, ir kitokie – turintiesiems aukštą kvalifikaciją ir galimai stokojantiems tik specifinių finansinio raštingumo žinių.

Apskritai migrantai, ypač pabėgėliai, dažniau negu vokiečiai tampa bedarbiais. 2013 m. darbo neturėjo 21 % pabėgėlių, 10 % kitų migrantų ir tik 6 % vokiečių. Pabėgėlių mėnesinės pajamos 2013 m. vidutiniškai siekė 1140 eurų. Kiti migrantai disponavo 280 eurų daugiau, o migracijos istorijos neturintys vokiečiai – 530 eurų daugiau nei pabėgėliai. Tais pačiais metais beveik 30 % migrantų dirbo žemesnį nei turima kvalifikacija darbą. Tikėtina, kad šios tendencijos gali būti būdingos ir migrantams iš Rytų Europos – tiek vyrams, tiek moterims.

Naudota literatūra:

1. Bartig, Susanne (2022), Alter(n) und Migration in Deutschland. DeZIM Research Note #9. Deutsches Zentrum für Migration und Integrationsforschung.
2. Bundeszentrale für Politische Bildung, Ausländische Pflegekräfte in Privathaushalten. 18.08.2015, <https://www.bpb.de/themen/migration-integration/kurzdossiers/211011/auslaendische-pflegekraefte-in-deutschen-privathaushalten/>.
3. Deutscher Gewerkschaftsbund, Frauen am Arbeitsmarkt, 2022 03 08, <https://www.dgb.de/themen/++co++45a10688-9ba6-11ec-977a-001a4a160123>.
4. Farrokhzad, Schahrzad (2017), Potenziale erkennen, Hürden abbauen - Situation von Frauen mit Migrationshintergrund in Bildung und Beschäftigung. Netzwerk "Integration durch Qualifizierung".
5. Graf, Johannes (2021), Freizügigkeitsmonitoring: Migration von EU-Staatsangehörigen nach Deutschland. Jahresbericht 2021. Bericht zu Migration und Integration - Reihe 2. Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. Graf, Johannes (2021), Monitoring zur Bildungs- und Erwerbsmigration: Erteilung von Aufenthaltstiteln and Drittstaatsangehörige. Berichtsreihen zu Migration und Integration - Reihe 1. Bundesamt für Migration und Flüchtlinge.
6. Gundert, Stefanie; Kosyakova, Yuliya; Fendel, Tanja (2020), Qualität der Arbeitsplätze als wichtiger Gradmesser einer gelungenen Integration. Institut für Arbeitsmarkt- und Berufsforschung.
7. Kroh, Martin; Salikutluk, Zerrin (2017), Die Arbeitsmarktintegration Geflüchteter in der Vergangenheit. Bundeszentrale für Politische Bildung.
8. Loew, Peter Oliver (2017), Unsichtbar? Polinnen und Polen in Deutschland - die zweitgrößte Zuwanderergruppe. Bundeszentrale für Politische Bildung.

Imigracijos procesai Lietuvoje

Parengė Vilma DAINIENĖ

Imigracija Lietuvoje patyrė lūžį ir įgavo naujas formas daugiau nei prieš 20 metų. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, į Lietuvą suaktyvėjo migracija iš Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos ir kitų posovietinių šalių.

Kalbant apie migraciją posovietinių šalių viduje, iki 1990 m. Lietuva buvo tapusi imigrantų iš Sovietų Sąjungos rytinių respublikų tikslo šalimi. Tačiau vertinant tarptautinės migracijos tendencijų kontekste galima teigti, kad atkūrus nepriklausomybę, išsiplėtus ES ir Šengeno erdvei, Lietuva tikslo šalimi vis dėlto netapo, o imigracijos mastai, lyginant su Europos ekonominės erdvės šalimis, išliko nedideli.

Analizuojant Lietuvos imigracijos struktūrą būtina atsižvelgti į didžiausias imigrantų grupes: baltarusių, rusų ir ukrainiečių. Imigracija iš Baltarusijos, Rusijos, Ukrainos ir kitų posovietinių šalių vyko prieš ir po Sovietų Sąjungos žlugimo. Šių grupių imigraciją galima analizuoti tiek tarptautinės, tiek tarprespublikinės migracijos, tiek tautinių mažumų klausimų kontekste (dėl po Sovietų Sąjungos žlugimo išlikusių socialinių, ekonominių ir kitų ryšių su Lietuvos valstybe ir visuomene). Migracijos departamento duomenimis, tiek kalbant apie bendrą imigracijos srautą, tiek apie baltarusių, rusų ir ukrainiečių imigraciją, vyraujantis imigracijos pagrindas yra šeimos susijungimas, po to seka imigracija darbo, studijų ir teisėtos veiklos tikslais.

Kasmet į Lietuvą dirbti atvyksta daugiau nei 20 tūkst. trečiųjų šalių piliečių, daugiausia iš Ukrainos, Baltarusijos ir Rusijos. 2018 m. buvo išduoti 12 476 leidimai laikinai gyventi, 2019 m. – 24 949, 2020 m. – 26 610, o 2021 m. – jau 51 800 leidimų laikinai gyventi. Iš jų daugiausia išduota baltarusiams (20,6 tūkst.) ir ukrainiečiams (19,6 tūkst.). Dažniausi leidimų laikinai gyventi išdavimo pagrindai yra darbas, šeimos susijungimas arba studijos.

2022 m. pradžioje jau 100,2 tūkst. užsieniečių turėjo leidimus laikinai gyventi arba nacionalines visas. Kaip ir ankstesniais metais, 2022 m. daugiausia leidimų laikinai gyventi buvo išduota baltarusiams, ukrainiečiams ir atvykstantiems iš Rusijos.

Imigrantai, norintys susirasti ar pakeisti darbą, susiduria su sunkumais ieškodami informacijos ne lietuvių kalba. 70 % imigrantus įdarbinančių įmonių, ieškomamos naujų darbuotojų, taip pat remiasi rekomendacijomis. Tik 2 % įmonių darbuotojus randa per Užimtumo tarnybą.

Analizuojant integracijos procesus, pagrindinės kliūtys, su kuriomis susiduria baltarusiai, rusai ir ukrainiečiai, yra valstybinės lietuvių kalbos nemokėjimas, sunkumai įsidarbinant ir tvarkant dokumentus dėl imigrantų teisinio statuso. Imigrantų profesijos: betonuotojai, mūrininkai, kelių tiesėjai, santechnikai, elektrikai, siuvėjai, tolimųjų reisų vairuotojai, miško sodintojai ir kt. Šiuo metu imigrantus daugiausia įdarbina transporto ir statybos sektorių įmonės.

Rezultatai rodo, kad kai kurios užsieniečių grupės yra savarankiškesnės ieškant darbo nei kitos. Pavyzdžiui, nemokantys lietuvių ar rusų kalbos neturi galimybių savarankiškai ieškoti darbo ir pasikliauja Užimtumo tarnybos bei integracijos programų specialistų patarimais ir paslaugomis. Tuo tarpu kiti užsieniečiai, pavyzdžiui, iš Baltarusijos, Rusijos ir Ukrainos, ieškodami darbo labiau pasikliauja alternatyviais kanalais: draugais, pažįstamais ir rusakalbės bendruomenės nariais. Tačiau net ir tokiu atveju trūksta informacijos apie įsidarbinimo galimybes ne lietuvių kalba.

Lietuvai 2004 m. įstojus į ES, į šalį daugiausia imigruoja moterys iš šių Rytų Europos šalių: Baltarusijos, Ukrainos ir Rusijos. Eurostato pateiktoje lentelėje matome imigrančių moterų pasiskirstymą. Jis rodo, kad nuolat didėja moterų imigrančių iš Baltarusijos ir Ukrainos skaičius. Tuo tarpu moterų iš Rusijos skaičius kinta.

Didelė dalis imigrančių moterų dirba keliuose sektoriuose, pavyzdžiui, viešbučių ir viešojo maitinimo (kavinių, restoranų), šeimos ir namų ūkio paslaugų ir kt. Jos dažniausiai dirba ne visą darbo dieną, pagal trumpalaikes terminuotas sutartis, gauna mažą darbo užmokestį ir dirba prastomis sąlygomis. Kultūriniai barjerai šeimoje ir bendruomenėje taip pat gali trukdyti joms susirasti darbą.

Užimtumo tarnybos 2021 m. duomenimis, nuo 2017 m. darbo ieškančių trečiųjų šalių piliečių geografija išsiplėtė, tačiau daugiausia darbo ieškančiųjų vis tiek tebėra iš Rusijos, Baltarusijos ir Ukrainos. Didesnę darbo ieškančiųjų dalį dabar sudaro moterys. Tačiau po 2014 m. didžiąją dalį darbo jėgos srauto į Lietuvą sudarė vyrai, o moterų migracija nebuvo skatinama.

Naudota literatūra

1. Apžvalga „Imigrantų integracija į darbo rinką - kaip sekasi Lietuvai?“, 2021.
2. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto NUOMONĖ dėl Moterų imigrančių integracijos į darbo rinką
3. Šiaulių universiteto Lyčių studijų centras. Lyčių segregacija užimtumo ir švietimo srityse. Lyginamoji analizė. *Lyčių studijos ir tyrimai, 2015 (13), 55-73.*
4. Šidlauskienė V., Pocevičienė R. (2014). Pažeidžiamos moterų grupės padėtis užimtumo srityje. *Lyčių studijos ir tyrimai.* 2014, 12, p. 72-105.
5. Valstybės duomenų agentūros Rodiklių duomenų bazė <https://osp.stat.gov.lt/lt/statistiniu-rodikliu-analize#/>
6. <https://123.emn.lt/#imigracija>
7. Nedzinskas, E. (2008). Imigracija Lietuvoje: darbo rinkos poreikiai ir perspektyvos. *Vadyba.* 2008, Nr. 2 (13), p. 111-115.
8. Petruškaitė V., Žibas K., Batuchina A. Darbo migrantų Lietuvos gyvenimo ir darbo sąlygų rodiklių sąvadas. *Etniškumo studijos.* 2015, Nr. 1, p. 48-78.
9. <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1726887/2021-metais-isduota-rekordiskai-daug-leidimu-gyventi-lietuvoje-dazniausiai-baltarusijos-pilieciams>

Rytų Europos imigrantų padėtis Danijoje

Parengė Tatjana GAVRILOVA

Dauguma tyrimų apie Rytų Europos imigrantus Danijoje dėmesį skiria ne konkrečiai moterims, bet tautybėms ir darbo rinkos tendencijoms apskritai.

Viena iš naujausių Thorseno (2018) atliktų Rytų Europos gyventojų užimtumo visoje Danijoje analizių parodė, kad Rytų europiečiai turi beveik tokias pačias galimybes įsidarbinti kaip ir imigrantai iš Vakarų Europos: 2010–2017 m. Danijoje dirbančių Rytų europiečių skaičius išaugo 166 %, nuo 37 tūkst. iki 59 tūkst. žmonių.

Thorsenas taip pat daro išvadą, kad dauguma šių Rytų europiečių, Danijoje radę darbą, yra linkę čia ir įsikurti, taip pat ir šeimomis ar poromis. Tik 40 % jų išvyksta atgal į gimtąsias šalis – lyginant su migrantais iš kitų šalių, grįžtančiųjų yra 59 %. Tikriausiai tai lemia didelės socialinio saugumo garantijos ir pasitenkinimas darbu, kurie yra geresni nei jų gimtojoje šalyje. Didelį mobilumą Danijos darbo rinkoje, kaip ir kitur Šiaurės Europoje, dosniai atsveria nedarbo pašalpos ir aktyvi įdarbinimo politika, o tai padeda jaustis saugiai. 81 % laiko, kurį praleidžia Danijoje, Rytų europiečiai dirba – šis rodiklis toks pat kaip ir kitų imigrantų kategorijų.

Tačiau Rytų europiečių, dirbančių fizinį darbą, nereikalaujantį specialių įgūdžių ar žinių, yra tris kartus daugiau negu kitų imigrantų. Dauguma jų renkasi stabilų darbą ir socialines garantijas: gauna paramą, o ne ieško naujų galimybių ir plečia savo gebėjimus, kaip tai daro imigrantai iš Europos ekonominės erdvės.

Anderseno ir Harbo (2020) analizė piešia tipišką Rytų europiečių Danijoje profilį kaimo bendruomenėse: dauguma (78 %) imigrantų iš Rumunijos, Lenkijos, Ukrainos ir Lietuvos įsitvirtina dirbti pas ūkininkus arba gamyboje. Paprastai daugiau nei pusė jų yra 20–39 m. amžiaus. Kita didelė amžiaus grupė – 30–40 m. asmenys. Tipinė šeima ar pora gyvena mažame miestelyje, turinčiame mažiau nei 10 tūkst. gyventojų, arba kaime, nedideliuose nuomojamuose namuose ar butuose (68–90 %).

Lenkų ir ukrainiečių užimtumo rodikliai yra vienodi. Didžiausi – lietuvių, mažiausi – rumunų. Kai kurios žemės ūkio vietovės suklestėjo, dėl migracijos gyventojų skaičiui padvigubėjus. Dauguma jų atvyko pagal ES ir (ar) EEE direktyvas dirbti ir (ar) studijuoti, arba dėl verslo plėtros, ypač iš Ukrainos.

Jei ukrainiečiai dažniausiai dirba žemės ūkio darbininkais, tai 76 % lenkų pluša gamyboje. Gamybos sektorius atitinkamai suteikia darbo ir 50 % rumunų bei lietuvių. Trečdalis dirba aptarnavimo sferoje; mažiausiai šiose šakose yra ukrainiečių. Tai atspindi išsilavinimo, užsienio kalbų mokėjimo ir, tikėtina, ambicijų lygio skirtumus. Migrantų, kurie užsiima savo verslu, procentinė dalis yra daug mažesnė nei vidutinis savarankiškai dirbančių asmenų procentas Danijoje (Andersen ir Harbo, 2020).

2022 m. birželio 8 d. duomenimis, Danijoje buvo suteikta teisė gyventi 30 tūkst. karo pabėgėlių iš Ukrainos, taigi, jų skaičius dar labiau padidėjo. Dauguma jų – moterys ir

vaikai. Iki 2022 m. rugpjūčio mėn. savo pirmąjį darbą, daugiausia paslaugų sektoriuje, rado 4 200 ukrainiečių karo pabėgėlių.

Anksčiau du trečdaliai Danijoje darbo ieškančių Rytų europiečių buvo iš Rumunijos ir Lenkijos. Remiantis Felbo- Kolding ir Leschk tyrimais (2021), kurie 7 metus lenkų ir rumunų profilius dinamiškai lygino su panašiais danų profiliais, Rytų europiečiams būdingos tam tikros tendencijos. Pavyzdžiui, labai nedidelė dalis šių imigrantų siekia profesinio, aukštesniojo, universitetinio bakalauro ar magistro laipsnio, nes tam reikia išlaikyti Danijos pažengusiųjų kalbos egzaminą (*Studieprøven*), prilygstantį Europos Tarybos testo C1 lygiui. 27 % šių imigrantų per septynerius metus visai nelankė danų kalbos kursų.

Tikriausiai taip yra todėl, kad danų kalbos kursai šeimos susijungimo atveju yra nemokami, o kitų kategorijų imigrantams – ne. Kopenhagoje vis dar yra didžiausias procentas (50 %) migrantų, kurie visiškai nemoka danų kalbos. 40 % respondentų darbe – statybose, gamyboje, žemės ūkyje, transporte ir t. t. – kalba lenkiškai arba savo gimtąja kalba. Danijoje mažai darbdavių suteikia kalbų mokymus, o darbuotojų, kurie gauna bet kokius su darbu susijusius mokymus, procentas mažiausias Europoje. Daugelyje darboviečių labai vangiai rengiami saugos mokymai, jei apskritai rengiami. Pavyzdžiui, statybų versle daug šešėlio, todėl mokymams ir saugos priemonėms neskiriama deramo dėmesio.

Net ir tada, kai danų kalbos kursai organizuojami, jų kokybė kelia abejonių – patenkinti mokymais yra tik trečdalis studentų (KVINFO tyrimas, 2021). Kainos ir kokybės santykio požiūriu danų kalbos kursai yra gana brangūs. Rytų europiečiams, gaunantiems daug mažesnes pajamas nei tose pačiose pramonės šakose dirbantys danai, jie dažnai tampa neįperkama prabanga. Remiantis ankstesniais 2008–2015 m. Felbo-Kolding (2019) atliktais tyrimais, Rytų Europos imigrantų metinių bendrųjų pajamų atotrūkis nuo danų išlieka toks pat – apie 110–120 tūkst. DKK (apie 15 tūkst. eurų).

Dėl šios priežasties užimtumo statusas nereiškia visiškos integracijos (Felbo-Kolding, 2019, 10). Jis taip pat nereiškia lygių galimybių: dauguma imigrantų ir toliau susiduria su sunkumais ieškant darbo, kuris bent kiek atitiktų anksčiau gimtojoje šalyje dirbtą panašų darbą – tiek dėl danų kalbos įgūdžių, tiek dėl to, kad jų gimtojoje šalyje įgytas išsilavinimas yra labai menkos vertės (ten pat, 11). Paprastai atliekant oficialų Rytų Europos studijų kokybės vertinimą, akademiniai pasiekimai sumažinami, nepaisant to, kad dauguma Rytų Europos šalių jau prieš daugelį metų prisijungė prie Bolonijos proceso, reglamentuojančio Europos kreditų perkėlimo ir kaupimo sistemą ECTS.

Kaip rodo Jungtinėje Karalystėje atliktas tyrimas, baigus aštuonerių metų trukmės magistrantūros studijas gali būti pripažintas tik Danijos bakalauro ketverių metų atitikmuo, nes už magistro baigiamąjį darbą negaunama 60 ECTS. Ši situacija susijusi ne tik su tuo, kad pareiškėjo akademinis laipsnis netinka siūlomam darbui. Ji susijusi su tuo, kad faktinė kvalifikacija, įgūdžiai ir kompetencijos nedera su laisva darbo vieta.

Rytų europiečių kvalifikacijos nepripažįstamos, todėl daugelis jų galiausiai imasi bet kokio, kad ir menkai apmokamo darbo, taip pat fizinio darbo, atsitiktinių, ne visą darbo dieną dirbančių darbų, kad tik įkeltų koją į darbo rinką. Šis neatitikimas būdingas

imigrantams apskritai, tačiau ypač nuo jo kenčia Vidurio ir Rytų Europos imigrantai, palyginti su imigrantais iš kitų šalių (Felbo-Kolding 2016).

Thorsen (2018) abejoja, ar Rytų europiečiams užtikrinamos lygios galimybės įsidarbinti. Tai patvirtina realios istorijos. Pavyzdžiui, Lenkijos laisvai samdomam darbo saugos mokytojui gali būti pasiūlyta 170 DKK per valandą, o kolega iš Danijos gaus mažiausiai 500 DKK per valandą. Moteris inžinierė iš Kazachstano galiausiai pradeda pilstyti butelius į dėžes alaus gamykloje, inžinierius iš Sankt Peterburgo gauna socialinės ir sveikatos priežiūros asistento (dan. SOSU) darbą senelių namuose, gydytoja tampa auklėtojos padėjėja vaikų darželyje – daugybė tokių ir panašių istorijų tik patvirtina dėsningumą.

Pastaraisiais metais didžiausią paklausą užimtumo rinkoje turėjo statybos ir žemės ūkio darbai, o daugiausia imigrantų iš Rytų Europos buvo vyrai iš Lenkijos, Lietuvos ir Rumunijos. Socialinis dempingas tapo problema: 20 % imigrantų Danijoje dirbo šešėlyje arba nelegaliai, o 34 % – privatiems klientams, valė ir remontavo daiktus be jokių sutarčių ir nemokėjo mokesčių.

Lenkų statybininkai Kopenhagoje, palyginti su Danijos kolegomis, uždirba vidutiniškai tik 65 % bendro šios pramonės šakos vidurkio. Rytų europietėms pasisekė dar mažiau: tik 38 % jų rado bet kokį darbą, daugiausia aptarnavimo ar sveikatos priežiūros srityje. Šie rodikliai mažesni nei vidutiniai, lyginant su ne vakarietiškos kilmės moterų rodikliais (Politiken, 2020-11-28).

Nepaisant EBPO ataskaitose pateikiamų gražių skaičių, kurie rodo Daniją turint aukščiausią lyčių lygybės indeksą (0,013) ir užimant pirmąją vietą tarp 170 šalių (2021 m. duomenys), bėda ta, kad iš tikrųjų Danijoje moterys paprastai uždirba mažiau nei vyrai. Rytų Europos darbuotojos moterys gauna dar mažiau; tai pasakytina apie žinių ir įgūdžių reikalaujančius darbus. Rytų Europos moterys gauna kur kas mažiau jų kvalifikaciją ir įgūdžius atitinkančių darbo vietų. Joms vis dar tenka tenkintis žemos kvalifikacijos reikalaujančiomis aptarnavimo srities profesijomis, pvz., valytojos. Tokie darbai menkai apmokami, sunkūs fiziškai, rutininiai, darbo grafikas – nepastovus, dėl ko lieka mažiau laisvo laiko ir atostogų, o papildomų lengvatų suteikiama retai.

Daugelis tokį darbą dirbančių migrantų negali naudotis net tam tikromis socialinėmis garantijomis, nes jų užimtumas laikomas netipiniu. Migrantai gali būti apgaudinėjami dėl darbo užmokesčio (30 %), o už viršvalandžius dažnai nemokama (27 %). 14 % darbuotojų dirba be jokios rašytinės sutarties. 37 % migrantų Kopenhagoje nurodė, kad negali pasinaudoti apmokamomis nedarbingumo atostogomis, ir tik pusė žino, kad turi teisę į jas. Daugelis apklausų atskleidė, kad imigrantai negali pranešti profesinėms sąjungoms apie piktnaudžiavimą darbe arba reikalauti savo teisių, nes bijo būti atleisti. Dažniausiai patiriantys darbdavių grasinimus darbuotojai yra būtent migrantai – net 62 % teko susidurti su tokiomis situacijomis.

Dažnu atveju priežastis yra ta, kad migrantus įdarbina laikinojo įdarbinimo agentūros. Nė vienoje iš Šiaurės šalių nėra įstatyminio reglamentavimo, kuris įpareigotų laikinojo įdarbinimo agentūras užtikrinti, kad per juos įdarbinti asmenys gautų tokį patį darbo užmokestį ir darbo sąlygas kaip ir tie, kurie yra etatiniai įmonės darbuotojai.

Danijos statistikos agentūros duomenimis (2019), Rytų Europos moterų įsidarbinimo galimybės yra 30 % prastesnės nei iš tų pačių šalių atvykstančių vyrų – įsidarbina tik 70 % moterų, palyginti su atvykėlėmis iš kitų regionų (2019, 47). Moterų iš Lenkijos, Baltijos šalių ir Vengrijos padėtis yra geresnė nei moterų iš Rumunijos, Ukrainos, Rusijos ir Bulgarijos. Rytų europiečių galimybės tapti įmonės steigėjais taip pat yra mažesnės nei kitų imigrantų (2019, 50).

Įstrigusios be darbo ilgiau nei 10 metų taip pat yra daugiausia Rytų europietės (2019, 57). Priežastis – socialinių ir profesinių tinklų trūkumas. Danijoje, kuri yra palyginti nedidelė šalis, labai sunku gauti darbą be pažįstamų rekomendacijų. Net jei migrantams ir pavyksta gauti darbą, jis dažnai būna paslaugų sektoriuje, o kontaktų su etniniais danais būna nedaug. Paradoksas, bet daugelis Rytų Europos moterų, dirbančių aptarnavimo sferoje, yra per daug išsilavinusios, o dažnai – netgi geriau išsilavinusios, nei jų kolegės ir vadovės danės.

Daugelis moterų, norėdamos gauti bet kokį darbą, yra priverstos keisti pavardę ir savo gyvenimo aprašyme slėpti kvalifikaciją bei išsilavinimą. Taip pat mažiau Rytų europiečių gauna nuolatinį darbą, kuris galėtų užtikrinti bedarbio pašalpą. Todėl dauguma jų yra ekonomiškai priklausomos nuo savo partnerių vyrų ir šiuose santykiuose kai kuriais atvejais patiria prievartą.

KVINFO ataskaitoje teigiama, kad 27 % moterų migrančių, įskaitant Rytų europietes, susiduria su sunkumais įsidarbindamos dėl neišlavintų danų kalbos įgūdžių. Todėl jos dirba žemos kvalifikacijos ir mažai apmokamus darbus, pavyzdžiui, valytojomis.

Danijos pagalbos pabėgėliams tarnyba pabrėžia, kad dauguma gyventojų net neįsivaizduoja, jog migrantės moterys gali turėti daugiau ambicijų ir geresnį darbą (2020).

KVINFO taip pat atkreipia dėmesį į aukštą Rytų Europos moterų išsilavinimo lygį: trečdalis gerai išsilavinusių moterų yra per daug kvalifikuotos darbui, kurį įstengia gauti, jei įsidarbinti joms apskritai įmanoma (p. 41). Kiti tyrimai (Jakobsen, 2013) ir EBPO ataskaitos (2018, p. 150-153) rodo, kad gerai išsilavinusių moterų įgūdžiai ir kompetencijos dažnu atveju nėra panaudojami jų realiame darbe. Kaip priežastį KVINFO (53) nurodo, esą Danijos darbdaviai, atrodo, nelabai vertina užsienyje įgytas kvalifikacijas (Nielsen, 2007, p. 24). Tai lemia nelygybę: 26 % moterų migrančių kvalifikacija yra per aukšta jų dirbamam darbui, kai tokių danų moterų yra tik 5 %.

Dėl užsienyje įgyto išsilavinimo ir kvalifikacijų pripažinimo migrantėms kyla problemų ieškant tinkamo ir apskritai bet kokio darbo. Net darbo patirtis kilmės šalyje ar užsienyje nelaikoma pripažinimo argumentu (Nielsen, 2007). Gerai danų kalbą mokančios kandidatės turi daugiau galimybių įsidarbinti, net jei įmonės darbo kalba yra anglų.

Per aukštą kvalifikaciją turinčių moterų skaičius didžiausias valymo, viešbučių ir restoranų, transporto ir dienos priežiūros srityse, šiek tiek geresnė padėtis – sveikatos priežiūros ir švietimo srityse. Daug pernelyg aukštos kvalifikacijos moterų įsidarbina mažose įmonėse, kuriose dirba 10 ar mažiau darbuotojų. Vienas Danijos darbdavys respondentas (2020) savo nekilnojamojo turto bendrovėje dirbančias Rytų euro-

pietes apibūdino kaip *de er meget dygtige - også billige* (liet. jos labai sumanios, o taip pat – pigios). Tik didelėse tarptautinėse bendrovėse dirbančios migrantės džiaugiasi geriausiu išsilavinimo ir užimamų pareigų santykiu, bet tokių moterų yra nedaug.

Trys ketvirtadaliai humanitarinį, verslo ar pedagoginį išsilavinimą turinčių moterų, kaip ir pusė techninį ar gamtos mokslų išsilavinimą turinčių moterų, yra pernelyg kvalifikuotos savo darbui. Per aukštą kvalifikaciją turinčių moterų galimybės rasti darbą per darbo skelbimus yra mažesnės (28 % palyginti su 50 %), o trečdalis išsilavinimą atitinkantį darbą randa tik per asmeninį tinklą. Kaip pabrėžia Mealor (2020: 85), tinklo kūrimas yra vienas svarbiausių veiksnių, kai kalbama apie moterų imigrančių ir pabėgėlių įsidarbinimą. Socialinių ir profesinių tinklų trūkumas yra didelė problema ir toms, kurios ieško darbo, ir toms, kurios dirba ir nori siekti karjeros.

Naudota literatūra

1. Andersen, A.K., Harbo, L.G.(2020) Østeuropæere modvirker befolkningstilbagegang i land- kommunerne.Paskelbta 2020 09 30.
2. Andersen, S.K., Pedersen K. (2010) Socialinis dempingas. FAOS forskningsnotat 110. Kopenhaga: FAOS. Arendt, J. N. (2018). Sammenhængen mellem beskæftigelse og uddannelse for ikke-vestlige flygtninge og familiesammenførte. ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed, Arbejds-papir nr. 54. <https://www.rockwoolfonden.dk/app/uploads/2018/06/Arbejds-papir-54-Sammenhængen-mellem-beskæftigelse-og-uddannelse.pdf>
3. Andersen, S.K., & Felbo-Kolding, J. (2013) Danske virksomheders brug af østeuropæisk arbejdskraft. Kopenhaga: Museum Tusulanum.
4. Arnholtz, J. & Hansen, N.W. (2011) Nye arbejdsmigranter på det danske arbejdsmarked. In: Larsen, T.P. (ed.) Insidere og outsiders - Den danske models rækkevidde. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 109- 132.
5. Bjørsted, E., Olsen, F. (2022) Beskæftigelsen for ikke-vestlige indvandrere slår ny rekord. Žiūrėta 2022 08 15 <https://www.ae.dk/analyse/2022-01-beskaeftigelsen-for-ikke-vestlige-indvandrere-slaar-ny-rekord>
6. Bonke, J & Schultz-Nielsen, M. L. (2013). Integration blandt ikke-vestlige indvandrere - Arbejde, familie, netværk og forbrug. Rockwool Fondens Forskningsenhed og Syddansk Universitetsforlag.<https://www.rockwoolfonden.dk/app/uploads/2015/12/Integration-blandt-ikke-vestlige-indvandrere.pdf>
7. Bredgaard T. & Thomsen, T. L. (2018). Pabėgėlių integracija į Danijos darbo rinką. Nordic Journal of Working Life Studies, 8(S4), 7-26. <https://doi.org/10.18291/njwls.v8iS4.11116>
8. Danmarks Statistik (2020). Uddannelsesstatistikens manual. Hentet 12. juli 2020 fra <http://www.dst.dk/ext/uddannelse/Uddannelsesmanual>
9. Direktør i Kvinfo: Vi ved, hvad der skal til for at få flere ikke vestlige indvandrerkvinder i job. Det er bare med at komme i gang,Debatindlæg: lapkričio 28 d.,

- Acc.15.08.2022 <https://politiken.dk/debat/debatindlaeg/art8010598/Vi-ved-hvad-der-skal-til-for-at-f%C3%A5-flere-ikkevestlige-indvandrerkvinder-i-job.-Det-er-bare-med-at-komme-i-gang>
10. Felbo-Kolding, J. (2019) Central- og østeuropæiske arbejdsmigranternes integration på det danske arbejdsmarked. ISBN 978-87-93320-30-7
 11. Felbo-Kolding, J., Leschke, J. & Spreckelsen, T. (2018) Darbo pasidalijimas? Darbo rinkos segmentacija pagal kilmės regioną: ES vidaus migrantų Jungtinėje Karalystėje, Vokietijoje ir Danijoje atvejis. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, išankstinis spausdinimas internete.
 12. Felbo-Kolding, J. (2016). "De blivende arbejdsmigranter - Polakker og rumænere på det danske arbejdsmarked". FAOS Forskningsnotat nr. 149, Sociologisk Institut, Københavns Universitet.
 13. Hansen, N, Arnholtz, J., Andersen, S.K. (2008) Østeuropæiske arbejdere i bygge- og anlægsbranchen - Rekrutteringsstrategier og konsekvenser for løn-, ansættelsesog aftaleforhold. FAOS Rapport. København Indvandrere i Danmark (2021) Danmarks Statistik, ISBN pdf: 978-87-501-2390-3
 14. Johnston, R., Khattab N. & Manley, D. (2015) East versus West? Over-qualification and earnings among the UK's European migrants. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 41(2): 196-218.
 15. KVINFO <https://kvinfo.dk/integration-og-beskaeftigelse/?lang=en>
 16. Darbo migrantai iš Vidurio ir Rytų Europos Šiaurės šalyse: (2013) Ed. Jon Horgen Friberg ir Line Eldring (red.) TemaNord 2013:ISBN 978-92-893-2624-7
 17. Malchow-Møller, N., Munch J.R., Skaksen J.(2009) Det danske arbejdsmarked og EU-udvidelsen mod øst, Kopenhaga: Gyldendal
 18. Meador, C. (2020) Barrierer for kvinder med indvandrere og flygtningebaggrund på den danske arbejdsmarked. KVINFO
 19. <https://kvinfo.dk/wp-content/uploads/2021/12/Barrierer-for-kvinder-med-indvandrer-og-fl-ygtningebaggrund-paa-det-danske-arbejdsmarked.pdf>
 20. Medborgerskabsundersøgelsen 2020, Imigracijos ir integracijos ministerija (2020 m.)
 21. Nielsen, C.P. (2011). Imigrantų per didelis išsilavinimas: Danijos duomenys. *Journal of Population Economics* 24(2): 499-520
 22. Pigelese, M. (2021) Danijos moterų pabėgėlių vertimas dirbti už socialinę paramą yra persmelktas klaidingo vertinimo ir diskriminacijos Prieiga per internet 2022 08 15
 23. <https://www.euromedmonitor.org/en/article/4627/Denmark%27s-Forcing-of-Refugee-Women-to-Work-for-Welfare-is-Soaked-in-Misjudgment-and-Discrimination>
 24. Prowse, P., Fells, R., Arrowsmith, J., Parker, J. ir Lopes, A. (2017) "Mažas darbo užmokeskis ir pragyvenimo lygis: tarptautinė perspektyva". *Darbuotojų santykiai* 39(6): 778-784 <https://doi.org/10.1108/ER-08-2017-0185> Schultz-Nielsen, M.L. ir J.R. Skaksen. (2017) Indvandrerens uddannelse. *Arbejdspapir nr.48, ROCKWOOL*

25. Fondens Forskningsenhed, København https://www.rockwoolfonden.dk/app/uploads/2017/06/Arbejdsnotat-48_VERS2_5korr.pdf Skills on the Move: Migrants in the Survey of Adult Skills (2018) OECD, Prieiga per internetą 2022 08 16 <https://www.oecd.org/migration/skills-on-the-move-9789264307353-en.htm>
26. Thorsen, T. (2018) Østeuropæiske indvandrere er i beskæftigelse i næsten lige så høj grad som vesteuropæere,
27. Paskelbta 24.04.2018
28. <https://www.dst.dk/da/Statistik/nyheder-analyser-publ/Analyser/visanalyse?cid=30609>
29. JTVP žmogaus socialinės raidos ataskaitos: Žiūrėta 2022 08 15 <https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/DNK>

Migracijos procesai Lenkijoje

Parengė Andrzej CWYNAR

Kas dešimtas lenkas gyvena emigracijoje – tai didžiausias procentas ES. Vertinant absoliučiais skaičiais, tai sudaro šiek tiek daugiau nei 4 mln. žmonių (lenkų moterų dalis bendroje lenkų migracijoje kiek viršija 50 %). Pagrindinės migracijos kryptys Europos ekonominėje erdvėje yra Vokietija, Jungtinė Karalystė, Nyderlandai, Airija ir Norvegija. Svarbu pažymėti, kad šie skaičiai daugiausia atspindi pastarųjų 15 metų padėtį, t. y. pokyčius, įvykusius Lenkijai įstojus į ES. COVID-19 pandemija ir karas Ukrainoje tik sustiprino šias tendencijas, matomas visuomenės nuomonės apklausose.

Moterų emigracija, įskaitant ekonominę Lenkijos moterų emigraciją į EEE, turi savo ypatumų, į kuriuos reikėtų atsižvelgti vertinant šį reiškinį. Viena vertus, ji traktuojama kaip didėjančios moterų nepriklausomybės ženklas ir didėjančios emancipacijos patvirtinimas, o tai neabejotinai yra teigiamas reiškinys.

Kita vertus, tyrimai rodo, kad migracijos patirtis daugeliui moterų yra sunki, skausminga, o kartais net dramatiška. Nors literatūroje vis dažniau atkreipiamas dėmesys į tai, kad yra tam tikra dalis lenkų imigrančių, kurios greitai asimiliuojasi ir greitai pasiekia gyvenimo stabilumo ir net profesinės sėkmės, ekonominę lenkų moterų migraciją vis dar temdo su ja susijusių neigiamų patirčių mastas – nuo socialinės diskriminacijos iki smurto ir prekybos moterimis.

Tyrimai rodo, kad vis dar daug Lenkijos moterų dirba darbą, kuris gerokai neatitinka jų išsilavinimo ir kvalifikacijos. Be to, vis dar dažnai pasitaiko nesąžiningos praktikos atveju įdarbinimo rinkoje, kai žadamos visiškai kitokios darbo sąlygos nei tos, kurias moterys randa vietoje.

Apskaičiuota, kad vien Vokietijoje pagyvenusių žmonių slaugytojomis dirba pusė milijono lenkių. Jų darbas reikalauja visiško atsidavimo prižiūrimo asmens poreikiams ir beveik visą parą trunkančio budėjimo. Kai kurios iš jų tiesiogiai pasakoja, kad patiria šiuolaikinę vergiją.

Kai kuriuose tyrimuose nurodoma, kad Lenkijos moterų ekonominė migracija į EEE yra neigiama, o kaip pateisinimas nurodomos prastos darbo sąlygos, ypač jei darbas nedeclaruojamas (o taip yra iki šiol), ir našta, tenkanti moterų, kurios prižiūri vaikus, fizinei ir psichinei sveikatai. Tuo pat metu didelis emigracijos iš Lenkijos mastas reiškia, kad prarandamas namų ūkio priežiūros potencialas, o tai lemia panašų reiškinį Lenkijoje – Lenkija tampa svarbia imigracijos šalimi, pavyzdžiui, ukrainietėms, kurios užpildo darbo namų ūkyje nišą ir atsiduria panašioje situacijoje kaip lenkų imigrantės EEE.

Naudota literatūra

1. K. Duda (2021), Polskie opiekunki osób starszych w Niemczech - migrantki ekonomiczne, *Równość*, 3, 41-44
2. K. Kowalska, A. Pelliccia (2012), Wykwalifikowane imigrantki z Polski na włoskim rynku pracy: (Skilled Polish immigrant women in the Italian labour market: *Studia Migracyjne - Przegląd Polonijny*, 145, 73-110
3. K. Matuszczyk (2019), Zatrudnienie migrantek z Polski w sektorze opieki domowej w wybranych państwach członkowskich Unii Europejskiej (Migrantų moterų iš Lenkijos užimtumas namų priežiūros sektoriuje pasirinktose Europos Sąjungos valstybėse narėse), *Studia BAS*, 4(60), 123-142
4. M. Pozorska (2009), Niemiecki rynek pracy obszarem aktywności zawodowej emigrantek z Polski, *Problemy Profesjologii*, 2, 123-132

Imigrantų padėtis Norvegijoje

Parengė Lovisa ULFARSDOTTIR

Trys iš keturių darbuotojų migrantų, atvykusių į Norvegiją iš EEE regiono, yra iš naujųjų ES valstybių narių Rytų Europoje. Daugiausia jų – iš Lenkijos (daugiau nei kas antras), toliau skaičiumi šiek tiek atsilieka Lietuva ir Rumunija. Apskritai imant, kiek mažiau nei 300 tūkst. Norvegijos imigrantų yra kilę iš Rytų Europos; dažniausiai tai pirmos arba antros kartos imigrantai.

Norvegijos statistiko agentūros SSB duomenimis, 2022 m. šalyje gyveno 120 tūkst. pirmosios kartos imigrančių iš Rytų Europos, o darbo rinkoje iš jų buvo aktyvios kiek mažiau nei 77 tūkst. Toliau lentelėje pateikiamas darbo vietų pasiskirstymas pagal sektorius / profesijas.

1 lentelė. 15–74 metų amžiaus moterų darbo vietų pasiskirstymas

0b Nepatikslinta / profesijos, kurių negalima nustatyti	3,687
0-9 Visos profesijos	76,782
1. Vadyba	2,274
2. Akademinės profesijos	14,647
3. Universitetinis ir karinis personalas	5,918
4. Darbas biure	5,597
5. Pardavimų ir aptarnaujantis personalas	21,977
6. Ūkininkės, žvejės ir kt.	641
7. Amatininkės	1,006
8. Procesų ir mašinų operatoriai, transporto darbuotojos ir kt.	4,959
9. Valytojos, pagalbininkės ir kt.	16,076

Nagrinėjant imigrantus Norvegijos darbo rinkoje galima išvelgti keletą įdomių tendencijų, tačiau daugumoje straipsnių ir tyrimų nustatyta, kad jos nėra susijusios su lytimi.

Pirma, imigrantų dalyvavimas darbo rinkoje labai skiriasi ir priklauso nuo priežasties, dėl kurios jie atvyko į Norvegiją. Imigrantų, atvykusių dirbti ar mokytis, užimtumo lygis yra toks pat kaip ir visos visuomenės – 78 % jų yra aktyvūs darbo rinkoje. Kita vertus, tarp imigrantų, kurių šeima yra imigrantų arba pabėgėlių kilmės, darbo rinkoje aktyvūs tik 65 % ir 54 %. Šie skaičiai neatspindi konkrečios asmens lyties ar šalies, kurioje jis gyveno, tačiau, atsižvelgiant į šiandieninę situaciją, kai Ukrainoje vyksta karas, o iš Rytų Europos šalių į Norvegiją migruoja daugiau pabėgėlių nei anksčiau, ši informacija svarbi ir verta sisteminti atskirai.

Dar vienas įdomus faktas yra tas, kad darbo imigrantai iš naujai įstojusių valstybių, vadinamojo ES-11, yra didžiausia šalyje tebegyvenanti darbo imigrantų grupė: 72 % jų atvyko į Norvegiją 1990–2020 m. laikotarpiu.

2020 m. SSB duomenys taip pat rodo, kad imigrantai iš ES nepriklausančių Rytų Europos šalių, dirbantys 9 ir 5 sektoriuose (žr. lentelę), turi didžiausią galimą apskaičiuoti nedarbingumo atostogų procentinę dalį. Nuo 2015 m. kiekvienais metais ši grupė buvo viena didžiausių pagal nedarbingumo pažymų skaičių. Turint omenyje, kad šiuose sektoriuose dirba daug moterų, darytina prielaida, jog ši tendencija būdinga ir projekto tikslinei grupei.

Švietimas

ES valstybių narių, esančių geografiniame Rytų Europos regione, moterų ir vyrų išsilavinimo lygis labai skiriasi. 48 % moterų yra įgijusios universitetinį arba koleginį išsilavinimą, o tokių vyrų yra tik 26 %.

Rytinėje ES dalyje gyvenančių moterų profesinis pasiskirstymas – kitoks nei vakarinėje ES gyvenančių moterų ir daugumos europiečių moterų apskritai. Nepaisant to, kad daugelis jų turi aukštąjį išsilavinimą, net 35 % dirba darbus, kuriems netaikomi specialūs išsilavinimo reikalavimai, pvz., valytojomis ir pagalbinėmis darbuotojomis. Tarp moterų iš Vakarų Europos tokių yra tik 9 %, o imant bendrą europinį vidurkį – tik 4 %.

Paradoksalu, kad Norvegijai reikia daugiau aukštąjį išsilavinimą turinčių darbuotojų, tačiau daugelis aukštos kvalifikacijos imigrantų susiduria su didžiuliais sunkumais, norėdami gauti atitinkamą darbą. Aukštos kvalifikacijos imigrantams reikia gerai mokėti kalbą, kad galėtų derėtis dėl jų įgūdžius ir kompetencijas atitinkančių darbų. Labai svarbus ir kalbų mokymo prieinamumas, kokybė bei organizavimas, taip pat į plačiąją visuomenę orientuoti pažinčių tinklai ir vietinės darbo rinkos, istorijos, politikos ir viešųjų diskusijų, susijusių su socialiniais ir kultūriniais procesais, išmanymas apskritai.

Tyrėjai išskyrė šešis veiksnius kaip galimas kliūtis imigrantėms patekti į Norvegijos darbo rinką ir suskirstė juos į dvi kategorijas:

I kategorija. Asmeninės moterų savybės	II kategorija. Darbdavių savybės
Tinkamos kompetencijos trūkumas	Prietaurai ir stereotipinis įsivaizdavimas
Kultūriniai lyčių vaidmenų ir šeimos supratimo skirtumai	Diskriminacija
Mažai galimybių naudotis profesiniais dalykiniais tinklais	Tinkamo kvalifikacijų pripažinimo stoka

Atlyginimas

Jei palygintume imigrantų mėnesinį atlyginimą su kitų tos pačios profesijos Norvegijos gyventojų, pamatytume, kad imigrantų atlyginimas vidutiniškai yra mažesnis. Profesijų kategorijos, kuriose imigrantai uždirba mažiausiai, palyginti su vietos gyventojais, yra ūkininkavimas ir žvejyba, vadyba, procesų ir mašinų valdymas bei transporto sekto-

rius. Kiekvienoje kategorijoje ypač išsiskiria imigrantai, kilę iš Rytų Europoje esančių ES valstybių narių ir Afrikos – jų vidutinis darbo užmokestis yra mažesnis nei visų kitų šalies gyventojų ir kitų tautybių imigrantų.

Kalbant apie darbo užmokestį apskritai, moterys Norvegijoje paprastai uždirba mažiau nei vyrai. Vertinant visų Norvegijos gyventojų vidutinį mėnesinį darbo užmokestį bruto (2021), moterys uždirbo 88 % vyrų darbo užmokesčio. Tačiau tarp imigrantų moterys uždirbo 93 % to, ką 2021 m. vidutiniškai per mėnesį uždirbo vyrai.

Imigrantai vyrai uždirba vidutiniškai 83 % to, ką uždirba kiti Norvegijoje gyvenantys vyrai. Imigrančių moterų ir neimigravusių moterų (kitų gyventojų) darbo užmokesčio skirtumai yra mažesni. Imigrantės uždirba 90 % to, ką uždirba ne imigrantės.

References:

1. Fjellstad, Ø. (2020) Innvandrere fra Øst-Europa utenfor EU har høyest sykefravær. Dagens Perspektiv. <https://dagensperspektiv.no/arbeidsliv/2020/innvandrere-fra-ost-europa-utenfor-eu-har-hoyest-sykefravaer>
2. Steinkellner, A. (2022) Hvem er arbeidsinnvandrerne fra de nyeste EU-landene? Statistisk Sentralbyrå. <https://www.ssb.no/befolkning/innvandrere/artikler/hvem-er-arbeidsinnvandrerne-fra-de-nyeste-eu-landene>
3. Nadim, M., Fjell L. K. (2020) Kjønn, arbeid og innvandring. Institutt for samfunnsforskning. <https://www.samfunnsforskning.no/core/publikasjoner/core-indikator-status/kjonn-arbeid-og-innvandring/kjonn-arbeid-og-innvandring.pdf>
4. Hillestad, T. E. (2016) Mange østeuropeiske kvinner i renhold. Renholdsnytt. <https://www.renholdsnytt.no/2016-arbeidsmiljo-forskning/mange-osteuropeiske-kvinner-i-renhold/545127>
5. Fosslund, T., Aure, M. (2011) Når høyere utdanning ikke er nok: Integrasjon av høyt utdannede innvandrere på arbeidsmarkedet. <https://www.idunn.no/doi/10.18261/ISSN1504-2928-2011-02-02>
6. (2022) Økonomi. Bufdir. https://bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Etnisitet/okonomi/
7. Statistical data is collected from www.ssb.no
8. <https://www.ssb.no/en/statbank/table/12554>
9. <https://www.ssb.no/en/statbank/table/05184/>
10. <https://www.ssb.no/en/statbank/table/05183/>

Literatūros apie suaugusių moterų skaitmeninį finansinį raštingumą kritinė apžvalga

Vokiška literatūra apie suaugusių moterų skaitmeninį finansinį raštingumą

Parengė Ewa DAŁBROWSKA

Vokietijoje esama įvairios finansinio raštingumo medžiagos, tačiau tik nedidelė jos dalis skirta moterims. Skaitmeninio finansinio raštingumo sąvoka dar nėra vartojama švietimo apie skaitmeninius finansus kontekste, tačiau dalis medžiagos susijusi su skaitmeninėmis investavimo priemonėmis, el. prekyba, saugumu internete ir pan.

Digitale Wirtschaftsbildung (liet. skaitmeninis ekonominis raštingumas), kurį propaguoja Siegeno universiteto Ekonominio švietimo centras, reiškia ekonominį švietimą skaitmeninėmis priemonėmis.

PRADINIO FINANSINIO RAŠTINGUMO RENGIMO ĮSTAIGOS IR BENDROVĖS

Vokietijos vaikų ugdymo institutas Bonoje

Deutsches Institut für Erwachsenenbildung (DIE) (liet. Vokietijos vaikų ugdymo institutas) siūlo išsamią mokomąją medžiagą pradinį klasių finansinio raštingumo pamokoms. Medžiaga skirta suaugusiems švietimo specialistams, tačiau kai kuriomis priemonėmis galima naudotis savarankiškai.

Jos apima tokias temas kaip pajamos ir biudžetas, vartotojų teisės, vartojimo paskolos, pensijų draudimas, mokėjimai ir pan. Mokymo priemonės – įvairių formų: viktorinos, tinklalaidės, knygos, stalo žaidimai ir kt. Be to, DIE pateikia nuorodas į kitų švietėjų medžiagą.

DIE siūloma medžiaga yra labai geros kokybės, tačiau savamoksliams gali kilti problemų ieškant tinkamo turinio, nes didžioji jo dalis skirta mokytojams. Be to, DIE parengta medžiaga beveik išimtinai skirta pradiniam finansiniam raštingumui, t. y. ne pažengusiems ir ne politinės ekonomijos raštingumui didinti.

Daugelis kitų institucijų, pavyzdžiui, **Bildungsserver Berlin Brandenburg**, **Der Deutsche Volkshochschulverband** arba **Präventionsnetzwerk Finanzkompetenz**, taip pat siūlo suaugusiųjų bazinio švietimo programas, į kurias įeina finansinio švietimo moduliai, arba skiria dėmesį pirminiam suaugusiųjų finansiniam švietimui (*Präventionsnetzwerk Finanzkompetenz*). Ši medžiaga skirta pirminio (finansinio) ugdymo pamokų mokytojams.

Flossbach von Storch fondas, Oldenburgo Carlo von Ossietzky universiteto Ekonomikos institutas ir pagrindinis Vokietijos ekonomikos laikraštis *The Handelsblatt*

Šios institucijos skatina pradinį ekonominį ir finansinį moksleivių švietimą. Tačiau jų parengta pradinio finansinio švietimo programa *Unterrichtseinheit Finanzielle Allgemeinbildung* (autoriai Michael Koch ir Stephan Friebe) yra pakankamai išsami ir gali būti naudojama suaugusiųjų finansinio švietimo pamokose.

Mokymo programoje aptariami tiek asmeniniai finansai, tiek makroekonominiai pinigų ir finansų aspektai, įskaitant centrinių bankų veiklą. Įtraukiami ir kai kurie skaitmeni-

nio finansinio raštingumo dalykai, pavyzdžiui, internetinė bankininkystė ir mokėjimai internetu.

Duisburgo-Eseno universiteto Socialinės ekonomikos institutas siūlo mokymosi apie ekonominę politiką platformą *Wirtschaftspolitik.cc*. Joje pateikiama informacijos apie pinigų ir finansų politiką, finansų krizes ir pan., galima išsamiai susipažinti su ekonomikos ir finansų makroekonominiais aspektais, kurie yra svarbus ir dažnai ignoruojamas finansinio švietimo elementas.

Exploring Economics – panašus projektas, kuriame pateikiama makroekonominių žinių apie pinigus, infliaciją, pinigų kūrimą, bankus ir finansų krizes.

Populiarių taupomųjų kasų tinklo **Sparkasse** grupės konsultacinė įstaiga **Geld und Haushalt** (liet. pinigai ir namų ūkis) skatina moksleivių ir suaugusiųjų finansinį švietimą. Ji siūlo daugybę vadovėlių ir planavimo priemonių asmeniniams finansams valdyti, įskaitant taupymą, draudimą, atsiskaitomąsias sąskaitas, ekologišką namų ūkį ir kt. Vadovėliai išleisti anglų, prancūzų ir arabų kalbomis, tačiau juose nėra daug informacijos apie tarptautinius namų ūkius ir finansus, kuri būtų tinkama migrantams mokytis.

ING

ING – viena iš nedaugelio Vokietijos institucijų, kuri vienu metu siūlo čekines sąskaitas ir akcijų portfelius. Kartu ši institucija publikuoja straipsnius apie įvairius finansų aspektus ir kai kuriuos iš jų skiria būtent moterims. Šiuose straipsniuose suteikiama pirminių žinių apie investavimą į biržoje prekiaujamus fondus (ETF).

MOTERIŠKI TINKLALARŠČIAI, VAIZDARAŠČIAI IR TINKLALAI DĖS

Geldbiographien

Tinklaraštis *Geldbiographien* apjungia finansinį švietimą ir asmenines finansų valdymo paieškas. Daroma prielaida, kad žinant savo polinkius, pomėgius ir įsitikinimus apie pinigus, galima juos keisti, tobulinti ir kurti veiksmingesnę finansinę strategiją. Tinklaraštyje daugiausia dėmesio skiria moterims, ypač mamoms, linkusioms numoti ranka į santuokoje patiriamą finansinę nelygybę, dėl ko per menkai apsirūpina senatvei.

Finanzielle Freiheit in 5 Jahren

Kanale *YouTube* prieinamas vaizdaraštis *Finanzielle Freiheit in 5 Jahren* skiriamas 35-metės moters asmeniniams finansiniams eksperimentams. Ji bando per 5 metus tapti finansiškai saugi ir eksperimentuoja su įvairiais pinigų valdymo metodais, pvz.: taupymu, biudžeto planavimu, investavimu į ETF, išlaidų kontrole, individualia veikla platformoje *YouTube*, ir visomis patirtimis dalijasi su savo sekėjais.

Šis vaizdaraštis yra naudingas žinių apie finansus šaltinis. Jį žiūrinčios moterys gali lengvai susitapatinti su pagrindine veikėja, kuri daug savo gyvenimo metų investavo į formalųjį švietimą, tačiau finansinį išsilavinimą apleido. Tapus mama, jos prioritetai pasikeitė ir gyvenimo būdas tapo atsakingesnis.

Vaizdaraštis yra veiksminga priemonė finansiniam švietimui skatinti, jame galima susipažinti su įvairiomis nuomonėmis apie asmeninius finansus. Moterys, sekančios šį kanalą, gali nuspręsti pasieškoti labiau akademinės medžiagos ir pačios įsitikinti, kiek vaizdaraščio autorė patikima ir kompetentinga.

Tinklaidės ir tinklaraščiai

Madame Moneypenny, Finmarie, Goldfrau ir Summa Summarum - Finanzen Verstehen – visos šios tinklaidės ir tinklaraščiai arba vedami moterų, arba joms skirti, remiantis prielaida, kad su finansais ir investavimu susijusius klausimus moterims reikia spręsti atskirai nuo vyrų. Moterys dažniau dirba ne visą darbo dieną, priimdamos finansinius sprendimus pasikliauja savo partneriais ir nesirūpina senatve. Be to, įvairūs tyrimai rodo, kad moterys investuoja atsargiau, bet efektyviau.

Daugelyje šių tinklaidžių ir tinklaraščių nagrinėjami pasąmoniniai ribojantys įsitikinimai apie pinigus ir stengiamasi padėti juos pakeisti. Autoriai siūlo mokytis, konsultuoja įvairiais finansų ir investavimo aspektais. Temos – pačios įvairiausios, susijusios su finansais, investavimu, mokesčiais, pensijomis, moterimis ir finansais ir kt. Įrašai rengiami interviu su finansų specialistais forma. Jie labai gerai padeda praplėsti akiratį finansų ir investavimo klausimais, tačiau moterims, neturinčioms elementaraus finansinio išsilavinimo, greičiausiai reikėtų ieškoti nuosekliau išdėstytos medžiagos. Bet kokiu atveju tinklaidės ir tinklaraščiai yra naudingos mikrošvietimo priemonės, papildančios formaliojo finansinio švietimo medžiagą ir padedančios palaikyti susidomėjimą finansinėmis temomis.

PINIGŲ MENTORIUS MOTERIMS

Your Juno

Šią programėlę per pirmąjį COVID-19 pandemijos etapą sukūrė jaunos moterys ir skyrė toms, kurios nori pagerinti žinias apie finansus. Programėlės forma labai patraukli, joje yra vaizdo įrašų, tiesioginės kalbos, įdomios vaizdinės medžiagos, užduočių ir kt. Tikėtina, kad ji įtikins daugelį moterų skirti daugiau dėmesio savo finansams. Tačiau iki šiol programėlė nebuvo labai populiari – 2023 m. pabaigoje jos atsisųntimų suskaičiuota tik kiek daugiau nei 5 tūkst.

Finansinio raštingumo situacija Lietuvoje

Parengė Vilma DAINIENĖ

Lietuvoje pastaraisiais metais atsirado daugybė priemonių ir informacijos šaltinių, leidžiančių sekti asmeninių finansų aktualijas, gilinti žinias ar ugdyti praktinius įgūdžius, valdyti asmeninius finansus. Pastebėtina, kad finansinio raštingumo klausimai nušviečiami per mokymosi visą gyvenimą prizmę. Tiesa, specifiskai orientuotų į moteris ar juo labiau migrantus institucinių finansinio raštingumo priemonių nėra; tai greičiausiai lemia šalies populiacijos dydis ir atsiliekanči visuomenės branda. Šią nišą savarankiskai bando užpildyti tik privačios iniciatyvos, daugiausiai finansuojamos iš projektinės veiklos.

2022 m. Lietuvos bankas įsteigė Finansinio raštingumo centrą, kurio tikslas – stiprinti Lietuvos visuomenės finansinį ir ekonominį raštingumą. Centras siekia užtikrinti, kad vartotojai žinotų finansinių paslaugų alternatyvas ir, jas lygindami tarpusavyje, priimtų informacija pagrįstus sprendimus. Jis taip pat daug dėmesio skiria sukčiavimui ir jo prevencijai. Centro veikla siekiama didinti gyventojų informuotumą apie viešuosius finansus, supažindinti juos su valstybei mokamų mokesčių ir jų finansų svarba.

Naudingos informacijos apie asmeninių finansų valdymą ir svarbiausius finansų valdymo žingsnius taip pat galima rasti Lietuvos banko interneto [svetainėje](#). Dalis šios informacijos pateikiama „YouTube“ Lietuvos banko [kanale](#).

Vienas didžiausių Lietuvoje veikiančių komercinių bankų „Swedbank“ yra įkūręs Finansų institutą, tačiau jo keliamas tikslas taip pat orientuotas į šalies gyventojų finansinio raštingumo ir verslumo įgūdžių ugdymą bendrai. Institutas stebi, analizuoja ir tiria šalies ūkio, gyventojų ir smulkią verslo finansinės situacijos pokyčius. Instituto ekspertai šviečia visuomenę apie asmeninių ir (arba) smulkaus verslo finansų valdymą, informuoja apie įvairių ekonominių reiškinių ir sprendimų galimą poveikį namų ūkių ir smulkaus verslo finansų padėčiai, teikia praktinių žinių realiems finansų valdymo įgūdžiams formuoti.

2018 m. duris atvėrė to paties banko įkurta [Finansų laboratorija](#), skirta moksleiviams ir studentams. Joje per išmaniąsias technologijas bei žaidžiant interaktyvius žaidimus padedama išmaniai ir įdomiai susipažinti su pagrindinėmis ekonomikos ir asmeninių finansų valdymo temomis, suprasti, kaip planuojamas biudžetas, kodėl svarbu taupyti, ar kas yra atsakingas skolinimasis. Tačiau laboratorija nėra specifiskai orientuota į mergaites ar juo labiau sunkumų patiriančias jaunimo grupes.

Asmeninių finansų temas nagrinėja ir Ugdymo plėtotės centro kartu su jau minėtu banku „Swedbank“ parengtas neformaliojo suaugusiųjų švietimo modulis „Finansinis švietimas suaugusiesiems“ bei jo pagrindu išleista garsaknygė „Finansinio švietimo patarimai“. Temos įvairuoja nuo aiškinimosi, kas yra asmeniniai finansai, koks yra finansinio gyvenimo ciklas, kaip suderinti norus su poreikiais, iki patarimų, kaip taupyti, kaip sudaryti biudžetą, kaip investuoti, kada draustis ir kada skolintis. Garsaknygės formatas turinį daro lengviau prieinamą ir suprantamą skaitymo sunkumų turintiems asmenims.

Didžiausias Lietuvoje jaunimo naujienų portalas [Žinau viską](#), priklausantis 37 Europos valstybėse veikiančiam Europos jaunimo informacijos tinklui „Eurodesk“, pateikia daug informacijos, susijusios su asmeniniais finansais, čia galima rasti asmeninių finansų valdymo programėlių. Skelbiama informacija skirta tiek jaunimui, tiek dirbantiems su jaunimu.

Daug įdomios informacijos apie asmeninius finansus, verslo pradžia, investavimą, kriptoeconomiką ir finansinės elgsenos rekomendacijas įvairiais gyvenimo ciklo laikotarpiais pateikiama interneto svetainėse [Investicijos ir finansai](#) bei [Versli mama](#).

Įdomios informacijos apie finansus, skolinimosi galimybes, mokymus ir seminarus šia tema galima rasti socialinio tinklo Facebook puslapiuose *Asmeninių ir šeimos finansų akademija*, *Asmeniniai finansai*, *Versli mama* ir kt.

Toliau pateikiamas platformos Financer.com sudarytas 8 geriausių asmeninių finansų tinklaraščių lietuvių kalba sąrašas 2022 metais.

- Besočiai
- Finansai paprastai
- Finansiniai Tikslai
- Finansų Gidė
- Kaip-Užsidirbti
- Lėtas Pelnas
- Laisvų vaikų auklėjimas
- Šeši Nuliai

Naudota literatūra:

1. <https://www.gfbankas.lt/blogas/finansinis-rastingumas-esame-teisingame-kelyje-bet-nemenka-atkarpa-dar->
2. [liko/?gclid=CjwKCAjwo_KXBhAaEiwA2RZ8hOnCLhZN9XWzS_wgt3nHotqBmC-BhF3RODTWOa_xglWYtvsjDTDlvHZhoCUI0QAvD_BwE](https://www.liko.lt/?gclid=CjwKCAjwo_KXBhAaEiwA2RZ8hOnCLhZN9XWzS_wgt3nHotqBmC-BhF3RODTWOa_xglWYtvsjDTDlvHZhoCUI0QAvD_BwE)
3. <https://ebitum.lt/finansinis-rastingumas/>
4. <https://investicijosirfinansai.lt/asmeniniai-finansai>
5. <https://financer.com/lt/blogas/top-8-asmeniniu-finansu-blogai-2022/>
6. <https://blog.swedbank.lt/finansinis-rastingumas>
7. <https://www.lb.lt/lt/asmeniniu-finansu-valdymas-nuo-ko-pradeti#ex-1-1><https://www.lb.lt/lt/finansinio-rastingumo-centras>
8. <https://zinauviska.lt/finansai/asmeniniai-finansai/>
9. <https://investicijosirfinansai.lt/asmeniniai-finansai>

Finansinės iniciatyvos Lenkijoje

Parengė Andrzej CWYNAR

EBPO 2016 m. tyrimas (OECD, 2016) atskleidė įdomų dėsningumą: visose, išskyrus vieną Rytų Europos šalį (t. y. Lietuvą), lyčių skirtumai finansinių žinių vertinimo baluose buvo statistiškai nereikšmingi, o reikšmingas lyčių vertinimo skirtumas nustatytas beveik visose (t. y. 18 iš visų 20) likusiose tyrime dalyvavusiose šalyse. Tai gali rodyti Rytų Europos išskirtinumą, susijusį su lyties įtaka finansiniam raštingumui.

Tikėtinas šio dėsningumo paaiškinimas gali būti susijęs su bendra patirtimi, kuria Rytų Europos šalys dalijosi daugiau kaip 40 metų po Antrojo pasaulinio karo. Stiprų šios hipotezės patvirtinimą pateikė Bucher-Koenen, Lusardi, Alessie ir van Rooij (2017), atskleidę, jog moterų ir vyrų finansinio raštingumo rezultatai reikšmingai nesiskiria tose Vokietijos federalinėse žemėse (Länder), kurios anksčiau priklausė Vokietijos Demokratinei Respublikai (Rytų Vokietijai), o buvusioje Vakarų Vokietijoje egzistuoja statistiškai reikšmingas lyčių skirtumas.

Bucher-Koenen ir kiti (2017) spėja, kad finansinio raštingumo skirtumų tarp lyčių nebuvimą buvusiose Rytų Europos socialistinėse šalyse gali lemti didesnis socialinio lyčių vaidmenų egalitarizmas šiose valstybėse. Toks spėjimas atitinka paaiškinimą, susijusį su Vakarų ir Rytų Europos kultūriniais skirtumais: savitos gyvenimo sąlygos sovietinio režimo sąlygomis galėjo lemti, kad tipišku vyriškų ir moteriškų užduočių skirtumai išsityrė.

Gyvenimas šalyje, kenčiančioje nuo nuolatinio ir visur esančio deficito, iš abiejų lyčių – ne tik iš vyrų – reikalavo didelės kasdienio buitinio verslumo dozės. Galbūt dėl to, kad moterys šiuo požiūriu neatsiliko nuo savo partnerių vyrų, joms buvo lengviau įgyti ir įsisavinti finansines žinias vėliau, t. y. tada, kai jų namų ūkiai kartu su visa ekonomika patyrė sistemingą transformaciją ir galiausiai tapo didesnės, europietiškos kapitalistinės sistemos dalimi.

Įdomu tai, kad naujausio EBPO tyrimo (2020) rezultatai buvo kitokie, t. y. kai kuriose šalyse (Kroatijoje, Estijoje, Moldovoje, Juodkalnijoje, Šiaurės Makedonijoje, Rusijoje, Kroatijoje ir Slovėnijoje) yra finansinio išprusimo atotrūkis tarp lyčių, o kitose (Bulgarijoje, Čekijoje, Vengrijoje, Lenkijoje ir Rumunijoje) jo nėra.

Išskyrus kelias išimtis, EBPO 2020a tyrimas nenustatė reikšmingų skirtumų tarp respondentų ir respondentų nei finansinio požiūriu, nei finansinės elgsenos požiūriu. 2016 m. EBPO tyrimo metu nustatyta, kad moterys demonstruoja geresnes finansines nuostatas trijose Rytų Europos šalyse: Albanijoje, Baltarusijoje ir Vengrijoje (EBPO 2020a tyrime – tik Rusijoje). Dviejose valstybėse – Baltarusijoje ir Latvijoje (EBPO 2020a tyrime – Lenkijoje ir Rusijoje) – moterų finansinė elgsena yra gerokai sveikesnė nei vyrų.

Taigi, yra daug erdvės tolesniems tyrimams, susijusiems su lyčių ir atskirų finansinio raštingumo aspektų ryšiu Rytų Europos šalyse apskritai, ir tyrimams, kuriuose būtų nagrinėjamos šio regiono specifiškumo priežastys.

Kalbant apie suaugusių Lenkijos moterų finansinį raštingumą, Cwynar (2021a), remdamasis penkių didelių apklausų rezultatais, atliko metaanalizę, kuri parodė, kad

nėra empirinio pagrindo teigti, jog moterų finansinio raštingumo testų rezultatai yra prastesni nei vyrų. Tačiau šis tyrimas parodė statistiškai reikšmingus skirtumus tarp vyrų ir moterų, kai kalbama apie savarankiškai vertinamą finansinį raštingumą. Šiuos rezultatus galima laikyti įrodymu, kad Lenkijoje moterų finansinis pasitikėjimas savimi yra mažesnis.

Kitame tyrime (Cwynar, 2021b) nenustatyta reikšmingų lyčių skirtumų nei bendrame finansinės elgsenos indekse, nei visuose šios elgsenos subdomenuose, išskirtuose pagal naudojamą skalę: pinigų valdymas, taupymas ir investavimas, kreditų ir skolų valdymas, draudimas.

Lenkijoje nėra oficialios finansinio švietimo programos moterims (beje, Lenkijoje vis dar nėra nacionalinės finansinio švietimo strategijos). Vis dėlto švietimo iniciatyvų ima masi, o joms vadovauja daugiausia tinklaraštininkės ir (ar) koučerės, dirbančios finansų sektoriuje. Be internete skelbiamos mokomosios medžiagos, organizuojami moterims skirti seminarai ir konferencijos, kuriuose nagrinėjamos moterims svarbios temos, susijusios su finansų valdymu. Čia surinkti geriausiai vertinami tokio pobūdžio projektai:

Anna Smolinska <https://kobietainwestuje.pl/>

Tinklaraščio autorė Anna Smolinska yra ekonomikos mokslų daktarė ir investuotoja akcijų rinkoje. Tinklaraštyje daugiausia dėmesio skiriama investavimui. Svetainėje galima įsigyti knygų investavimo temomis ir užsisakyti mokomuosius kursus ar konsultacijas internetu.

Kasia Iwanoska <https://finanseodkuchni.pl/>

Įvairiapusiškesnė svetainė savo turiniu, kuriame kalbama ne tik apie finansus, bet ir apie verslą bei moterų veiklą apskritai. Autorė taip pat rengia savo tinklalaidę moterims finansų ir verslo temomis. Svetainėje taip pat galima užsiregistruoti į internetinius mokymus ir seminarus.

Danuta Duszenczuk-Chmiel <https://kobiecefinanse.pl/>

Tinklaraštyje aptariamos įvairios su asmeninių finansų valdymu susijusios temos: nuo einamojo namų ūkio biudžeto kontrolės, taupymo ir investavimo iki draudimo ir rizikos valdymo.

Alicja Zalewska-Choma <https://oszczednicka.pl/>

Kaip ir anksčiau aprašytuose tinklaraščiuose, šiame taip pat galima rasti įvairių tekstų finansinėmis temomis, tačiau ne tik: atskiros tinklaraščio skiltys skiriamos kelionėms, vaikams ir maisto gamimui. Autorė taip pat rengia tinklalaidę, kurią galima rasti svetainėje; yra parašiusi knygą, kurią galima įsigyti ten pat. Įdomi funkcija yra „Taupaus biudžeto darbalapis“ – tai paprasta asmeninio biudžeto valdymo priemonė, kurią galima atsisiųsti iš šios svetainės.

Diana Litwin-Dolezinska <https://www.pieniadzjestkobieta.pl/>

Tai dar viena moterų asmeniniams finansams skirta svetainė, kurioje siūlomos įvairios funkcijos: tinklaraštis, vaizdaraštis ir tinklalaidė, taip pat nemokamai parsisiunčiamos skaičiuoklės ir šablonai, skirti finansams savarankiškai valdyti.

Milena Polak <https://oszczednapolka.pl/>

Įprastiniame finansų tinklaraštyje užsiregistravus galima atsisiųsti papildomos medžiagos, įskaitant namų finansinio audito sąsiuvinį, finansų planuokles ir finansinių produktų santraukas.

Anna Czereszewska <https://www.dzieci-i-pieniadze.com/>

Finansinis išsiringumas, atsparumas tinklaraštis, skirtas tėvų finansiniam švietimui vaikams.

Ula <https://prostoofinansach.wordpress.com/>

Tipiniame tinklaraštyje pateikiama praktinių patarimų, kaip valdyti asmeninius finansus, ypač atsižvelgiant į naujausius ekonominius įvykius.

Magda <https://finansenaobcasach.info/>

Dar vienas tipiškas tinklaraštis, kuriame rašoma įvairiomis temomis: nuo asmeninių finansų iki nuosavo verslo valdymo.

Agnieszka Skupienska <https://tosieoplaca.pl/>

Tinklaraštyje pateikiama patarimų, kaip valdyti savo verslą. Galima įsigyti autorės sukurtų elektroninių knygų, internetinių kursų ir pagalbinių priemonių, skirtų pradedantiems verslininkams.

Dominika Nawrocka <https://kobietaipieniadze.pl/>

Tinklaraštis, internetinė parduotuvė ir vieta, kurioje moterys gali užsiregistruoti į klubą „Moterys ir pinigai“ bei to paties pavadinimo akademiją.

Justyna Kwiatkowska <https://zadbanafinansowo.pl/blog/>

Svetainėje gausu išteklių ir turinio: yra tinklaraštis, tinklalaidė, internetiniai kursai, knyga, taip pat galima užsiregistruoti į koučingo ir mentorystės kursus.

Naudota literatūra

1. Bucher-Koenen, T., Lusardi, A., Alessie, R., & van Rooij, M. (2017). How Financially Literate Are Women? An Overview and New Insights (Apžvalga ir naujos įžvalgos). *Journal of Consumer Affairs*, 51(2), 255-283. <https://doi.org/10.1111/joca.12121>
2. Cwynar, A. (2021a). *Alfabetyzm finansowy na świecie i w Polsce*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
3. Cwynar, A. (2021b). Ar moterys finansiškai elgiasi blogiau nei vyrai? Evidence from married and cohabiting couples (susituokusių ir kartu gyvenančių porų duomenys). *Central European Business Review*, 10(5), 81-98. <https://doi.org/10.18267/jcebr.270>
4. EBPO. (2016). *Tarptautinis suaugusiųjų finansinio raštingumo kompetencijų tyrimas*.
5. EBPO. (2020). *OECD/INFE 2020 International Survey of Adult Financial Literacy (Tarptautinis suaugusiųjų finansinio raštingumo tyrimas)*.

Danijos finansinio raštingumo išteklių apžvalga

Parengė Tatjana GAVRILOVA

Danijoje veikia kelios skirtingos finansų institucijos ir viešai prieinami šaltiniai, teikiantys informaciją finansinio raštingumo tema.

Bankas

Kiekvienas asmuo turi jam banke priskirtą asmeninį patarėją. Patarėjas gali padėti ir patarti asmeninio biudžeto sudarymo, paskolų ir investavimo klausimais, taip pat nurodyti verslo skyriaus kontaktus.

A-kasse

Priklausydami *A-kasse* (privačiai asociacijai) ir (ar) *Fagforening* (liet. profesinei sąjungai), galite gauti bedarbio pašalpą ir pagalbą mokant mokesčius. Profesinės sąjungos teisininkai gali paaiškinti nariams, kaip jie moka mokesčius (peržiūrėdami jų atlyginimų lapelius) ir nurodyti klaidas. Kai kurios didžiausios *A-kasse* yra *3F*, *Krifa*, *Ftfa* ir *Frie*.

SKAT

SKAT yra Danijos mokesčių inspekcija. Jos oficialioje svetainėje www.skat.dk pateikiama daug informacijos ir vaizdo gairių privatiems asmenims ir įmonėms apie tai, kaip deklaruoti pajamas, atskaitymus, nekilnojamojo turto nuosavybę ir kt.

Moterų investicijos

„Female Invest“ (<https://femaleinvest.com/>) – tai bendruomenė, vienijanti moteris iš daugiau nei 60 šalių, norinčias daugiau sužinoti apie finansinę sėkmę ir išmokti investuoti. Platforma taip pat siūlo kvalifikacijos kėlimo kursus ir tiesioginius internetinius seminarus.

Borger.dk

Skaitmeninė platforma, kurioje gyventojai gali rasti informacijos apie atostoginius, motinystės atostogas ir pensiją. Norint užsiregistruoti gyvai konsultacijai, pirmiausia būtina ateiti į susitikimą gyvenamosios savivaldybės Piliečių tarnyboje.

Investavimo platformos

„Saxo Bank“ (<https://www.home.saxo/>) ir „Nordnet“ (<https://www.nordnet.dk/>) yra populiariausios internetinės prekybos ir investavimo platformos. Jos suteikia galimybę naudotis įvairiomis intuityviomis prekybos priemonėmis ir rinkos įžvalgomis, padedančiomis vykdyti prekybos strategijas.

Finance Denmark

Bankų, hipotekos įstaigų, vertybinių popierių platintojų ir kt. finansinių institucijų asociacija „Finance Denmark“ (<https://financedenmark.dk/>) teikia konsultacijas ir patarimus apie asmeninius finansus, investicijas į hipoteką ir prekybą vertybiniais popieriais, taip pat rengia statistinius duomenis ir įvairias informacines priemones. Asociacija taip pat organizuoja **Danijos pinigų savaitę** (dan. *Pengeuge*).

Apskaitos programinė įranga

Moterys verslininkės, turinčios įmonę, gali tvarkyti apskaitą naudodamos apskaitos programinę įrangą: *Dinero.dk*; *Billy.dk*; *E-conomic*. Jų pagalbos komanda gali padėti sužinoti daugiau apie apskaitą, buhalterinę apskaitą, PVM taisykles ir reglamentus bei atskaitymus įmonėje.

Danmark Statistik

Danijos statistikos agentūra (<https://www.dst.dk/da/Statistik/emner/oekonomi>) yra Danijos vyriausybė organizacija, atskaitinga ekonomikos ir vidaus reikalų ministrui. Organizacija atsakinga už statistinių duomenų apie Danijos visuomenę, pavyzdžiui, užimtumo statistikos, prekybos balanso ir demografijos, rengimą.

Privatūs konsultantai

Privatūs konsultantai, pavyzdžiui, „IDconsult“ (www.idconsult.dk), teikia konsultacijas mokesčių klausimais ir patarimus, kaip tapti savarankiškai dirbančiu asmeniu.

Norvegijos finansinio raštingumo išteklių apžvalga

Parengė Lovisa ULFARSDOTTIR

Santaupos, investicijos ir fondai

Kai kurie tyrimai (DNB, 2019) rodo, kad tarp taupančiųjų taupomosiose sąskaitose yra daugiau moterų, o tarp investuojančių į akcijas – daugiau vyrų. Vis dėlto Norvegijos statistikos departamento duomenys atskleidžia, kad vyrai taupomosiose sąskaitose laiko didesnes sumas.

2018 m. moterų indėliai sudarė 45 % šalies bankuose laikomų indėlių, o vyrų – likusius 55 %. Daugumą kitų rūšių pajamų iš palūkanų (pvz., palūkanų pajamos už neapmokėtus reikalavimus, obligacijas ir obligacijų fondų akcijas) taip pat dažniausiai gauna vyrai. Išimtis – gyvybės ir ne gyvybės draudimas; abi lytys draudžiasi maždaug vienodai.

Kai dalijamasi dividendais, vyrai jų gauna kur kas daugiau nei moterys. Tik 18 % visų 20–66 m. amžiaus grupės gyventojų gaunamų dividendų už akcijas tenka moterims. Be to, moterys gauna tik 23 % sumos, kurią gauna vyrai. Tai kapitalo pajamų rūšis, kurioje moterų ir vyrų skirtumai yra didžiausi. Visa tai rodo, kad vyrai į akcijas investuoja didesniu mastu ir stambesnes sumas.

Tiriant žinias apie vertybinių popierių rinką, rezultatai parodė, kad moterys turi mažiau žinių tiek apie tai, kaip prekiauti akcijomis, kas daro įtaką akcijų kainoms, riziką, kaip gauti patikimos informacijos, tiek apie grąžą. Testuojant tik 44 % moterų teisingai atsakė į klausimus apie akcijas ir fondus, o teisingai atsakiusiųjų tarp vyrų buvo 70 %.

Be to, kur kas mažiau moterų teisingai atsakė į klausimą, ar didelė grąža susijusi su didele rizika – 84 % vyrų žinojo, kad tai susiję, tuo tarpu teisingą atsakymą pasirinkusių moterų buvo 15 % mažiau. Taip pat mažiau moterų žinojo, kad riziką galima sumažinti perkant kelių skirtingų rūšių akcijas ar investicinių fondų vienetus: teisingai atsakė 50 % moterų ir apie 75 % vyrų.

Ypač mažai apie finansus išmano jauniausios moterys – jaunesnės nei 30 metų moterų žinių vertinimo testuose surenka mažiausiai balų. Mažiausias skirtumas tarp lyčių yra 45–59 m. amžiaus grupėje. Tačiau visose amžiaus grupėse daugiausia žino vyrai. Abiejų lyčių atstovų žinios apie ekonomiką didėja kartu su išsilavinimu. Be to, daugiau uždirbantys asmenys daugiau žino ir apie asmeninius finansus.

(Skaitmeninis) finansinis raštingumas

Bėgant metams finansų valdymas tapo gerokai sudėtingesnis, ir asmeniniams finansams tvarkyti prireikia vis daugiau išmanymo. Vyrų į akcijų rinką investuoja dažniau nei moterys, be to, finansų srityje jų dirba daugiau nei moterų. Apklausos taip pat rodo, kad būtent šie vyrai namuose yra „finansų ministrai“.

Tobulėjant technologijoms, finansų valdymas ir tvarkymas tapo labiau priklausomas nuo skaitmeninių pagalbinių priemonių. Jos suteikia išmanių patarimų ir pavyzdžių, padeda įgyti įvairių sričių žinių, pvz., apie paskolas, taupymą, planavimą ir investavimą. Naudotojai tokių skaitmeninių pagalbinių priemonių naudą vertina gana aukštu balu. Daugelis klientų žinių apie hipotekas arba taupymą gauna iš bankų, tačiau jų įtaką palaipsniui taip pat perima skaitmeniniai šaltiniai. Viena iš priežasčių, kodėl bankų vaidmuo silpnėja, gali būti ta, kad bankai pirmenybę teikia skaitmeninių priemonių plėtrai (ir taip prisideda prie skaitmeninių šaltinių kaip žinių kanalo stiprinimo), o tradiciškai konsultavimo paslaugas teikiančių fizinių filialų skaičių nuolat mažina.

Faktai apie moteris ir finansinį raštingumą Norvegijoje:

1. Vienodas moterų ir vyrų skaičius turi pajamų iš kapitalo;
2. Vyrų kapitalo pajamos yra 53 mlrd. eurų didesnės nei moterų;
3. Vyrai iš kapitalo pajamų gauna 75 %, o moterys – tik 25 %;
4. Moterų pasirinkimas investuoti mažesnę pajamų dalį į akcijas yra viena iš svarbiausių priežasčių, lemiančių pajamų iš kapitalo skirtumą tarp lyčių;
5. Dėl pajamų iš kapitalo skirtumo, net jei vyrų ir moterų darbo užmokestis būtų buvęs vienodas, moterys būtų uždirbusios 53 mlrd. eurų mažiau nei vyrai;
6. Daugiau nei 70 % Oslo biržoje kotiruojamų privačių akcijų priklauso vyrams, o beveik 80 % iš jų yra vertybiniai popieriai;
7. Statistinė vidutinė moteris vertybinių popierių biržoje investuoja mažesnę sumą nei statistinis vidutinis vyras;
8. Vertybinių popierių biržoje kotiruojamų akcijų portfeliai, priklausantys moterims, yra vertingesni nei priklausantys vyrams.
9. Tradiciškai moterys renkasi mažesnę riziką ir neramiais laikais yra ramesnės investuotojos.

Iniciatyvos ir programos lyčių skirtumams mažinti

Norvegijos valdžios institucijos aktyviai dirba siekdamas sumažinti finansinį lyčių atotrūkį. Tai daroma remiant iniciatyvas, kuriomis skleidžiamos žinios ir siūlomi mokymai bei ištekliai visoms moterims, norinčioms padidinti savo finansinį skaitmeninį ar kitokį raštingumą.

Štai keletas didžiausių iniciatyvų:

- <https://moneypennyandmore.no/>
- <https://huninvesterer.no/> <https://aksjenorge.no/>
- <https://www.finansportalen.no/>

Naudota literatūra

1. Christiansen, H. (2020, gegužės 13 d.). Norske kvinner scorer dårligere enn menn på denne testen om
2. økonomikunnskaper. Men i denne familien er det kvinnen som er "finansministeren".
3. Gauta iš: <https://www.aftenposten.no/foreldreliv/i/5089jz/norske-kvinner-scorer-daarligere-enn-menn-paa-den-testen-om-oekonomikunnskaper-men-i-den-familien-er-det-kvinnen-som-er-finansministeren>
4. Bakkeli, N.Z. (2020, rugpjūtis). Kunnskap om personlig Økonomi. Oslo metropolite-no universitetas.
5. <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/bitstream/handle/10642/9056/SIFO-Rapport%2010-2020%20Kunnskap%20om%20personlig%20%C3%B8konomi.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
7. Cantero, C. & Sællmann, S.K. (2019, balandžio 12 d.). Ny undersøkelse om økonomi: Kvinner kommer
8. dårligere ut enn menn. Paimta iš: https://www.nrk.no/sorlandet/ny-undersokelse-omokonomi_-kvinner-kommer-darligere-ut-enn-menn-1.14510912
9. Stranden, A.L. (2016 m. balandžio 17 d.). Kvinner kan mindre om Økonomi enn menn. Retrieved from:
10. <https://forskning.no/kjonn-og-samfunn-okonomi-forbruk/kvinner-kan-min-dre-om-okonomienn-menn/425785>
11. Nyhus, E. K. & Refvik, L. (2016). Finansiell kunnskap i Norge. Utvalgte resultater fra den norske
12. undersøkelsen. Aksje Norge. <https://aksjenorge.no/wp-content/uploads/2016/04/RapportResultater-fra-OECDs-kartlegging-av-Finansiell-Kompetanse-i-Norge-ved-AksjeNorge.pdf>
13. (2019). Hvem eier Verden? Tilstandsrapport, økonomisk likestilling i 2019

Bankai ir jų paslaugos

Parengė Vilma DAINIENE

Rebecca Lake, Mitch Strohm (2022) teigia, kad bankai ir kitos finansų įstaigos siūlo produktus ir paslaugas, padedančias žmonėms valdyti savo pinigus. Jei asmuo turi atsiskaitomąją sąskaitą, taupomąją sąskaitą, kredito kortelę ar paskolą, bankai tampa neatsiejami nuo tokio žmogaus finansinio gyvenimo.

Bankai ir finansinių paslaugų sektorius yra svarbi ekonomikos dalis, nes jie suteikia priemones skolintis pinigų, investuoti, taupyti ateičiai ir tvarkyti smulkesnes užduotis (pavyzdžiui, įnešti indėlius ir apmokėti sąskaitas).

Remiantis tais pačiais autoriais, pagrindinis bankų vaidmuo yra priimti indėlius ir teikti paskolas. Tačiau bankai gali siūlyti platų produktų ir paslaugų spektrą, pavyzdžiui, atlikti vietinius ir tarptautinius pavedimus, išduoti mokėjimo ir kredito korteles, keisti valiutą, aptarnauti mokėjimus internetu, konsultuoti finansų valdymo klausimais ir kt.

Internetinė ir mobilioji bankininkystė

Internetinė ir mobilioji bankininkystė – tai interneto puslapiams ir mobiliosiomis programėlėmis pagrįstas bankininkystės būdas, padedantis naudotojams atlikti finansines operacijas nuotoliniu būdu. Atidaręs interneto arba mobiliojo banko sąskaitą, naudotojas gali naudotis visomis banko paslaugomis internetu.

Internetinės ir mobiliosios bankininkystės atveju žmonės yra atsakingi už savo finansinių pervedimų valdymą ir viską turi atlikti tiesiogiai. Tam nereikia jokių specialių žinių ar išskirtinės finansinių technologijų valdymo patirties – užtenka atsiskaityti naudojantis kompiuteriu interneto svetainėje arba aktyvuoti mobiliąją programėlę išmaniajame telefone.

Pastaruoju metu dėl besikeičiančių įpročių ir didėjančios elektroninių paslaugų pasiūlos skaitmeninimas dar labiau paspartėjo. Atsiradus internetinei bankininkystei, beveik visas paslaugas ir produktus galima pasiekti internetu: nuo lėšų pervedimo iki užsakomųjų vekselių užsakymo, internetinės bankininkystės paslaugų ir visų būtiniausių bankinių paslaugų. Tai ne tik patogus, bet ir saugus bankininkystės būdas.

Bankai stengiasi užtikrinti, kad kuo daugiau paslaugų klientai galėtų gauti elektroniniu būdu, ir siūlo jiems ne tik internetinės bankininkystės paslaugas, bet ir galimybę naudotis mobiliąja bankininkyste – išmaniųjų telefonų programėle, kuri leidžia žmonėms patogiai prisijungti prie savo asmeninių banko sąskaitų ir jas valdyti, tikrinti atliktas mokėjimo operacijas, sąskaitų likutį, atlikti momentinius mokėjimus.

Remiantis Konsultacinės grupės skurstantiesiems padėti (CGAP) ataskaita (2015), bankai ir vis daugiau ne bankų (pvz., elektroninių pinigų įstaigų) pradėjo siūlyti skaitmenines finansines paslaugas. Dėl to daug klientų pereina nuo išimtinai grynaisiais pinigais atliekamų operacijų prie oficialių finansinių paslaugų – mokėjimų, pervedimų, taupy-

mo, kreditų, draudimo ir net vertybinių popierių – naudodamiesi mobiliuoju telefonu ar kita skaitmenine technologija šioms paslaugoms gauti.

Internetinė bankininkystė (angl. net banking, online banking) yra elektroninė mokėjimo sistema, kuri suteikia galimybę banko ar finansų įstaigos klientui atlikti finansines ar nefinansines operacijas internetu. Internetu galima naudotis beveik visomis bankų paslaugomis, kurias tradiciškai suteiktų vietos filialai, įskaitant lėšų pervedimus, indėlius ir sąskaitų apmokėjimą.

Lietuvos bankų asociacijos (LBA) duomenimis (2021), apie 70 % Lietuvos gyventojų užklausų buvo sprendžiama nuotoliniu būdu, o išmaniųjų programėlių naudotojų skaičius tais pačiais metais išaugo penktadaliu.

1 PRAKINĖ UŽDUOTIS	Elektroninė bankininkystė
Veiklos rūšis	Darbas grupėje
Veiklos tikslas	Stiprinti žinias apie el. bankininkystę
Įgūdžiai, kuriuos ugdo veikla	Skaitmeninis raštingumas ir internetinė bankininkystė
Kiek žmonių gali užsiimti šia veikla	Atskirai arba grupėmis bent po 2 asmenis
Veiklos trukmė	Iki 30 min.
Kiti reikalavimai veiklai (erdvė, įranga ir kt.)	Nedideli popieriaus lapai, rašikliai ir (arba) pieštukai, nešiojamoji lenta
Užduotys	<ol style="list-style-type: none"> 1. Aptarkite, kodėl turėtume naudotis internetine bankininkyste; 2. Papasakokite apie savo patirtį naudojantis internetine bankininkyste; 3. Pagalvokite, kokių baimių turite dėl naudojimosi internetine bankininkyste.
Nauda	Išsamesnės žinios apie el. bankininkystę skatina dažniau ja naudotis.

Svarbu paaiškinti, kad naudojantis išmaniosiomis programėlėmis galima ne tik patogiai išspręsti iškilusius klausimus, bet ir sumaniai taupyti. Pavyzdžiui, banko programėleje galima rasti skaitmeninę taupyklę. Jos veikimo principas toks: kiekvienos dienos pabaigoje atsiskaitymų debeto kortele sumos apvalinamos iki artimiausio sveikojo skaičiaus, o skirtumas automatiškai pervedamas į kaupiamojo indėlio sąskaitą. Taip galima taupyti nedideles sumas, kol bus sukauptas norimas ar reikalingo dydžio indėlis.

Klausimas diskusijai	Kaip taupote pinigus? Kokios yra pinigų taupymo tradicijos jūsų šalyje?
----------------------	---

Internetinės bankininkystės ypatybės

2 PRAKTINĖ UŽDUOTIS	Internetinės bankininkystės ypatybės
Veiklos tikslas	Sustiprinti žinias apie internetinės bankininkystės ypatumus
Igūdžiai, kuriuos ugdo veikla	Skaitmeninis raštingumas
Kiek žmonių gali užsiimti šia veikla	Mažiausiai 2 asmenų grupė
Veiklos trukmė	Iki 30 min.
Kiti reikalavimai (erdvė, įranga ir kt.)	Popieriaus lapai, rašikliai ir (arba) pieštukai, nešiojamoji lenta
Užduotys	Apgalvokite ir išvardykite internetinės bankininkystės privalumus
Nauda	Išsamios žinios apie internetinę bankininkystę padės suprasti jos naudą
Papildoma informacija	Sudarykite internetinės bankininkystės trūkumų sąrašą

Internetinė bankininkystė – greita, saugi ir patogi pinigų tvarkymo sistema. Daugelis žmonių ją renkasi dėl patogumo ir saugumo. Štai kelios pagrindinės internetinės bankininkystės ypatybės:

1. Greitesni sandoriai
2. Mažesnės sandorių sąnaudos
3. Paslaugos prieinamos visą parą, 7 dienas per savaitę
4. Mažesnė klaidų tikimybė
5. Ugdomas klientų lojalumas
6. Mažesni geografiniai apribojimai
7. Didėja veiklos našumas
8. Mažesnė sukčiavimo tikimybė

Taigi, internetinė bankininkystė – tai galimybė saugiai, greitai ir pigiau, palyginti su banke taikomais įkainiais, susipažinti su asmeninių sąskaitų likučiais, atsiskaityti už prekes ar paslaugas, atlikti kitas kasdienes bankines operacijas neišeinant iš namų ar biuro. Naudodamiesi internetine bankininkyste žmonės gali sutaupyti pinigų, nes dauguma operacijų, kurias asmuo atlieka naudodamasis internetine bankininkyste, apmokestinamos mažesniais mokesčiais, palyginti su kitais banko veiklos būdais.

Internetinės bankininkystės paslaugos

Internetinė bankininkystė klientams siūlo beveik visas paslaugas, kurias tradiciškai galima gauti banko filiale, įskaitant indėlius, pervedimus ir sąskaitų apmokėjimą. Kiekviena internetinės bankininkystės platforma gali būti naudojama dirbant kompiuteriu arba mobiliuoju telefonu.

Interneto banko portaluose teikiamos paslaugos

2 lentelė. Internetinės bankininkystės portaluose teikiamos paslaugos

Sąskaitos likučio tikrinimas	Banko išrašai	Paprastieji ir momentiniai lėšų pervedimai
Lėšų pervedimas	Sąskaitų už komunalines paslaugas apmokėjimas	Pradėti indėlį
Terminuotojo indėlio atidarymas / uždarymas	Mokėjimai prekybininkams	Čekių knygelės išdavimas
Investavimo gidas	Draudimas	Išankstinio mokėjimo mobiliojo ryšio / televizijos abonento sąskaitos papildymas
Hipotekų, paskolų patikra	Automatinių mokėjimų nustatymas / atšaukimas	Paskyros duomenų keitimas / tvarkymas
Bilietų užsakymas internetu	Pirkimas / pardavimas elektroninės prekybos platformose	Investavimo ir prekybos vertybiniais popieriais operacijos

3 PRAKGINĖ UŽDUOTIS	Mano internetinės bankininkystės paslaugos
Veiklos tikslas	Stiprinti praktinius internetinės bankininkystės įgūdžius
Įgūdžiai, kuriuos ugdo veikla	Skaitmeninis raštingumas
Kiek žmonių gali užsiimti šia veikla	Individualus darbas
Veiklos trukmė	Iki 30 min.
Kiti reikalavimai (erdvė, įranga ir kt.)	Popieriaus lapai, rašikliai ir (arba) pieštukai, nešiojamoji lenta
Eiga	1. Prisijunkite prie internetinės bankininkystės 2. Išanalizuokite savo internetinės bankininkystės paslaugas
Privalumai	Geresni praktiniai internetinės bankininkystės įgūdžiai leidžia veiksmingiau naudotis internetine bankininkyste

Pasak Piyush Khaitan, Armaan Joshi (2022), skaitmeninis mokėjimas – tai vertės pervedimas iš vienos mokėjimo sąskaitos į kitą, kai ir mokėtojas, ir gavėjas naudoja skaitmeninį įrenginį, pavyzdžiui, mobilųjį telefoną, kompiuterį ir kredito, debeto ar išankstinio mokėjimo kortelę. Tai reiškia, kad norint atlikti skaitmeninius mokėjimus, ir mokėtojas, ir gavėjas turi turėti banko sąskaitą, naudoti internetinės bankininkystės platformą, įrenginį, kuriuo naudodamiesi gali atlikti mokėjimą, ir perdavimo priemonę, t. y. jie turėtų būti prisijungę prie mokėjimo paslaugų teikėjo arba tarpininko, pavyzdžiui, banko ar paslaugų teikėjo.

Skaitmeninis mokėjimas kartais vadinamas elektroniniu mokėjimu. Tai vertės pervedimas iš vienos mokėjimo sąskaitos į kitą naudojant skaitmeninį įrenginį, pvz., mobilųjį telefoną, kompiuterį, skaitmeninį ryšio kanalą, pvz., mobilųjį belaidį duomenų perdavimą arba SWIFT (angl. *Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication*, liet.

Pasaulinė tarpbánkinių finánsinių telekomunikácijų organizácija). SWIFT veikia 24 valandas per parą ir leidžia savo nariams visame pasaulyje elektroniniu būdu greitai ir saugiai persiųsti ir gauti standartizuoto formato finansinę informaciją, atlikti mokėjimo operacijas be popierinių dokumentų; tai labai sumažina finansinių sandorių išlaidas ir riziką.

Virtualūs bankai ir virtualios banko sąskaitos

Internetinė bankininkystė – tai tokia bankininkystė, kurios operacijos atliekamos virtualiai, naudojantis interneto svetaine arba mobiliąja programėle, be fizinių skyrių. Dauguma bankų siūlo vienokią ar kitokią internetinės bankininkystės paslaugą, tačiau tikrieji virtualūs bankai paprastai neturi fizinių skyrių.

Kadangi interneto įstaigoms nereikia mokėti už filialų išlaikymą, sutaupytas lėšas jos gali panaudoti indėlių palūkanoms didinti. Internetinė bankininkystė iš klientų pareikalauja tam tikro skaitmeninio raštingumo ir technologinio išprusimo, tačiau klientams mainais stengiasi suteikti patikimą aptarnavimą.

Virtuali banko sąskaita – tai banko sąskaita, veikianti tik internete. Virtualiomis gali būti daugelio tipų banko sąskaitos, įskaitant atsiskaitomąsias, taupomąsias sąskaitas ir kt. Vartotojai internetu tikrina savo sąskaitų likučius, perveda lėšas ir atlieka kitas įprastas operacijas.

Klausimas diskusijai	Kokie internetiniai (virtualūs) bankai veikia jūsų šalyje?
----------------------	--

Mobilioji bankininkystė

Mobilioji bankininkystė – tai banko ar kitos finansų įstaigos teikiama paslauga, leidžianti klientams atlikti finansines operacijas nuotoliniu būdu naudojant mobilųjį įrenginį, pvz., išmanųjį telefoną ar planšetinį kompiuterį. Skirtingai nuo internetinės bankininkystės, mobilioji bankininkystė veikia specialioje aplinkoje – programėlėje, žargonu vadinamoje „apsu“ (nuo angl. app). Šiuolaikiniame skaitmeniniame amžiuje mobilioji bankininkystė yra labai patogi, savąsias programėles siūlo dauguma bankų.

Klausimas diskusijai	Ar naudojātės mobiliąja bankininkyste? Paaiškinkite savo argumentus.
----------------------	--

Kibernetinis saugumas mobiliojoje bankininkystėje

Pasak Jameso Chen (2020), kibernetinis saugumas yra labai svarbus daugeliui mobiliosios bankininkystės operacijų. Jis apima įvairias priemones, kuriomis siekiama išsaugoti elektroninės informacijos privatumą ir išvengti žalos, vagystės ar piktnaudžiavimo duomenimis, pradedant asmenine informacija ir baigiant sudėtingomis vyriausybiniomis sistemomis.

Išskiriami trys pagrindiniai kibernetinių atakų tipai:

- Užnugarinės atakos (angl. backdoor attacks) yra tada, kai vagys naudojami alternatyviais priegais prie sistemos būdais, kuriems nereikia įprastų autentifikavimo priemonių. Kai kuriose sistemose „užnugaris“ būna numatytas; kitose jis atsiranda dėl klaidos.
- Atsisakymo aptarnauti atakos (angl. denial-of-service) neleidžia teisėtam naudoto-

jui prisijungti prie sistemos. Pavyzdžiui, vagys gali įvesti neteisingą slaptažodį tiek kartų, kad paskyra bus užblokuota.

- Tiesioginio pasiekiamumo atakos (angl. direct access attacks) naudoja klaidas ir virusus, kurie patenka į sistemą, nukopijuoja jos informaciją ir (ar) ją pakeičia.

Siekiant apsisaugoti nuo kibernetinių atakų, svarbu:

- Naudoti stiprius ir unikalius slaptažodžius (pvz., nenaudoti to paties slaptažodžio kiekvienoje slaptažodžiu apsaugotoje svetainėje);
- Naudotis slaptažodžių tvarkyklėmis, pavyzdžiui, „Vault“ arba „LastPass“, kurios suteikia papildomą apsaugą;
- Nesijungti prie finansinių duomenų viešoje vietoje, naudojant viešąjį belaidį ryšį – ryšys visada būtų privatus ir saugus.

4 PRAKTINĖ UŽDUOTIS	Sukurti slaptažodį
Veiklos tikslas	Stiprinti teisingo slaptažodžio kūrimo įgūdžius
Įgūdžiai, kuriuos ugdo veikla	Skaitmeninis raštingumas
Kiek žmonių gali užsiimti šia veikla	Individualus darbas
Veiklos trukmė	Iki 30 min.
Kiti reikalavimai (erdvė, įranga ir kt.)	Popieriaus lapai, rašikliai ir (ar) pieštukai
Eiga	Išbandykite kelias slaptažodžių tvarkykles ir sukurkite teisingą slaptažodį.
Extra information	Password manager could be as a handout

Norint visiškai suprasti internetinės bankininkystės privalumus, reikia juos išbandyti realiame gyvenime. Taigi, jei abejojate, ar norite atlikti bankines operacijas internetu arba naudodamiesi mobiliąja programėle, pats metas pradėti tai daryti dabar.

Naudota literatūra:

1. <https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/publication/digital-financial-inclusion>
2. <https://www.forbes.com/advisor/banking/how-do-banks-work/>
3. <https://sc.bns.lt/view/item/397553>
4. <https://www.emergenresearch.com/blog/top-10-leading-digital-payment-companies-in-the-world>
5. <https://unacademy.com/content/bank-exam/study-material/general-awareness/features-of-internet-banking/>
6. <https://manopinigai.vz.lt/finansai/elektronines-banku-taupykles-kiek-realiai-gali-ma-sutaupyti-ka-siulo-bankai/>
7. <https://www.forbes.com/advisor/in/banking/what-is-a-digital-payment-and-how-does-it-work/s>
8. <https://www.betterthancash.org/define-digital-payments>
9. <https://www.investopedia.com/terms/m/mobile-banking.asp>

Pagrindiniai apmokestinimo ir socialinio draudimo principai, tarptautiniai aspektai, mokesčių deklaravimo paramos programos

Parengė Ewa DĄBROWSKA

Toliau tekste kalbama apie dvi išgalvotas moteris.

Vilma yra kilusi iš Vengrijos. Ji neseniai persikėlė į Vokietiją; prieš tai dvejus metus dirbo Danijoje. Vengrijoje ji studijavo menus ir dirbo Budapešto muziejuje. Į Vokietiją persikėlė dėl asmeninių priežasčių. Ji yra dizainerė, dirba savarankiškai ir turi du pagrindinius klientus. Jos grynasis uždarbis per mėnesį svyruoja nuo 1 500 iki 3 000 eurų. Danijoje jos uždarbis buvo daug didesnis. Vilmai 40 metų. Neseniai ji pradėjo galvoti apie pensiją. Ją gautų tik nedidelę, nes išvykusi iš Vengrijos nemokėjo socialinio draudimo įmokų. Vilma svarsto, kad senatvei galėtų susikaupti pinigų pati. Galvoja pirkti butą, nes turi šiek tiek santaupų, o jei nuspręstų imti paskolą, ją finansiškai paremtų tėvai. Vilma vaikų neturi.

Marija kilusi iš Ukrainos, kur studijavo ukrainiečių filologiją. Jau trejus metus su vyru ir dviem vaikais gyvena Vokietijoje. Prieš tapdama mama, Marija dirbo mokytoja Ukrainoje, turėjo sezoninių darbų Lenkijoje ir Norvegijoje. Kadangi Marijos vaikai eina į darželį, Vokietijoje ji ieško darbo. Marija moka vokiečių kalbą B2 lygiu. Kadangi neturi darbo patirties Vokietijoje, susirasti darbą jai nėra lengva. Tačiau ji norėtų uždirbti tiek, kad įgytų finansinę nepriklausomybę. Marijai – 32-eji ir ji neseniai pradėjo galvoti apie būsimą pensiją.

Mokesčiai Danijoje

Pajamų mokestis Danijoje yra progresinis, t. y. kuo didesnės pajamos, tuo daugiau mokesčių reikia mokėti. Danijoje fizinio asmens pajamos gali būti apmokestinamos iki 52,07 %. Danijos gyventojai linkę mokėti didelius mokesčius, nes jų dėka gali naudotis nemokamu švietimu, sveikatos priežiūra ir socialine apsauga.

Danijos mokesčių agentūra gauna informaciją apie darbo užmokestį, kapitalo pajamas ir nario mokesčius iš darbdavio, bankų ir profsąjungų bei nedarbo fondų, todėl darbuotojams lengviau deklaruoti pajamas. Ekspatriantams Danijoje taikoma speciali mokestinė tvarka. Iki 84 mėnesių jie moka fiksuotą 27 % pajamų mokestį, o telefono, interneto išlaidomis, automobilio ir sveikatos draudimu pasirūpina darbdavys.

Mokesčiai Norvegijoje

Norvegijoje vadinamosioms *įprastinėms pajamoms* – darbo užmokesčiui, pensijoms, pajamoms iš akcijų ir verslo – taikomas fiksuoto tarifo 27 % mokestis. Norvegijoje laikinai dirbantiems asmenims taikomas specialus mokesčių režimas – PAYE (angl. *pay as you earn*). Darbuotojai ne rezidentai, kuriems taikomas PAYE, moka fiksuotą 25 % mokestį, į kurį įeina ir socialinio draudimo įmokos. Norvegija priklauso Europos šalims, kuriose mokesčiai, palyginti su BVP, yra dideli, tačiau jie vis tiek mažesni nei Danijoje.

Mokesčiai Vokietijoje

Vokietijoje yra 40 skirtingų mokesčių, kurie renkami trimis skirtingais administraciniais lygmenimis: federaliniu, žemės ir vietos lygmeniu. Savarankiškai dirbančiai **Vilmai** iš šių mokesčių yra svarbiausi keturi: pajamų mokestis, vietinis verslo mokestis (*Gewerbesteuer*), kapitalo prieaugio mokestis (angl. *capital tax*) ir pridėtinės vertės mokestis (PVM).

Pajamų mokestis yra aktualiausias darbo ieškančiai **Marijai**. Kapitalo prieaugio mokestis jai gali tapti aktualus ateityje.

Mokesčių kategorijos (*Steuerklassen*)

Vokietijoje yra šešios mokesčių kategorijos. 1 kategorija taikoma vienišiams ir išsiskyrusiems asmenims, 2 kategorija – vienišioms tėvams. 3, 4 ir 5 kategorijos skirtos susituokusiems asmenims ir registruotoms partnerystėms. Jeigu vienas iš santuokoje gyvenančių asmenų uždirba 50 % daugiau nei kitas partneris, jiems taikomos 3 ir 5 kategorijos. Taikant 5 kategoriją, netaikomas neapmokestinamasis minimumas ir išmokos už vaikus.

Kai susituokę žmonės gauna panašias pajamas, jie automatiškai priskiriami 4 kategorijai. Kai santuoka sudaryta su užsienyje gyvenančiu asmeniu, mokesčių mokėtojas priskiriamas 1 kategorijai. Neregistruotoje partnerystėje gyvenančios poros mokesčius moka atskirai pagal 1 kategoriją.

6 kategorija skirta mokesčių mokėtojams, turintiems daugiau nei vieną darbdavį. Pirmoje darbovietėje jie moka pajamų mokestį pagal 1 kategoriją. Antroje darbovietėje jie moka mokesčius pagal 6 kategoriją, kurios tarifas yra didesnis nei 1 kategorijos.

Pajamų mokesčio tarifas svyruoja nuo 14 % iki 42 %. Didesnėms nei 270 500 eurų pajamoms taikomas 45 % pajamų mokestis. Be to, Vokietijos mokesčių mokėtojai moka nuo 5 iki 9 % bažnyčios mokestį, jei yra tikintys. Mokant didesnę nei 973 eurų pajamų mokestį, papildomai renkamas solidarumo mokestis Rytų Vokietijos žemėms, kuris siekia ne daugiau kaip 5,5 % pajamų.

Savarankiškai dirbančių asmenų pajamos atėmus sąnaudas (veiklos pajamos atėmus veiklos sąnaudas) yra jų pelnas, kuris taip pat apmokestinamas. Jei veikla nuostolinga, mokesčių mokėti nereikia. Sąnaudoms galima priskirti išlaidas dovanoms, kelionės išlaidoms, darbo medžiagoms, privačiam sveikatos draudimui ar samdomiems darbuotojams.

Visi savarankiškai dirbantys asmenys, įregistravę įmonę, privalo mokėti vietinį verslo mokestį (*Gewerbesteuer*). **Vilmai** tai aktualu, jei ji įregistruotą *Gesellschaft bürgerlichen Rechts* (GbR) arba *offene Handelsgesellschaft* (OHG). Vietinis verslo mokestis mokamas pelnui viršijus 24 500 eurų per metus.

Kiekvienoje Vokietijos vietos valdžios institucijoje (*Gemeinde*) taikomas skirtingas vietinis verslo mokestis. Vietos valdžios institucija pasirenka mokesčio koeficientą nuo 200 iki 900 ir padaugina jį iš 3,5 %, taip gaudama šios konkrečios mokesčių institucijos vietinio verslo mokesčio tarifą.

Savarankiškai dirbanti **Vilma** pajamų mokestį mokesčių administratoriui moka keturiomis lygiomis dalimis per metus (*Vorauszahlungen*). Jei **Vilma** dalį savo pajamų inves-

tuoja, ji turi mokėti kapitalo prieaugio mokestį. Vokietijoje šį mokestį bankas automatiškai perveda mokesčių administratoriui.

Jei **Vilma** turi įmonę, kurios pajamos per metus viršija 22 000 eurų, į sąskaitas faktūras už paslaugas ar produktus ji turi įtraukti PVM – 7 % arba 19 %, priklausomai nuo paslaugos ar produkto. Iš savo uždarbio **Vilma** gali atskaityti PVM dalį, tenkančią jos išlaidoms darbo medžiagoms įsigyti. Šiuos grynuosius PVM srautus ji turi deklaruoti mokesčių administratoriui ir sumokėti skirtumą tarp jos uždirbto PVM ir to, kurį ji jau grąžino kitiems prekių ir paslaugų teikėjams, arba, jei ši suma neigiama, gauna išlyginamąjį mokestį. **Vilma** tai turi daryti kiekvieną mėnesį, tačiau ji gali prašyti pratęsti kiekvieną tokį terminą vienu mėnesiu.

Marija šiuo metu gauna bedarbio pašalpą, kuriai mokesčiai netaikomi. Jei ji įsidarbina, jos darbo užmokesčio mokestis (tam tikra pajamų mokesčio forma) bus tiesiogiai išskaičiuojamas iš atlyginimo ir mokamas automatiškai. Nepaisant to, Marija turi būti suinteresuota pateikti mokesčių deklaraciją. Nurodydama su pajamomis susijusias išlaidas (*Werbungskosten*), ji gali susigrąžinti dalį mokesčių iš mokesčių administratoriaus. Taip pat galima nurodyti asmenines išlaidas, susijusias, pavyzdžiui, su vaiko auginimu.

Kai **Marija** reguliariai gauna atlyginimą ir nusprendžia dalį jo investuoti, pavyzdžiui, į ETF ar kitas finansų rinkos priemones, ji turės sumokėti kapitalo prieaugio mokestį. Vokietijoje kapitalo prieaugio mokestį bankas tiesiogiai perveda mokesčių administratoriui.

Šeimos mokesčiai

Vokietijoje mokama 8 388 EUR vaiko pašalpa, kuri padalijama abiem tėvams. Apskaičiuojant galimus mokesčius, minėta suma sumažinamos tėvų apmokestinamosios pajamos. Jei taip sutaupyti mokesčiai yra didesni nei poros gaunama išmoka vaikui, vadinamieji vaiko pinigai (vok. *Kindergeld*) – 2 628 EUR per metus už pirmąjį vaiką, – vaiko pašalpa galioja. Jei jie yra mažesni už išmoką vaikui, porai naudingiau išlaikyti išmoką ir atsisakyti pašalpos. Mokesčių administratorius pasirenka tą variantą, kuris porai yra naudingesnis.

Parama mokesčių deklaravimui

Mokesčių programinė įranga „Steuergero“ teikia mokesčių deklaravimo paslaugas kelios užsienio kalbomis, pvz.: anglų, rusų, lenkų, kroatų, bosnių, serbų ir turkų. Klientų aptarnavimo tarnyboje dirbantys specialistai taip pat kalba šiomis kalbomis. Kitos mokesčių programos, pavyzdžiui, *Smartsteuer*, *TAXMAN*, *Quicksteuer* ir *Steuerbot*, veikia vokiečių kalba. *Elster* – numatytoji Vokietijos mokesčių inspekcijos programa – taip pat prieinama vokiečių kalba.

Rengdami mokesčių deklaracijas, Vokietijos mokesčių mokėtojai gali (ir yra skatinami) konsultuotis su mokesčių konsultantais. Jų paslaugos kainuoja nuo 67,8 iki 406,80 euro, jei metinės pajamos yra 20 000 eurų, ir nuo 87,20 iki 523,20 euro, jei metinės pajamos yra 35 000 eurų. Organizacijos, pavyzdžiui, *Lohnsteuerhilfe e.V.*, siūlo pagalbą deklaruoti mokesčius už nedidelę kainą.

Dvigubo apmokestinimo išvengimo sutartys

Vokietija yra pasirašiusi dvigubo apmokestinimo išvengimo sutartis su daugeliu pasaulio šalių, taip pat su Rytų ir Pietryčių Europos šalimis, pavyzdžiui, Lenkija, Čekija, Slovakija, Vengrija, Slovėnija, Kroatija, Rumunija, Bulgarija, Serbija, Šiaurės Makedonija, Kosovu, Juodkalnija, Lietuva, Latvija, Estija, Rusija, Moldova, Baltarusija, Ukraina. Žmonės, atvykstantys dirbti į Vokietiją iš vienos iš šių šalių, moka tik vienoje šalyje, o ne abiejose.

Paprastai savarankiškai dirbančio asmens, gyvenančio vienoje iš dviejų tokių susitarimą pasirašiusių valstybių, pajamos turėtų būti apmokestinamos toje valstybėje, kurioje jis gyvena, išskyrus atvejį, kai jis turi kitoje valstybėje esantį objektą (*Einrichtung*) ir jo darbas yra susijęs su šiuo objektu.

Pagal darbo sutartį dirbančio asmens pajamos turėtų būti apmokestinamos šalyje, kurioje jis gyvena, išskyrus atvejus, kai darbas atliekamas kitoje susitarimą pasirašiusioje šalyje. Šios pajamos gali būti apmokestinamos pirmojoje šalyje tik tada, kai darbuotojas kitoje šalyje praleidžia ne daugiau kaip 183 dienas, kai darbdavys nėra įsikūręs kitoje šalyje ir kai pajamos negaunamos iš objekto, kurį darbdavys išlaiko kitoje šalyje.

Socialinis draudimas Vokietijoje

Aktualu **Marijai**: Vokietijoje juridiniams darbdaviams (įmonėms) reikia mokėti socialinio draudimo įmokas, kurios apima draudimą dėl sveikatos priežiūros, nuo nedarbo ir nelaimingų atsitikimų bei pensijų draudimą. Darbuotojai ir darbdaviai dalijasi šių draudimų išlaidas. **Marijos** socialinio draudimo įmokas moka darbdavys. Darbdavys kiekvieną mėnesį jai pateikia darbo užmokesčio priskaitymo žiniaraštį, kuriame aiškiai matyti, iš ko susideda jos darbo užmokestis.

Savarankiškai dirbanti **Vilma** turi pati pasirūpinti savo socialiniu draudimu. Daugelis savarankiškai dirbančių žmonių to nedaro. Tikėtinos pasekmės, pavyzdžiui, kad jie neturės teisės gauti bedarbio pašalpos ir gaus mažą pensiją. Menininkai ar kūrybinių profesijų atstovai gali naudotis menininkų socialiniu draudimu (*Künstlersozialkasse*). Menininkų socialinio draudimo įmoka yra mažesnė nei standartinio socialinio draudimo.

5 PRAK TINĖ UŽDUOTIS	Mokesčių įvairovė
Veiklos rūšis	Darbas grupėje
Veiklos tikslas	Didinti sąmoningumą ir supratimą apie skirtingus apmokestinimo principus, taikomus samdomiems darbuotojams ir savarankiškai dirbantiems asmenims.
Įgūdžiai, kuriuos ugdo veikla	Gebėjimas palyginti, kuo skiriasi darbo sutartis ir savarankiškas darbas mokesčiniu požiūriu, kokie šių darbo formų privalumai ir trūkumai.
Kiek žmonių gali užsiimti šia veikla	Individualiai arba grupėmis po mažiausiai 2 asmenis
Veiklos trukmė	Iki 30 min.
Other requirements for the activity (space, equipment, etc.)	Small sheets of paper, pens/pencils, portable board

Process	<p>1. Discuss: Why do different tax categories exist? To whom do they apply?</p> <p>2. Discuss: How do approaches to taxing employed and self-employed people differ? Why is that?</p>
Benefits	Knowledge about general principles of taxation makes one more confident when doing a tax declaration

Mokesčiai Lieuvoje

Parengė Vilma DAINIENĖ

Norintis valdyti savo finansus asmuo turi žinoti, kokius mokesčius reikia mokėti, kiek jų reikia mokėti ir kaip jie apskaičiuojami. Apie mokesčius reikia žinoti viską, o daug naudingiau juos mokėti tiek, kiek priklauso, ir laiku.

Lietuvos mokesčių sistemą sudarančių įstatymų sąrašas pateiktas Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 13 straipsnyje. Pagrindiniais laikomi šie mokesčiai ir rinkliavos: fizinių asmenų pajamų mokestis, pelno mokestis, pridėtinės vertės mokestis, akcizai, nekilnojamojo turto mokestis, žemės mokestis, paveldimo turto mokestis, loterijų ir azartinių lošimų mokestis.

Pateikiama susisteminta informacija apie fizinių asmenų ir įmonių sumokėtus mokesčius:

Systematized information on taxes paid by natural persons and companies is provided:

1. <https://finmin.lrv.lt/en/competence-areas/taxation/main-taxes>
2. <https://www.vmi.lt/evmi/en/mokes%C4%8Diai>
3. <https://www.renkuosilietuva.lt/en/taxes/>
4. <https://www.grantthornton.lt/en/insights/Key-Lithuanian-tax-changes-as-of-2021/>
5. <https://kc.inovacijagentura.lt/pradek-versla/start-business?lang=en>

Įvairios vaizdo medžiagos mokesčių klausimais taip pat galima rasti VMI „YouTube“ kanale. Deja, šiuo metu informacija pateikiama tik valstybine – lietuvių – kalba.

Mokesčiai Lenkijoje

Parengė Andrzej CWYNAR

Lenkijoje mokesčius ir su jais susijusias prievoles reglamentuoja Lenkijos Respublikos Konstitucija ir 1997 m. Mokesčių potvarkis. Sistemą sudaro 11 pavadinimų mokesčiai, iš kurių devyni susiję su tiesioginiais mokesčiais (visų pirma PIT – gyventojų pajamų mokestis ir CIT – pelno mokestis), o du – su netiesioginiais mokesčiais (pridėtinės vertės mokestis (PVM) ir akcizas).

Per pastaruosius dvejus metus Lenkijoje įvyko nemažai mokesčių sistemos pokyčių, susijusių su vadinamojo „Polish Deal“ (liet. Lenkijos susitarimo) įvedimu. Kalbant apie PIT, 2022 m. įstatymų leidėjas dar kartą mažino pirmosios mokesčių ribos mokesčio tarifą mokesčių mokėtojams, kurie taiko bendrąjį apmokestinimą (mokesčių skalę). Iš pradžių jis buvo 18 %, o 2019 m. spalio mėn. sumažintas iki 17 %. Pagal Lenkijos susitarimą 2.0 nuo 2022 m. liepos mėn. mokesčio tarifas pirmoje mokesčių riboje sumažintas iki 12 %. Antrosios mokesčių ribos mokesčio tarifas yra 32 %. Fizinį asmenų apmokestinimas numato vadinamąją neapmokestinamąjį minimumą – tik jį viršijanti suma apmokestinama PIT. Šiuo metu neapmokestinamasis dydis yra 30 000 PLN (apie 6 000 EUR). Lenkija yra viena iš šalių, kuriose neapmokestinamoji suma yra palyginti maža.

Lenkijoje taikomas 19 % pagrindinis pelno mokesčio tarifas, tačiau mažiems ir pradedantiems veiklą mokesčių mokėtojams taip pat taikomas lengvatinis 9 % tarifas.

Lenkijoje taikomi keturi PVM tarifai: 23 % (pagrindinis tarifas, taikomas daugumai produktų), 8 % (pvz., statybos ir remonto darbams), 5 % (pvz., žemės ūkio produktams ir specializuotiems žurnalams) ir nulinis (pvz., prekių eksportui).

Pirmą kartą verslą Lenkijoje pradedantys verslininkai gali pasirinkti vieną iš trijų apmokestinimo formų: a) bendrąjį apmokestinimą pagal mokesčių skalę (12 % ir 32 % tarifai), b) 19 % fiksuotąjį mokestį arba c) registruotąjį vienkartinį apmokestinimą (tarifas priklauso nuo vykdomos veiklos rūšies ir gaunamų pajamų).

Nuorodos

1. <https://www.podatki.gov.pl/dzialalnosc-gospodarcza/forma-opodatkowania/>
2. https://www.paih.gov.pl/prawo/system_podatkowy
3. <https://kapitalni.org/pl/artykuly/podatki-i-system-podatkowy-w-polsce-od-a-do-z,73,289>
4. <https://magazynprzedsiębiorcy.pl/podatki-w-polsce>

Toliau pateikiama viktorina, skirta gautai informacijai patikrinti.

Pratimas. Pažymėkite sakinius kaip **teisingus** arba **klaidingus**:

1. Kai kuriose šalyse laikinieji darbuotojams ir emigrantams taikomas specialus mokesčių režimas.
2. Vokietijoje yra penkios mokesčių kategorijos.
3. Danija ir Norvegija priklauso Europos šalims, kuriose mokesčiai yra mažesni.
4. Paprastai darbuotojams mokesčius mokėti lengviau nei savarankiškai dirbantiems asmenims.
5. Dėl Lenkijos susitarimo mažiausias pajamas gaunantys Lenkijos piliečiai turės mokėti mažesnius mokesčius nei iki šiol.
6. Lietuvoje nėra PVM mokesčio.

Atsakymų raktas: 1. Teisingai 2. Klaidingai 3. Klaidingai 4. Teisingai 5. Teisingai 6. Klaidingai

Savarankiškas darbas

Parengė Vilma DAINIENĖ

Kaip nurodo Maya Dollarhide (2022), savarankiškai dirbantis asmuo nedirba konkrečiam darbdaviui, kuris jam moka pastovų atlyginimą. Savarankiškai dirbantys asmenys pajamas gauna tiesiogiai sudarydami sutartis su prekybos ar verslo įmonėmis. Jie gali užsiimti įvairiomis profesijomis, tačiau paprastai turi aukštą kokios nors srities kvalifikaciją.

Savarankiškai dirbantis asmuo – tai asmuo, kuris pragyvenimui užsidirba iš bet kokios savarankiškos ekonominės veiklos, o ne dirbdamas įmonei ar kitam asmeniui (darbdaviui). Laisvai samdomas darbuotojas arba nepriklausomas rangovas, kuris visą savo darbą atlieka vienam klientui, vis tiek gali būti savarankiškai dirbantis asmuo.

Idėja būti savo paties bosu yra patraukli, bet kartu ir rizikinga. Bet koku atveju, kai dirbate savarankiškai, galimybės yra neribotos. Savarankiško darbo privalumai yra šie: būti savo viršininku, pačiam susidaryti savo tvarkaraštį, būti lanksčiam, siekti savo svajonių, mėgautis iššūkiomis pradėdant kažką nuo nulio, pasirinkti žmones, su kuriais dirbsite, ir susikurti savo darbo aplinką.

Remiantis Pasaulio banko grupės pavyzdinės ataskaitos duomenimis, Vokietijos ir Nyderlandų duomenimis, tik 0,4 % šių šalių darbo jėgos dirba „gig“ ekonomikoje. Apskaičiuota, kad visame pasaulyje laisvai samdomų darbuotojų yra apie 84 mln., arba mažiau nei 3 % pasaulio darbo jėgos, kurią iš viso sudaro 3,5 mlrd. žmonių. Asmuo, priskiriamas laisvai samdomų darbuotojų kategorijai, taip pat gali užsiimti įprastu darbu. Savarankiškas darbas gali būti labai naudingas, nes leidžia:

- Daryti tai, kas domina arba kelia aistrą
- Pasirinkti darbo valandas
- Darbą derinti su kitais įsipareigojimais, pvz., vaikų priežiūra
- Labiau kontroliuoti savo pajamas

Tačiau yra ir tam tikrų trūkumų:

- Ilgos darbo valandos ir darbas savaitgaliais
- Nereguliarios pajamos
- Reikia savarankiškai tvarkyti buhalterinę apskaitą ir teikti mokesčių deklaracijas
- Ribotos galimybės naudotis tokiomis išmokomis kaip apmokamos atostogos, vaiko priežiūros atostogos arba nedarbo pašalpa

Savarankiško darbo ar verslo sėkmės įgūdžiai

Įvairių užimtumo tyrimų duomenimis, savarankiškai dirbantys asmenys – labai įvairialygė žmonių grupė, pradėdant verslininkais ir mažų įmonių savininkais, baigiant laisvai samdomais darbuotojais ir subrangovais. Viename šio spektro gale – neaiški riba tarp

savarankiškai dirbančių asmenų ir samdomų darbuotojų, o kitame – tarp savarankiškai dirbančių asmenų ir mažų įmonių savininkų. Tik vienas iš penkių savarankiškai dirbančių asmenų turi kokių nors darbuotojų.

Priežastys, dėl kurių žmonės pasirenka dirbti savarankiškai, – pačios įvairiausios. Tarp jų yra į augimą orientuoti „galimybių“ verslininkai, „gyvenimo būdo“ verslininkai ir verslininkai „iš reikalo“, kuriuos į savarankišką veiklą pastūmėjo negalėjimas gauti gerai apmokamo samdomo darbo.

Tais pačiais tyrimo duomenimis, norint sėkmingai dirbti savarankiškai, reikalingi šie bendrieji gebėjimai:

- vertybės, įsitikinimai ir nuostatos (pvz., orientacija į veiklą, savarankiškumas, iniciatyvumas, kūrybiškumas ir kt.)
- minkštieji įgūdžiai, įskaitant tarpasmeninius, bendravimo ir dalykinių tinklų kūrimo įgūdžius
- realus savarankiško darbo rizikos ir naudos suvokimas
- funkciniai verslo įgūdžiai (finansų, žmogiškųjų išteklių valdymo, rinkos tyrimų)
- atitinkamos verslo žinios (teisės aktų, mokesčių, finansavimo šaltinių ir kt.)

6 PRAKTINĖ UŽDUOTIS	Asmeninis požiūris į verslą
Veiklos tikslas	Sustiprinti žinias apie savarankišką darbą ir verslą.
Įgūdžiai, kuriuos ugdo veikla	Bendrieji gebėjimai
Kiek žmonių gali užsiimti šia veikla	Darbas grupėse po 2 asmenis
Veiklos laiko poreikis	Iki 30 min.
Kiti reikalavimai (erdvė, įranga ir kt.)	Nešiojamoji lenta
Eiga	Apsikeiskite asmeninėmis nuomonėmis apie savarankišką darbą ir verslą
Benefits	Deep knowledge of self-employment
Papildoma informacija	Galite paprašyti atlikti darbo vietoje reikalaujamų įgūdžių testą: https://crew-assessment.web.app/?fbclid=IwAR0W4hwl-xGTDorBlj9nPc1-taCxlbkY0x-rY1PxKiXzPp_2TVwokdWmwo
Klausimas diskusijai grupėse	Kaip manote, kokios asmeninės savybės, vertybės ir įsitikinimai yra svarbūs savarankiškam darbui ir (arba) verslui?

Įvairios savarankiško darbo galimybės

Sėkmingas savarankiškas darbas – tai kiekvienam naudinga karjeros kelionė, į kurią gali leistis verslininkas, smulkusis amatininkas, subrangovas ar laisvai samdomas dar-

buotojas. Tai puikus pasirinkimas, tačiau turite gerai apgalvoti, kuris tipas jums tinka. Pasaulyje gausu verslo galimybių, tačiau verslo organizavimo formos ir įmonių steigimo taisyklės kiekvienoje šalyje skiriasi, todėl prieš pradėdami dirbti savarankiškai ar steigiant įmonę būtina įsigilinti į tos šalies nacionalinius ypatumus. Dėl įmonių steigimo ES šalyse galima kreiptis į atitinkamą nacionalinį kontaktų centrą.

Daugiau informacijos apie įmonių steigimą ES rasite čia: https://europa.eu/you-urope/business/running-business/start-ups/starting-business/index_en.htm

7 PRAKTINĖ UŽDUOTIS	Įmonių steigimas ES
Veiklos tikslas	Stiprinti žinias apie savarankišką darbą ir verslą Europos Sąjungoje
Įgūdžiai, kuriuos ugdo veikla	Bendrieji gebėjimai ir funkciniai verslo įgūdžiai
Kiek žmonių gali užsiimti šia veikla	Darbas grupėse po 2 asmenis
Veiklos trukmė	Iki 30 min.
Kiti reikalavimai (erdvė, įranga ir kt.)	Popieriaus lapai, rašiklis ir (arba) pieštukai
Eiga	Dirbdami porose, palyginkite ir aptarkite verslo steigimo galimybes dviejose skirtingose šalyse
Privalumai	Geresnės žinios apie įmonių steigimą skirtingose šalyse padidins informuotumą apie galimybes Europos Sąjungoje

Laisvai samdomi darbuotojai – tai dar viena savarankiško darbo forma. Jie įdarbina savo įgūdžius ir talentus, kad vienu metu galėtų lanksčiai aptarnauti keletą klientų. Vadinamieji laisvadarbiai nėra įdarbinti įmonėje ar įsipareigoję vienam klientui – jie gali laisvai rinktis projektus, su kuriais norėtų dirbti, ir klientus, kuriems norėtų dirbti. Paprastai jie dirba namuose, nors kai kurie nuomojasi studiją arba biuro patalpas.

Lietuvoje laisvai samdomi specialistai dirba ne pagal darbo sutartį, o pagal verslo liudijimą, individualios veiklos pažymą, atlygintinų paslaugų arba autorinę sutartį.

Klausimas diskusijai	Aptarkite laisvai samdomų darbuotojų galimybes. Atsakykite į klausimus:
	<ul style="list-style-type: none"> • Kokiu pagrindu gali dirbti laisvai samdomi darbuotojai? • Kokius darbus paprastai dirba laisvai samdomi specialistai?

Verslo internete steigimas

Kai kuriose šalyse įmonės galima steigti nuotoliniu būdu. Pavyzdžiui, Lietuvoje šiuo metu bene dažniausiai pasirenkama steigti įmonę internetu. Įmonės steigimo procesas gali užtrukti apie valandą, jei prieš steigiant įmonę pasiruošiami visi reikiami dokumentai. Jei įmonės steigimo duomenys užpildyti teisingai, patvirtinimas gautas per 2–3 darbo dienas.

Norint dirbti pagal verslo liudijimą arba individualios veiklos pažymą, šias veiklas taip pat galima registruoti internetu.

Klausimas diskusijai	Aptarkite galimybes įsteigti verslą internetu savo šalyje.
----------------------	--

Geriausios programėlės savarankiškai dirbantiems

Išmanieji telefonai ir planšetiniai kompiuteriai – neįkainojami išteklių, leidžiantys veiksmingai valdyti verslą iš bet kurios pasaulio vietos, kur tik yra internetas.

Pasak Kathryn Yanchycki (2022 m.), naujausios technologijos gali pakeisti kasdienį verslo valdymą, pradedant laiko stebėjimu ir baigiant sąskaitų faktūrų klientams išrašymu ar ataskaitų generavimu.

Klausimai diskusijai	Aptarkite apskaitos priemones ir jas išbandykite. Jei jau naudojate kokius nors įrankius, pasidalykite savo patirtimi. Apibūdinkite apskaitos programėlių privalumus ir trūkumus.
----------------------	---

Naudingos nuorodos

1. <https://contentsnare.com/apps-for-accountants/>
3. https://www.nase.org/about-us/Nase_News/2022/06/17/digital-tools-key-to-self-employed-and-small-business-growth
4. <https://www.businessnewsdaily.com/5709-android-accounting-finance-apps-small-business.html>
5. <https://www.registrucentras.lt/p/671>
6. https://rimuut.com/blog/tips/best-tools-and-platforms-for-freelancers/?utm_medium=cpc&utm_source=google&utm_term=&utm_campaign=&gclid=Cj0KCQjwgu-GYBhDRARIsAHgRm4-itBdDR9eVp0bceI9nSE-RNOocqqYIV-riqdB5vCb0GBzxuzzfpJ-MaAt4kEALw_wcB
7. <https://www.investopedia.com/terms/s/self-employed.asp>

Paskolos ir hipoteka

Kaip išbristi iš skolų. Asmeninis bankrotas. Kaip gauti paramą

Parengė Ewa DAŦBROWSKA

Palūkanų norma

Planuojant imti paskolą, labai svarbu suprasti, kas yra **palūkanos** ir **palūkanų normos** ir kokia su tuo susijusi rizika.

Palūkanos – tai mokestis, kurį skolininkas moka skolintojui už suteiktą paskolą. Skolindamas skolintojas prisiima riziką, o palūkanos yra atlygis, kurį jis už šią riziką gauna.

Palūkanų norma – tai visos paskolos sumos procentinė dalis, kurią reikia gražinti bankui kartu su paskola.

Metinė palūkanų norma yra populiariausia paskolos kainos įvardijimo forma. Kita svarbi kategorija yra **efektyvioji palūkanų norma**, kuri išreiškia faktinę palūkanų normą, įskaitant banko atidėjinius ir mokesčius.

Skolinimas yra bankų verslas. Bankams teikti paskolas nėra taip rizikinga kaip privatiems asmenims. Bankai gali sukurti paskolas tarsi iš nieko, o paskolos vėliau tampa bankų indėliais. Nepaisant to, bankams vis tiek reikia palūkanų, kad jie išliktų pelningi. Dėl teisinės valstybės, kuri užtikrina, kad paskolos turi būti gražintos, ir didėjančio bankų darbo efektyvumo bei konkurencijos išsivysčiusiose šalyse palūkanų normos paprastai yra mažos. Mažos palūkanų normos labiau tikėtinos tada, kai maža ir oficiali valstybės palūkanų norma, t. y. kai infliacija nėra didelė. Valstybės palūkanų norma bankams yra aktuali, nes jie vykdo finansinius sandorius su centriniu banku.

Paskolos kaina (palūkanų norma) paprastai yra **nominalioji palūkanų norma**. **Realioji palūkanų norma** paaiškėja, kai iš jos atimama metinė infliacija. Tam tikromis aplinkybėmis, kai valstybės oficiali palūkanų norma yra maža ir yra mažainfliacija, paskola atrodo įperkama. Tokiu atveju, kai paskolos nominalioji palūkanų norma yra 2 %, o infliacija – taip pat 2 %, realioji palūkanų norma yra 0 %.

Vis dėlto svarbu nepamiršti, kad infliacija yra santykinis dydis ir kai kurie namų ūkiai gali būti labiau veikiami infliacijos nei kiti. Be to, kai skolininkas negražina paskolos, kaip numatyta paskolos sutartyje, skola didėja dėl **sudėtinių palūkanų**. **Sudėtinės palūkanos** – tai paskolos palūkanos, skaičiuojamos nuo iš pradžių pasiskolintos sumos ir nuo ankstesnių laikotarpių sukauptų palūkanų (Investopedia). Be to, kaip rodo 2022 m. ekonominė tikrovė, infliacijos tendencijos taip pat keičiasi, nes jas veikia karai, energijos ir maisto trūkumas, kylančios energijos kainos ir kiti veiksniai.

Paskolai gali būti nustatyta fiksuotoji palūkanų norma visam skolinimosi laikotarpiui arba kintamoji palūkanų norma. Nestabilios ekonomikos šalyse bankai linkę apsidrausti nuo infliacijos rizikos, teikdami paskolas, kurių palūkanų normos kinta priklausomai nuo infliacijos.

Yra trys pagrindinės paskolų rūšys: sąskaitos pereikvojimas (overdraftas), paskolos išsimokėtinai (lizingas) ir hipoteka (paskola su turto įkeitimu).

Overdraftas – tai paskola, kuri suteikiama banko sąskaitos savininkui, kai jis viršija savo sąskaitos limitą.

Atidarant sąskaitą bankas ir klientas nusprendžia, ar klientas nori naudotis overdrafto galimybe ir ar jo finansinė padėtis tai leidžia. Vėliau šis sprendimas gali būti pakeistas atsižvelgiant į kliento poreikį.

Paskola išsimokėtinai suteikiama tada, kai nusprendžiama įsigyti prekę, pvz., skalbimo mašiną, ir mokėti už ją dalimis.

Hipoteka – tai paskola, skirta namui ar butui pirkti. Imant tokią paskolą, perkamas daiktas įkeičiamas bankui.

Vartojimo ir investicinės paskolos. Pirmosios skirtos vartojimo išlaidoms padengti, o antrosios – investicijoms į nuosavybę, akcijas ar kt. finansuoti.

Kredito vertinimas – tai statistinė analizė, kurią bankas ar kita finansų įstaiga atlieka siekdama nustatyti, ar paskolos prašantis asmuo ar įmonė yra mokūs. Į tokią analizę įtraukiami asmeniniai duomenys, duomenys, susiję su profesija, gyvenamąja vieta, banko, kredito kortelių ir draudimo naudojimu. Kai kuriose šalyse specializuota institucija yra atsakinga už duomenų, susijusių su vartotojų skolų elgsena, rinkimą.

Siekdama palengvinti skolų rinkos veikimą Vokietijoje, organizacija „**Schufa**“ (*Schutzgemeinschaft für allgemeine Kreditsicherung*) renka duomenis apie Vokietijoje gyvenančius asmenis. Organizacija renka duomenis iš bankų, prekybos įmonių ar mobiliojo ryšio paslaugų teikėjų apie neteisėtą vartotojų elgesį, piktnaudžiavimą sąskaitomis ir paskolomis ir pan. Taip ji kiekvienam Vokietijos gyventojui sudaro vadinamąjį **balą**, kuris išreiškia asmens **kreditingumą**. Kreipiantis dėl būsto Vokietijoje, nepriekaištingas balas padidina galimybes jį gauti.

Priešingai nei bendrovė „**Kreditech**“, kuri veikia pilkojoje teisinėje zonoje, „**Schufa**“ nenaudoja interneto duomenų žmogaus kreditingumui vertinti. Tačiau galima daryti prielaidą, kad daugelis bankų naudoja kredito balus, sudarytus pagal internete generuojamus duomenis, o tai kartais lemia nepalankius sprendimus dėl paskolos suteikimo.

Kaip išbristi iš skolų?

Paskolos ėmimas yra rizikingas sprendimas, kurį reikėtų priimti tik tada, kai esate pakankamai informuoti apie paskolos sąlygas, konkurencingus pasiūlymus, teises pasekmes ir pan. Apskritai vartojimo paskolos, nors daugeliu atvejų yramažesnės, laikytinos rizikingesnėmis nei investicinės paskolos, įskaitant hipotekos paskolas. Vilma ir Marija turėtų būti ypač atsargios imdamos paskolą, kai jau turi vieną ar daugiau jų.

Vis dėlto pasiskolinus svarbu laikytis struktūruoto požiūrio į skolų grąžinimą. Pirmiausia verta grąžinti brangesnes ir trumpesniai laikotarpiui paimtas paskolas. Reikėtų pasitarti su banku dėl galimybės grąžinti paskolą greičiau nei numatyta. Kartais bankai siūlo sujungti žmogaus įsipareigojimus ir paversti juos viena paskola – toks sandoris ne

visada naudingas paskolos gavėjui, todėl prieš priimant sprendimą jį reikėtų išnagrinėti. Numatant, kad žmogaus pajamų nepakaks paskoloms gražinti, reikėtų apsvarstyti asmeninio bankroto galimybę.

Asmeninis bankrotas Vokietijoje

Norėdamas tapti **nemokus**, skolininkas, padedamas nemokumo konsultanto, turi parengti nemokumo planą. Kreditorius turi būti įtrauktas į tokio plano rengimo procesą ir jam pritarti. Skolininkas individualiai nustato, kokią skolos dalį jis nori ir gali sumokėti, ir parengia planą, kaip tai padaryti. Kai skolintojas sutinka, skolininkas gali tapti nemokus per kelismėnesius.

Nemokumas reiškia, kad fizinis asmuo nebeturi savo finansų. Jo finansinėmis lėšomis, likusiomis padengus nuomos mokesčius ir būtinąsias išlaidas, disponuoja bankroto administratorius. Toks laikotarpis gali trukti iki šešerių metų, įskaitant pačią asmeninio bankroto paskelbimo procedūrą.

Kitos galimybės tapti nemokiam – kreiptis į teismą dėl nemokumo bylos iškėlimo ir pradėti 3–5 metų nemokumo procesą. Trejų metų proceso atveju, kai asmuo gali tapti nemokus per trejus metus, reikia padengti 35 % skolos ir nemokumo administravimo išlaidas. Penkerių metų proceso atveju vartotojas turi apmokėti tik nemokumo administravimo išlaidas, kurios dažniausiai siekia nuo 1 500 iki 2 000 EUR. Abiem atvejais, kai tampa nemokus, žmogus tam tikram laikotarpiui praranda savo finansų kontrolę.

Konsultacijos skolininkams Vokietijoje

Vokietijoje daugybė socialinių organizacijų konsultuoja asmenis, kuriems sunku gražinti skolą. Berlyne tokias konsultacijas visiems Berlyno gyventojams siūlo šios organizacijos: AWO Schuldnerberatung, Mahlower Str. 23, 12049 Berlin, 030 319 872 00, schuldnerberatung@awo-suedost.de

Arbeiterwohlfahrt Berlin Spree-Wuhle e.V., Yorckstr. 4-11, 10958 Berlynas, 030 90298 3694, inso@awo-spree-wuhle.de

Caritasverband Berlin e.V., Große Hamburger Str. 18-19, 10115 Berlin, 030 6663 3420, sib.mitte@caritas-berlin.de

DILAB e.V., Rigaer Str. 103, 10247 Berlin, 030 422 7794, info@dilab.de

Landesarbeitsgemeinschaft Schuldner- und Insolvenzberatung Berlin e.V. (LAG SIB), Schönstedtstr. 11, 12043 Berlin, lag@schuldnerberatung-berlin.de

Schuldner- und Insolvenzberatung (offensiv' 91 e.V.), Hasselwerderstr. 38-40, 12439 Berlynas, 030 631 50 66, schuldnerberatung@offensiv91.de

BerlinSchuldnerberatung, Hubertusallee 45, 14193 Berlynas, 030 475 940 912

Ši organizacija konsultuoja savarankiškai dirbančius asmenis, tokius kaip **Vilma**, ir mažųjų įmonių savininkus: Schuldner- und Insolvenzberatung für Solo- und Kleinselbständige, Frank Wiedernhaupt, 030 69 033 3103, wiedernhaupt@berliner-stadtmission.de

8 PRAKTINĖ UŽDUOTIS	Palūkanų normos įvairovė
Veiklos rūšis	Darbas grupėje
Veiklos tikslas	Stiprinti žinias apie paskolas ir hipotekas
Įgūdžiai, kuriuos ugdo veikla	Analitiniai įgūdžiai (gebėjimas analizuoti paskolų ir hipotekos privalumus ir trūkumus).
Kiek žmonių gali užsiimti šia veikla	Atskirai arba grupėmis bent po 2 asmenis
Veiklos trukmė	Iki 30 min.
Kiti reikalavimai (erdvė, įranga ir kt.)	Nedideli popieriaus lapai, rašikliai ir (arba) pieštukai, nešiojamoji lenta
Eiga	<ul style="list-style-type: none"> • Aptarkite palūkanų normos vaidmenį finansų sistemoje • Kuriose situacijose Vilma ir Marija gali imti paskolas? • Kada jūs pati ėmėte paskolą? • Įsivaizduokite scenarijų, kai Vilma arba Marija turi finansinių sunkumų ir negali grąžinti skolų. Ką joms patartumėte daryti?
Privalumai	Finansiniai ir teisiniai pagrindai leidžia priimti geriau informuotus sprendimus skolinantis.

Papildoma literatūra:

1. Kehl, Thomas; Linke, Mona (2022), Das einzige Buch, das Du über Finanzen lesen solltest: Der entspannte Weg zum Vermögen. Ullstein.
2. Koch, Michael; Friebel, Stephan (2015), Unterrichtseinheit „Finanzielle Allgemeinbildung“. Institut für ökonomische Bildung an der Carl von Ossietzky Universität Oldenburg.

Vartotojų skolos ir asmeninis bankrotas Lenkijoje

Parengė Andrzej CWYNAR

Lenkijoje pernelyg įsiskolinę ir praradę galimybę grąžinti finansinius įsipareigojimus žmonės gali rinktis iš kelių galimybių, kaip išspręsti susidariusią situaciją.

Pirma, 2019 m. bankroto įstatymo pakeitimu numatyta galimybė paskelbti vartotojo bankrotą ir tada susitarti su kreditoriumi dėl skolos grąžinimo pagal skolos grąžinimo planą. Skolininkas turi galimybę susitarti su kreditoriumi net ir nepaskelbęs vartojimo bankroto. Iki šio pakeitimo toks susitarimas dėl skolos sumažinimo buvo galimas tik po bankroto. Skolininkas taip pat turi galimybę sudaryti likusios skolos grąžinimo planą po to, kai teismas perduoda turtą kartu su kreditoriais.

Dotacijomis finansuojami (iš viešųjų lėšų bendrai finansuojami) fondai taip pat padeda finansinių sunkumų patiriantiems skolininkams. Jie pirmiausia teikia teisinę pagalbą. Tarp žinomiausių tokio pobūdžio fondų Lenkijoje yra *Krajowe Biuro Pomocy Zadłużonym*, *Fundacja Pomocy Zadłużonym*, *Fundacja Pomocy Dłużnikom „Antywindyk”*, *Fundacja Zaradni*, *Fundacja Cognosco*, *Fundacja Wsparcia i Pomocy Zadłużonym*, „Lady Liberty”.

Rinkoje taip pat yra daug privačių bendrovių, siūlančių pagalbą skolininkams. Tačiau svarbu žinoti, kad šiuo atveju skolų nurašymas nėra nemokamas. Tarp žinomiausių tokio pobūdžio bendrovių yra šios: *Nowoczesne Centrum Antywindykacji*, *Conectum*, *eMediator* ir *PoCo*.

Nuorodos

1. <https://kbpz.pl/>
2. <http://fundacjazaradni.pl/>
3. <https://www.eurolege.pl/fundacja-pomocy-zadluzonym-dluznicy-windykacja/>
4. <https://poradnieprawne.org/>
5. <https://www.ladyliberty.pl/>
6. <https://antywindyk.pl/>
7. <https://centrum-antywindykacji.pl/>
8. <https://conectum.pl/>
9. <https://emediator.pl/>
10. <https://epoco.pl/>

Toliau pateikiama **viktorina**, skirta patikrinti įgytoms žinioms, kurios pateiktos pirmiau esančiame skyriuje.

1 pratimas. Testas. Pasirinkite teisingą variantą.

Kas gali būti naudojama paskolos kainai apskaičiuoti?

- A nominalioji palūkanų norma
- B realioji palūkanų norma
- C efektyvioji palūkanų norma
- D visos išvardytos sąlygos

Dėl kokių priežasčių išsivysčiusiose šalyse bankų paskolos yra santykinai prieinamos?

- A teisinė valstybė
- B didelė bankų konkurencija
- C maža infliacija
- D visi išvardyti veiksniai

Kas renka informaciją apie vartotojų skolinimąsi?

- A privatūs bankai
- B specializuotos institucijos, pavyzdžiui, "Schufa" Vokietijoje
- C kitos privačios bendrovės
- D visos išvardytos institucijos

Kokios yra galimos pasekmės, jei negalėsite gražinti skolos?

- A kalėjimas
- B asmeninis bankrotas ir finansų kontrolės praradimas
- C rimtų pasekmių nėra
- D atleidimas iš darbo

Atsakymų raktas: 1. D, 2. D, 3. D, 4. B.

2 pratimas. Pažymėkite sakinius kaip **teisingus** arba **klaidingus**:

- Nominalioji palūkanų norma paprastai yra didesnė už realiąją palūkanų normą.
- Privatūs bankai teikia paskolas kiekvienam piliečiui nepriklausomai nuo jo finansinės padėties.
- Įmonės gali tapti nemokios, bet ne privatūs asmenys.

Atsakymų raktas: 1. Tiesa, 2. Klaidinga, 3. Neteisinga.

Sutaupyty lėšų investavimas. Tradicinės ir skaitmeninės valiutos. Finansinės priemonės. ETF. Ekologiškos investicijos. Akcijos ir nekilnojamasis turtas. Kodėl neinvestuoju. Įrankiai ir programėlės.

Parengė Ewa DABROWSKA

Daugelis ES gyventojų vis dar abejoja dėl santaupų investavimo finansų rinkoje. Tokie įvykiai, kaip 2007–2008 m. finansų krizė ir vėliau ES kilusi skolų krizė, taip pat karinė Rusijos agresija Ukrainoje prisidėjo prie piliečių nepasitikėjimo finansų sektoriumi. Tačiau finansų pasaulis tapo priekinamesnis dėl skaitmeninės revoliucijos. Dabar galima pradėti investuoti turint vieną eurą ir pasiekti savo akcijų portfeljį išmaniuoju telefonu.

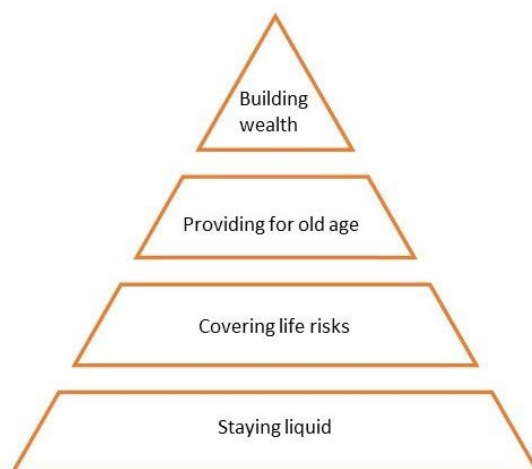
Bendrieji investavimo principai

Kodėl apskritai investuojama? Norint padidinti savo santaupas, sukaupti pinigų senatvei ar tapti turtingu, svarbu toliaudidinti savo finansų turto daljį ir kontroliuoti įsipareigojimus.

Įmonės akcijos, vertybiniai popieriai ar nekilnojamasis turtas, savaime suprantama, yra turtas. Didinti turtą taip, kad jis generuotų reguliarius ir automatinius pinigų srautus, yra investavimo tikslas. Todėl taupant iš kiekvieno atlyginimo ir pradėdant investuoti jauname amžiuje, padidėja tikimybė kada nors tapti turtingu ir išeiti į pensiją anksčiau nei dauguma gyventojų.

Prieš investuojant svarbu atidėti šiek tiek pinigų į vadinamajį neatidėliotinų išlaidų fondą, kad būtų galima padengti išlaidas, susijusias su buities prietaisų remontu, buto remontu, sveikatos priežiūros išlaidomis ar pan. Be to, prieš pradėdant investuoti į akcijų portfeljį, racionalu daljį savo finansų padėti į terminuotojo indėlio sąskaityą. Šiose sąskaityse siūlomas didesnės palūkanų normos nei ėekių ir (ar) žiro sąskaityse, tad kuo ilgiau žmogus laiko pinigus tokioje sąskaityje, tuo didesnė palūkanų norma.

Šiuos pinigus su palūkanų normos prieaugiu vėl padėjus į terminuotojo indėlio sąskaityą, palūkanų norma bus taikoma didesnei sumai. Tai sudėtinų palūkanų poveikis, paaiškinantis, kodėl investavimas yra toks pelningas.

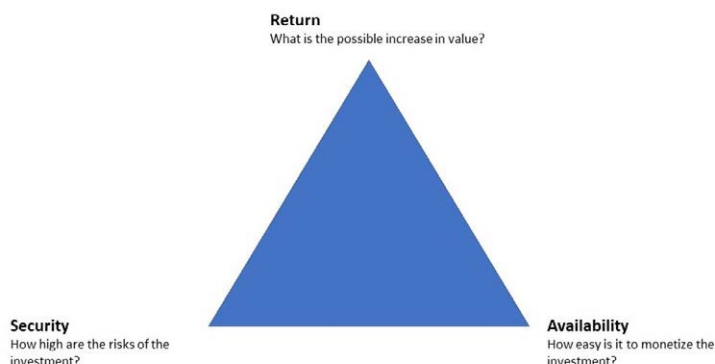
1 pav. Sveiki finansai. Iš apačios į viršų: likvidumo palaikymas; apsirūpinimas nenumatytiems atvejams; apsirūpinimas senatvei; turto kaupimas.

Šaltinis: Finanzgruppe Beratungsdienst Geld und Haushalt, Budgetkompass fürs Älterwerden, Deutscher Sparkassen- und Giroverband e.V., Berlin, 2020.

Šie principai taikomi ir **Vilmai** bei **Marijai**. Tačiau **Vilma**, kaip savarankiškai dirbanti moteris, tikriausiai labiau rūpinsis savo finansais, o **Marija** – savo profesija. **Marija** turi nepamiršti, kad darbas, net ir nuolatinis, neatleidžia nuo rūpinimosi savo finansine padėtimi ir ypač nuo taupymo senatvei.

Investavimas ir rizika

Investavimas finansų rinkoje visada susijęs su rizika, tačiau turint žinių ir tinkamų strategijų galima ją gerokai sumažinti. Kalbant apie finansinių priemonių pelningumą, galioja bendra taisyklė: kuo jos rizikingesnės, tuo didesnę atlygį teikia.

2 pav. „Stebuklingasis“ trikampis. Čia Security – saugumas (kiek rizikinga investicija?), Return – grąža (koks galimas vertės padidėjimas?), Availability – prieinamumas (kaip lengva monetizuoti investiciją?).

Šaltinis: Kühn, Stefanie; Kühn, Markus, Alles über Fonds, Stiftung Warentest. 2021.

Turėti vienos ar kelių įmonių akcijų yra rizikinga. Turėti diversifikuotą portfelį, pavyzdžiui, Vokietijos DAX indekso ar net pasaulio ekonomikos indekso akcijų rizikinga daug mažiau. Net jei kai kurios bendrovės, kurių akcijų turime, susiduria su sunkumais, bus kitų bendrovių, kurių geri rezultatai kompensuos blogus pirmųjų rezultatus. Štai kodėl pastaraisiais metais taip išpopuliarėjo investavimas į vadinamuosius ETF (liet. *biržoje prekiaujamus fondus*).

ETF – tai tūkstančių ar daugiau akcijų, kuriomis prekiaujama nacionalinėje ar pasaulinėje vertybinių popierių biržoje, portfeliai. Rizikos diversifikavimo principas, kuriuo grindžiamas ETF, užtikrina, kad jie gali duoti grąžą, ypač kai investuojama ilgesnį laiką, pavyzdžiui, kelerius metus. ETF fondai patrauklūs ir **Vilmai**, ir **Marijai**, ypač jei jos nori papildomai sutaupyti pinigų savo pensijai ar būsimam vaikų išsilavinimui.

Tvarios investicijos

Tvarieji ETF atsižvelgia į tvarumo kriterijus ir įtraukia tik tas įmones, kurios rūpinasi aplinka ir darbuotojų teisėmis. Tačiau, kaip pabrėžia Thomas Kehl, tokie ETF yra mažiau diversifikuoti nei įprasti, o tai didina riziką. Nepaisant to, investavimas į tvarias įmones – geras būdas paremti socialinį ir ekologišką verslą, kuriam už jo vertybinę orientaciją greičiausiai atsilygins ir vartotojai. Esant dabartiniam spaudimui dėl tvarumo, tokių bendrovių rezultatai gali būti geresni nei jų socialiai mažiau atsakingų konkurentų, ypač jei pastariesiems bus taikomos griežtesnės aplinkosaugos ir socialinės taisyklės.

Robotai patarėjai

Skaitmeniniame amžiuje investuoti tapo paprasčiau ir tam atsivėrė daugiau galimybių. Internetiniai brokeriai, mobilioji prekyba ar robotiniai patarėjai (dirbtiniu intelektu pagrįsti investavimo konsultantai) leidžia lengviau susikurti depozitoriumą, pradėti investuoti nuo nedidelių sumų ir automatiškai pasirinkti akcijas pagal dirbtinio intelekto rekomendacijas. Tai galimybė tiek **Vilmai**, tiek **Marijai** susipažinti su mobiliuoju investavimu ir kaupiti finansinę patirtį bei žinias.

Vokietijos finansų žurnalas „Finanztip“ rekomenduoja investuoti savarankiškai, nes tai – pigiausias variantas, verčiantis prisiimti atsakomybę už savo finansus ir norimą riziką. Vis dėlto leidinio žurnalistai pripažįsta, kad robotai-konsultantai gali padėti žmogui išsiaiškinti, kokios rizikos ir portfelio sudėties jis nori. Be to, robotiniai patarėjai yra lengviau prieinami nei bankų konsultantai. Žurnalas rekomenduoja tris robotinius patarėjus: **Quirion**, **Growney** ir **Raisin Invest**, su kuriais galima pradėti investuoti nuo 500 eurų ir sudaryti taupymo planą, reguliariai mokant bent 25 eurų įmokas kas mėnesį (**Growney**).

Investavimas į nekilnojamąjį turtą

Antroji populiarūs investavimo trajektorija – investavimas į nekilnojamąjį turtą. Svarbu pabrėžti, kad buto ar namo pirkimassau pačiam finansinio švietimo literatūroje nelaikomas investavimu. Tikėtina, kad toks nekilnojamasis turtas bus grindžiamas įsipareigojimu – paskola ir pareikalaus didžiulių išlaidų, pavyzdžiui, remontui.

Investuoti į nekilnojamąjį turtą **Marija** gali, kai įsidarbins ir gaus nuolatinės pajamas, nes bankai labiau linkę suteikti kreditažmonėms, turintiems nuolatinės darbo sutartis. Tačiau pasirinkusi šią galimybę **Marija** gali pakliūti į tai, ką finansinio švietimo ekspertas Robertas Kiyosaki vadina vidurinėsios klasės spąstais. Namas sukuria įvairių išlaidų ir gali prisidėti prie **Marijos** finansinės būklės pablogėjimo, jei jos pajamos tinkamai nepadidės.

Vilmos finansinė padėtis arba neleis jai imti kredito ir įsigyti nekilnojamojo turto, arba, jei ji gaus dideles pajamas, galėseiti **Marijos** keliu arba investuoti į nekilnojamąjį turtą siekdama pelno. Kai kurie finansinio švietimo konsultantai, pavyzdžiui, Thomas Kehl ir Mona Linke, įspėja, kad netikėtos išlaidos arba labai reguliuojama būsto rinka neleidžia gauti pelno, tačiau apskritai tai populiarus investuotojų pasirinkimas daugelyje šalių. Kita vis labiau populiarėjanti investavimo forma – sutelktinio finansavimo investicijos į nekilnojamąjį turtą. Tačiau svarbu nepamiršti, kad sutelktinis finansavimas negarantuoja gerų vystytojo ketinimų ir projekto sėkmės.

Užsienio valiutos

Turėti santaupų užsienio valiuta svarbu šalių, kurių valiutos yra mažiau stabilios, piliečiams. Tai apsaugo nuo infliacijos. Profesionalūs finansų rinkos dalyviai prekiauja valiutomis ir kartais aktyviai jomis spekuliuoja. Tokių sandorių sumos daug didesnės nei tos, kuriomis disponuoja privatūs investuotojai, todėl pastariesiems valiutos yra mažiau įdomios (Kostolanyi2015).

Kripto valiutos

Investuoti į kriptovaliutas šiuo metu itin populiaru. Investuotojai giria kriptovaliutų siūlomą greitą ir didelį pelną; skeptikai perspėja dėl rizikos prarasti pinigus. Pagrindinė finansų rinkos taisyklė galioja ir kriptovaliutomis: egzistuoja kompromisas tarp rizikos ir grąžos.

Vilma arba **Marija** gali nuspręsti prisiimti riziką ir investuoti į kriptovaliutų rinką. Tačiau jos turėtų nepamiršti, kad ši rinka gali būti ne pati tinkamiausia ilgalaikėms investicijoms, nes kriptovaliutų ateitis nežinoma.

Požiūris į pinigus

Kodėl tiek daug žmonių neinvestuoja nei į finansų rinką, nei į nekilnojamąjį turtą, turint omenyje, kad investavimas mobiliuoju telefonu – itin prieinamas, o galimybių investuoti savo pinigus – daugybė? Pinigams vis dar galioja neigiamos kultūrinės nuostatos. Investavimu užsiimantys žmonės kartais laikomi godžiais, materialistais, besivadovaujantiais asmeniniais interesais ir keliančiais grėsmę ekonomikos stabilumui, amoraliais, sukčiaujančiais ar trumparegiais.

Kitiems investavimo tema gali atrodyti pernelyg techninė, matematinė ir sudėtinga. Prieš žengiant pirmuosius žingsnius investavimo srityje, svarbu įsisaugoti savo išankstines nuostatas dėl pinigų.

Įrankiai ir programos

- **Your Juno** (anglų kalba, tik „iPhone“ naudotojams)
- **Finanzguru** (vokiečių kalba)
- **Capital.com**
- **Trading 212**
- **Moje finanse** (lenkų kalba)

9 PRAKTINĖ UŽDUOTIS	Taupyti ar investuoti?
Veiklos rūšis	Darbas grupėje
Veiklos tikslas	Išsiaiškinti savo tikrąjį požiūrį į taupymą ir investavimą
Įgūdžiai, kuriuos ugdo veikla	Analitiniai ir investavimo įgūdžiai
Kiek žmonių gali užsiimti šia veikla	Individualiai arba grupėmis bent po 2 asmenis
Veiklos trukmė	Iki 30 min.
Kiti reikalavimai (erdvė, įranga ir kt.)	Nedideli popieriaus lapai, rašikliai ir (arba) pieštukai, nešiojamoji lenta
Eiga	Suraskite tarp savo pažįstamų asmenį, kuris investuoja finansų rinkoje. Paklauskite apie jo kelią nuo neinvestavimo iki investavimo. Kokie yra jūsų įsitikinimai apie pinigus ir investavimą / investuotojus? Kitiškai juos įsivertinkite kartu su užduotį atliekančiais kolegomis. Jūsų įsitikinimai racionalūs ar ne? Kokios būtų racionalios priežastys neinvestuoti?

Papildoma literatūra:

1. Kehl, Thomas; Linke, Mona (2022), Das einzige Buch, das Du über Finanzen lesen solltest: Der entspannte Weg zum Vermögen. Ullstein.
2. Kiyosaki, Robert; Lechter, Sharon (2000), Rich Dad, Poor Dad. Warner Books.
3. Kostolanyi, André (2015), Die Kunst, über das Geld nachzudenken. Ullstein.

Pensijų sistemos

Parengė Ewa DAŦBROWSKA

Pensijų sistemų įvairovė

Europoje esama įvairių pensijų sistemų, kurios atspindi istorinę gerovės valstybės raidą ir skirtingas socialinės politikos tradicijas. Galima išskirti trijų tipų sistemas: 1) iš asmeninių įmokų finansuojamas pensijas, 2) vadinamąsias einamojo finansavimo (angl. *pay-as-you-go*) pensijas, kurias dabartiniams pensininkams moka dabartinė darbo jėga, ir 3) kapitalo rinkos finansuojamas pensijas. Kapitalo rinkos lėšomis finansuojamas pensijas kartais remia valstybė, taikydama mokesčių mažinimo schemas.

Senstant visuomenei ir keičiantis darbo rinkos struktūroms, kai kurių šalių pensijų sistemose pastebimi trūkumai, kurie jau dabar kaitina socialinės politikos formavimo procesą. Visų pirma, tam tikros gyventojų grupės negauna jokios pensijos arba gauna tik minimalią pensiją, kuri neleidžia gyventi oriai.

Danijos pensijų sistema

Danijoje pensijų sistemą sudaro trys pakopos. Pirmoji yra socialinė pensija, mokama kiekvienam piliečiui, Danijoje praleidusiam 40 metų. Ji priklauso nuo materialinės padėties ir didinama gyventojų grupėms, neturinčioms kitų pajamų.

Antroji pakopa – profesinė pensija, kuria draudžiama beveik 90 % Danijos darbuotojų. Darbdavys finansuoja 2/3 įmokų į šią pensiją, o 1/3 įmokų moka darbuotojas. Ji prilygsta kitose šalyse veikiančiai einamojo finansavimo pensijų sistemai.

Trečioji pakopa yra asmeninės ir papildomos pensijos. Su darbdaviu galima susitarti dėl didesnės asmeninės pensijos pagal profesinę pensijų sistemą. Be to, Darbuotojų kapitalo pensijų fondas dalį pensijų investuoja į investicinius fondus.

Norvegijos pensijų sistema

Norvegijoje mokama valstybinė pensija su priedais ir profesinė pensija. Be to, norvegai gali gauti asmeninę pensiją, kuri finansuojama iš privačių santaupų. Valstybinė pensija finansuojama iš Nacionalinės draudimo sistemos, kuri yra einamojo finansavimo sistema. Pilną pensiją gauna norvegai, išdirbę 40 metų. Jei jie dirbo mažiau, pensija atitinkamai mažinama. 2007 m. buvo įvesta privaloma profesinė pensija, papildanti valstybinę pensiją.

Lietuvos pensijų sistema

Pensiją Lietuvoje sudaro fiksuoto dydžio indeksuojama išmoka, kuri gaunama po 31,5 metų privalomojo socialinio draudimo įmokų mokėjimo, ir nuo uždarbio priklausanti, taškais skaičiuojama dalis. Pensijas valdo Lietuvos valstybinio socialinio draudimo fondas *SoDra*. Lietuva ne tik dalyvauja ES socialinės apsaugos koordinavimo sistemoje, bet ir yra sudariusi dvišalius susitarimus dėl pensijų su Rusija, Baltarusija ir Ukraina.

Lietuva moka pensijas pensininkams, kurie visam laikui persikelia gyventi į Lietuvą iš Rusijos. Dar nesulaukusiems pensinio amžiaus ir į Lietuvą persikėlusiems rusams Lietuva, apskaičiuodama jų pensijas Lietuvoje, įskaičiuoja Rusijos pensijų sistemoje sukauptas lėšas.

Tačiau Baltarusijos ir Ukrainos atveju šios šalys toliau moka pensijas savo piliečiams, kurie persikelia gyventi į Lietuvą.

Pensijų sistema Lenkijoje

Lenkijos pensijų sistema grindžiama einamojo finansavimo principu, kurį valdo Socialinio draudimo agentūra ZUS. Norint gauti minimalią valstybinę pensiją, reikia 25 darbo metų vyrams ir 20 darbo metų moterims. Antrąjį, anksčiau buvusi privaloma, kapitalo rinka pagrįsta Lenkijos pensijų sistemos pakopa Atvirieji pensijų fondai (OFE), yra naikinama. Vietoj šių fondų sukurtos individualios pensijų sąskaitos ir individualios pensijų draudimo sąskaitos. Vienkartinės arba reguliarios mėnesinės ar metinės įmokos į šias sąskaitas investuojamos kapitalo rinkoje. Šios įmokos gali būti atskaitomos iš mokesčių. Šiose sąskaitose sukauptas išlaidas galima paveldėti.

Ukrainiečiams, atvykusiems į Lenkiją kaip pabėgėliams, leidžiama gauti pensiją Lenkijoje, jei jie bent metus dirbo Lenkijoje. Asmenims, gimusiems iki 1949 m., apskaičiuojant pensiją pridedami metai, kuriuos jie dirbo Ukrainoje, ir atitinkamą pensiją moka ZUS. Asmenims, gimusiems po 1949 m., pensijos dydis priklauso nuo Lenkijos darbdavio įmokų ZUS, Ukrainoje išdirbti metai neįskaičiuojami. Pagal dvišalį Lenkijos ir Ukrainos susitarimą ukrainiečiai gali gauti abiejų šalių pensijas: vieną už darbo Ukrainoje metus, kitą – už darbą Lenkijoje.

Pensijų sistema Vokietijoje

Vokietijoje pensija mokama iš socialinio draudimo. Įmoka sudaro 18,6 % bruto darbo užmokesčio, bet ne daugiau kaip 84 600 EUR per metus (81 000 EUR rytinėse žemėse). 9,3 % atlyginimo moka darbdavys, tokią pat dalį moka darbuotojas. **Marijai** įsidarbinus, šios įmokos mokamos automatiškai. Tikėtina, kad Marija mano, jog jos pensija yra garantuota ir kad ją mokės Vokietijos valstybė.

Reiktų paminėti Vokietijos einamojo finansavimo pensijų sistemos problemas. Iš pradžių ši sistema buvo grindžiama tuo, kad daug darbuotojų mokėjo į valstybinę pensijų fondą. Tačiau šiuo metu tik 2 darbuotojai finansuoja 1 pensininko pensiją, ir šis skaičius greičiausiai mažės. Atitinkamai palapsniui mažėja ir pensijos, kurias gali mokėti Vokietijos valstybė. Vokietijos vyriausybės vertinimu, 2033 m. vidutinė pensija padengs tik 45 % paskutinio bruto darbo užmokesčio prieš išeinant į pensiją.

Pensijos ES

Kadangi ES skatina darbo jėgos judumą, ES piliečiai gali pasinaudoti savo teisėmis į pensiją keliose šalyse, kuriose jie dirbo. Net jei ES pilietis tam tikroje šalyje dirbo mažiau, nei reikalaujama pagal šios šalies įstatymus, kad gautų pensiją, piliečio darbo metai kitose ES šalyse sumuojami ir jis gali reikalauti atitinkamos pensijos dalies iš šios šalies. Tačiau prak-

tikoje dėl darbo jėgos judumo pensijos gali būti mažesnės, todėl patartina pasirūpinti senatve investuojant į biržoje prekiaujamus fondus arba nekilnojamąjį turtą.

Nepakankamos pensijos kompensavimas

Dėl pirmiau išvardytų priežasčių tokie darbuotojai, kaip **Maria**, turi papildyti savo būsimą pensiją ir patys investuoti į finansų rinką arba nekilnojamąjį turtą. Marija turėtų būti suinteresuota įsivertinti, kokią papildomos pensijos sumą ji norėtų uždirbti, ir atitinkamai veikti.

Pensijų draudimas reguliariai siunčia darbuotojams įvertinimus, kokios dydžio valstybinės pensijos jie gali tikėtis, jei ir toliau mokės panašias sumas. Šie vertinimai turėtų padėti **Marijai** apskaičiuoti jos asmeninį tikslą, susijusį su papildoma pensija. Tarp paskutinio atlyginimo ir pirmosios pensijos paprastai susidaro pensijos skirtumas. Remdamasi likusiais metais ir įvertinta investicijų grąža investuojant, pavyzdžiui, į ETF, ji gali apskaičiuoti, kokią sumą šiuo metu jai reikia investuoti, kad pasiektų šį tikslą.

Taupymo normos pensijų spragai užpildyti apskaičiavimas (Lenkijos pavyzdys)

Amžius, nuo kurio pradedama gauti pensija	60
Tikėtina gyvenimo trukmė (vidutinė moterų Lenkijoje)	80
Pensijos laikotarpio trukmė	20
Pensijų skirtumas (<i>pavyzdys</i>)	€ 400
Reikalingos kapitalo pajamos	€ 80 000
Būtinios taupymo normos apskaičiavimas	
Jūsų amžius	30
Metai iki pensijos pradžios	30
Tikėtinas pelningumas	5 % per metus
Jūsų mėnesio taupymo norma	€122,12

Mėnesio taupymo normą, kuri leistų pasiekti finansinius tikslus, žmonės gali apskaičiuoti naudodamiesi sudėtinių palūkanų normų skaičiuoklėmis, kurias galima rasti internete, pavyzdžiui, čia:

- <https://www.finanzttools.de/zinseszinsrechner>
- <https://www.nerdwallet.com/article/banking/savings-calculator>
- <https://www.investor.gov/financial-tools-calculators/calculators/compound-interest-calculator>

Savarankiškai dirbančio asmens apsirūpinimas senatvei

Vilma kaip savarankiškai dirbanti moteris pati turi mokėti pensijų įmokas. Daugelis savarankiškai dirbančių žmonių įnemoka ir turi kaupti senatvei įvairiais būdais. Tačiau jei ji nedalyvauja einamųjų įmokų sistemoje arba naudojami ribotai, **Vilma**, norėdama gauti tokio paties dydžio pensiją, kokią gautų **Marija**, turi investuoti daug daugiau.

Moterų pensijos

Tiek **Vilma**, tiek **Marija** turėtų stengtis papildyti savo valstybinę pensiją, ypač jei jos laikosi tradicinio moterų dalyvavimo darbo rinkoje modelio – dėl vaiko priežiūros pareigų daro pertraukas darbinėje veikloje ir dirba daugiausia ne visą darbo dieną. Tokiu atveju jų pensijos tikriausiai nepakaks senatvės išlaidoms padengti. Nesvarbu, ar moterys yra ištekėjusios, išsiskyrusios ar vienišos, jos turėtų stengtis padidinti savo būsimą pensiją, nepasikliaudamos savo partneriais, šeima ar draugais.

Valstybės parama privačioms pensijoms Vokietijoje

Papildomą pensiją gaunantiems asmenims Vokietijos valstybė skiria 175 eurų per metus ir 300 eurų (iki 2008 m. gimusiems vaikams – 185 eurų) pašalpą už kiekvieną vaiką.

Be to, Vokietijos mokesčių mokėtojams, turintiems sertifikuotas bankų ar fondų taupymo sistemas, taikomos reikšmingos mokesčių lengvatos. Didesnes pajamas gaunantys asmenys, dirbantys pagal darbo sutartį arba savarankiškai, *de facto* yra šios programos – Riesterio pensijos (vok. *Riester-Rente*) – naudos gavėjai, nes mažesnes pajamas gaunantys asmenys dažnai neturi pakankamai lėšų reguliariai atidėti tam tikrą dalį savo atlyginimo. Toliau pateikiamos įvairios užduotys, skirtos informacijos supratimui patikrinti.

10 PRAKTINĖ UŽDUOTIS	Valstybinės ir privačios pensijų sistemos
Veiklos rūšis	Darbas grupėje
Veiklos tikslas	Pagilinti žinias apie valstybines ir privačias pensijų sistemas
Įgūdžiai, kuriuos ugdo veikla	Analitiniai ir rizikos valdymo
Kiek žmonių gali užsiimti šia veikla	Individualiai arba grupėmis bent po 2 asmenis
Veiklos trukmė	Iki 30 min.
Kiti reikalavimai (erdvė, įranga ir kt.)	Nedideli popieriaus lapai, rašikliai ir (arba) pieštukai, nešiojamoji lenta
Process	<ul style="list-style-type: none">• Diskusija: kodėl individualiai apsirūpinti senatvei turėtų būti ypač aktualu moterims?• Diskusija: kodėl valstybė remia žmones, turinčius privačius taupymo planus?

Pratimas. Pasirinkite teisingą variantą.

1. Kas yra einamojo finansavimo pensijų sistema?

- A Sistema, pagal kurią pensijas pensininkams moka dabartiniai darbdaviai
- B Iš individualių įmokų finansuojama sistema
- C Kapitalo rinka pagrįsta pensijų sistema
- D Papildoma pensijų sistema

2. Kurioje šalyje mokama socialinė pensija?

- A Vokietija
- B Norvegija
- C Danija
- D Lenkija

3. Kas yra pakeitimo norma?

- A Skirtumas tarp privačios ir valstybinės pensijos
- B Skirtumas tarp jūsų paskutinio atlyginimo prieš pensiją ir faktinės pensijos
- C Skirtumas tarp pageidaujamos ir faktinės pensijos
- D Pensijų biudžeto deficitas

4. Kodėl moterų pensijos paprastai mažesnės negu vyrų?

- A Jos nesirūpina savo senatve
- B Jos dažnai dirba ne visą darbo dieną
- C Jų darbo istorijoje yra spragų
- D Visi išvardyti variantai

Atsakymų raktas: 1. A, 2. C, 3. B, 4. D.

Pratimas. Pažymėkite sakinius kaip teisingus arba klaidingus:

1. ES piliečiai, dirbantys keliose šalyse, gali reikalauti savo teisių į pensiją visose šalyse.
2. Daugelis valstybių remia savo piliečių pastangas kaupti pensijai privačiai.
3. Investavimas į ETF nėra populiarus būdas privačiai pensijai uždirbti.

Atsakymų raktas: 1. Teisingai, 2. Teisingai, 3. Klaidingai

Ką reiškia infliacija?

Parengė Sophia BICKHARD

Infliacija – tai nuolatinis bendro kainų lygio didėjimas ekonomikoje. Ji turi įtakos ne vien atskirų prekių ar paslaugų kainoms, bet visam kainų lygiui apskritai. Šis kainų kilimo procesas reiškia, kad žmonės už tą pačią pinigų sumą gali nusipirkti vis mažiau.

Kaip matuojama infliacija

Matavimo pagrindu laikomas kainų indeksas. Jų yra įvairių. **Bendrojo vidaus produkto** (BVP) kainų indeksas atspindi visų prekių ir paslaugų, įtrauktų į šalies BVP, kainų pokyčius. **Pragyvenimo lygio** kainų indeksas arba **vartotojų kainų indeksas** atspindi kasdienio vartojimo prekes ir paslaugas.

Kiekvienoje šalyje statistikai sudaro vadinamąjį vartojimo prekių ir paslaugų krepšelį. Šiuo metu jį sudaro 987 reprezentatyviosios prekės ir paslaugos, kurios pagal 12 Individualaus vartojimo išlaidų pagal paskirtį klasifikatoriaus (angl. *Classification of Individual Consumption by Purpose – COICOP*) skyrių pasiskirsto taip:

- Maisto produktai ir nealkoholiniai gėrimai – 265;
- Alkoholiniai gėrimai ir tabako gaminiai – 57;
- Drabužiai ir avalynė – 107;
- Būstas, vanduo, elektra, dujos ir kitas kuras – 38;
- Būsto apstatymas, namų apyvokos įranga ir kasdienė būsto priežiūra – 104;
- Sveikatos priežiūra – 133;
- Transportas – 46;
- Ryšiai – 10;
- Poilsis ir kultūra – 103;
- Švietimas – 10;
- Viešbučiai, kavinės ir restoranai – 39;
- Įvairios prekės ir paslaugos – 75.

Į „statistinio krepšelio“ sudėtį įeina prekės ir paslaugos, kurios reprezentuoja šalies namų ūkių vartojimo išlaidas. Atrenkamos prekės ir paslaugos, kurios yra populiarios tarp gyventojų, yra rinkoje gana ilgą laiką, ir kurių lyginamoji dalis bendrose pinigines vartojimo išlaidose yra ne mažesnė kaip 0,01 procento.

Vartojimo prekių ir paslaugų „statistinis krepšelis“ formuojamas remiantis iš įvairių šaltinių gauta informacija apie vartojimo prekių ir paslaugų rinką, jos pasikeitimus bei namų ūkių biudžetų statistinio tyrimo duomenimis apie pinigines išlaidas vartojimo prekėms ir paslaugoms įsigyti.

Europos Sąjungoje taip pat taikomas **suderintas vartotojų kainų indeksas**. Jis atspindi euro zonos ir visos ES nacionalinių statistikos tarnybų duomenis, kuriuos tarpusa-

vyje leidžia palyginti suderintos metodikos. Atskirų ES šalių duomenis apibendrina ir pateikia agentūra EUROSTAT.

Infliacijos priežastys

Paprastai jos yra sudėtingos ir prieštaringos; šiuo klausimu esama įvairių nuomonių. Vieni ekonomistai teigia, kad pinigų pasiūlos didėjimas, susijęs su prekių pasiūla, neišvengiamai turi lemti infliaciją. Kiti šią nuomonę atmeta, teigdami, kad tokiu atveju infliacija turėjo augti visus pastaruosius 20 metų. Tačiau visuotinai sutariama, kad infliacija yra sąlygojama paklausos ir (ar) pasiūlos.

Infliacija, kurią sukelia paklausa, gali atsirasti, pavyzdžiui, kai daugelis piliečių nustoja taupyti ir tuo pačiu metu leidžia pinigus vartojimo prekėms. Arba kai įmonės daug investuoja ir mainais reikalauja įrenginių. Arba kai šalies produktai ypač dideliais kiekiais perkami užsienyje, o gamyba nespėja šio poreikio patenkinti.

Panašų spartų kainų kilimą, turintį įtakos visoms kainoms, gali paskatinti ir pasiūla. Pavyzdys – vadinamoji darbo užmokesčio ir kainų spiralė, kai įtakingos įmonės, siekdamos pelno, pradeda kelti paklausių produktų ir paslaugų kainas. Ir atvirkščiai, įtakingos profesinės sąjungos gali išsireikalauti darbo užmokesčio didėjimo. Jei įmonės nesutiks gauti mažesnio pelno arba jei negalės kompensuoti padidėjusio darbo užmokesčio didesniu našumu, jos šias didesnes sąnaudas perkels ant vartotojų pečių, padidindamos kainas. Darbuotojų atstovai savo ruožtu reikalaus, kad darbdaviai kompensuotų išaugusias kainas didindami darbo užmokestį. Ir taip be galo.

Kaip infliacija didina kainas

Kainų didėjimo nereikėtų laikyti tik infliacijos padariniu. Infliacija daro poveikį tik atskiroms prekėms arba pasireiškia tik kai kuriuose ekonomikos segmentuose. Brangstančios atskiros prekės ar paslaugos turi įtakos bendram kainų lygio didėjimui, kai jos yra daugelio kitų prekių, pavyzdžiui, naftos ar dujų, sudedamosios dalys.

2022 m. pradėjo kilti energijos (ypač dujų ir naftos) ir maisto produktų kainos. Kadangi energijos reikia visai gamybai, o be iškastinių energijos šaltinių kapitalizmo sąlygomis ekonomika neįmanoma, auga ir daugelio kitų prekių bei paslaugų kainos.

Kokios to priežastys? Kai 2022 m. vasarį Rusija pradėjo plataus masto invaziją į Ukrainą, dujų kainos šoktelėjo. Taip atsitiko dėl dujų trūkumo, atsiradusio ėmus taikyti sankcijas Rusijai ir sumažėjus Rusijos operatorių naftos ir dujų tiekimui. Esant tokiai situacijai, Vokietijos vyriausybė pavedė privačiai bendrovei „Trading Hub Europe“ (THE) dideliais kiekiais pirkti dujas biržose. Ši didelė vyriausybės vardu veikiančio stambaus pirkėjo paklausa dirbtinai padidino kainas, ir jos išsikreipė. Kritikai teigia, kad to buvo galima išvengti, jei THE būtų reguliavusi dujų pirkimą ir pardavimą, sudarydama įprastinius ateities sandorius. Europa šiuo atveju labai priklausoma nuo Vokietijos veiksmų, o vokiečių prioritetu išlieka savo pramonės veiklos tęstinumas ir dujų tiekimo užtikrinimas. Dujų kainos tiesiogiai veikia ir elektros kainas, nes Europoje nėra pakankamai išvysty-

ta alternatyvios elektros gamyba. Elektros prekyba ES vyksta ribiniu kainų nustatymo (angl. *merit-order curve*) principu. Šis principas užtikrina, kad elektros poreikis rinkoje bus patenkintas visais atvejais, nes nepatenkinta elektros paklausa reikštų disbalansą tinkle ir elektros energijos tiekimo nutrūkimą. Be to, elektros energijos biržoje visi tiekėjai orientuojasi į brangiausio gamintojo kainą, o ji didžiausia tų elektros gamintojų, kurie savo elektrines kūrena dujomis. Todėl daug pigesni tiekėjai, pavyzdžiui, žaliosios elektros tiekėjai, vis dėlto parduoda savo elektrą brangiai. Tokiu principu apskaičiuodami savo kainas, jie gauna didelį pelną, kurį jiems sunėša vartotojai, apmokėdami savo sąskaitas.

Todėl infliacija neužklumpa visuomenės staiga ir iš pasalų. Ją sukelia geopolitinės permainos, įvairių rinkos veikėjų veiksmai ir neteisingi politiniai sprendimai.

Infliacijos pasekmės ekonomikai

Infliacija žmones veikia skirtingai. Jei jų pajamos nepadidėja bent tiek pat, kiek kainos, už tuos pačius pinigus jie gali nusipirkti mažiau. Tai ypač skaudžiai paliečia plonas pinigines turinčius žmones: bedarbius, daug išlaikytinių turinčius, socialiai remtinus šeimas, nepasiturinčius pensininkus. Infliacija suvalgo ir taip menkus jų pragyvenimo šaltinius.

Dėl infliacijos kreditoriai patiria nuostolių, o skolininkai – pelno. Investavusieji pinigus ar turtą jų netenka. Taip atsitinka todėl, kad kylant kainoms pinigų vertė mažėja, o kylant palūkanų normoms – ne. Atvirkščiai, skolininkai, paėmę paskolą, gauna naudos: jei infliacijos lygis didesnis už paskolos palūkanų normą, jie moka mažiau palūkanų. Tai turi įtakos ir nacionaliniu lygmeniu, nes taip valstybės gali sumažinti savo skolas.

Ką reiškia defliacija

Tai atvirkštinis infliacijai procesas: skirtinguose ekonomikos sektoriuose kainos ilgą laiką mažėja, todėl bendras kainų lygis krenta. Įmonės nustoja investuoti, nes tikisi, kad kainos dar labiau kris, ir negauna pelno. Panašiai ir vartotojai stabdo savo vartojimą, nes tikisi, kad produktai ir paslaugos dar labiau pils. Kyla recesijos grėsmė. Tačiau pinigų vertė didėja.

Kaip įveikti infliaciją

Pirmiausia reikia pašalinti nuolat augančių kainų priežastis. Dabartinės situacijos kontekste (2022 m.) tai reiškia: a) gauti prieigą prie pigios naftos ir dujų ir b) pakeisti kainų nustatymo mechanizmus naftos ir dujų rinkose.

Centrinio banko politika

Europos centrinis bankas (ECB) užtikrina stabilų kainų lygį. „Normaliais“ laikais ECB siekia, kad infliacijos lygis būtų artimas 2 %. Manoma, kad tai būtina sąlyga ekonomikos augimui. Jei infliacija didesnė, ECB gali padidinti palūkanų normas. Tada imama mažiau kreditų, mažiau investuojama, mažiau gaminama ir parduodama, mažėja ir paklausa,

taigi, sukuriama vartojimą stabdantis poveikis. Tačiau taip pat gali prasidėti defliacija. Jos pavojus kyla tada, kai palūkanų normų reguliavimo politikos priemonėmis negalima pašalinti infliaciją sukėlusią priežastį.

Patarimai kiekvienam asmeniui

Rekomendacijos pirmiausia priklauso nuo kiekvieno žmogaus turtinės padėties ir, priklausomai nuo jos, gali viena kitai prieštarauti. Tad kiekvienam asmeniškai spręsti, kurį iš toliau pateiktų pasiūlymų įgyvendinti praktiškai, atsižvelgiant į infliacijos trukmę ir intensyvumą:

- Stenkitės suprasti situaciją, atpažinti jos priežastis ir įvertinti galimus pokyčius,
- Jei prognozuojama, kad infliacija išliks ilgą laiką, dabar įsigykite ilgalaikio vartojimo prekių (pvz., spausdintuvų, asmeninių kompiuterių, antklodžių, dviračių),
- Jei tikimasi vidutinės trukmės ar laikinos infliacijos, susilaikykite nuo ilgalaikio vartojimo prekių pirkimo.

Abi strategijos individo požiūriu yra racionalios. Tačiau jei taip puola elgtis daugybė žmonių, krizė gali dar labiau sustiprėti.

Jei žmogus turi santaupų ar kito turto, verta apsvarstyti, kaip juos išsaugoti ir išmintingai panaudoti:

- Įsigyti nekilnojamojo turto ir (ar) sklypą, pageidautina tokį, kuriame galima verstis žemės ūkio veikla,
- Jungtis su kitais ir kurti kooperatyvus arba aktyvius draugų ratelius, kurie remia vieni kitus auginamu maistu,
- Įsigyti sidabro ir (ar) aukso dirbinių, kurie ne tik padeda išsaugoti pinigų vertę, bet ir pasitarnauja kaip mainų priemonė kraštutiniu atveju, pvz., jei pinigai smarkiai nuvertėja,
- Turėti grynųjų pinigų, nes dėl kelių vienu metu vykstančių krizių gali bankrutuoti bankai,
- Įsigyti akcijų ar obligacijų, pasikonsultavus su įvairiais paslaugų teikėjais ir vartotojų teisių apsaugos organizacijomis; būtinai atsižvelkite į etinius aspektus (nepirkite jokių karo ir ginkluotės pramonės akcijų) ir ekonominius pokyčius (vidutinių įmonių ateitis),

Atsargų kaupimas krizės atvejui

Informaciją teikia kiekvienos šalies Vidaus reikalų ministerija. Kitų patarimų galima rasti daugelyje interneto šaltinių, pvz., lietuviškoje svetainėje lt72.lt. Bendriausieji jų yra šie:

- Pasiruoškite vandens filtrus
- Apsirūpinkite vandens atsargomis (bent 2 litrai per dieną vienam asmeniui),

- Turėkite būtinųjų maisto medžiagų šaltinių: migdolų (baltymų šaltinis), džiovintų vaisių, pvz., figų (kalcio, geležies šaltinis), abrikosų, džiovintų žirnių, avižinių dribsnių, ryžių, sausų pieno miltelių, žuvies ir mėsos konservų, bulvių, konservuotų vaisių ir daržovių, maistinio aliejaus, makaronų (ypač greitai paruošiamų) ir kt.,
- Turėkite stovyklavimo viryklių ir atsarginį dujų balioną, kad prireikus maisto ir karšto vandens galėtumėte pasiruošti savarankiškai,
- Nepirkite firminių, plačiai reklamuojamų produktų – prekybos centrų vardiniai ženklai yra tokie pat geri, tik pigesni,
- Įsigykite tik energiją taupančius buitinius prietaisus,
- Sudarykite tik būtinus draudimus ir sutartis, o prireikus jas nutraukite, pvz.: mobiliojo ryšio sutartis, laikraščių prenumeratą, remonto išlaidų draudimą, akinių, mobiliųjų telefonų draudimą ir pan.

Aktyvus domėjimasis visuomeniniais reiškiniais ir politiniais įvykiais leidžia kokybiškai įsitraukti į ekonomikos formavimo politiką. Demokratijai reikia piliečių dalyvavimo, juolab kad piliečių galia dažnai būna didesnė, nei jie patys galvoja.

Naudingos nuorodos

1. Brächer, Michael / Schultz, Stefan, Deutschlands teure Gashamsterei, DER SPIEGEL, 42/2022, 14.10.2022, <https://www.spiegel.de/wirtschaft/unternehmen/energiekrisse-nachlaessigkeit-beim-gaseinkauf-soll-preise-in-die-hoehe-getrieben-haben-a-75cee149-18c9-4658-b863-b52cf4597271>
2. Budzinski, Oliver / Jasper, Jörg / Michler, Albrecht, F., Infliacija, in: Gabler Wirtschaftslexikon, <https://wirtschaftslexikon.gabler.de/definition/inflation-39320/version-262731>
3. Europos Centrinis Bankas, Infliacijos vertinimas ir strategijos peržiūra, <https://www.ecb.europa.eu/home/search/review/html/inflation-measurement.en.html>

Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas

Parengė Sophia BICKHARDT

Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas (BDAR) - tai Europos Sąjungos reglamentas, kuriuo siekiama apsaugoti fizinių asmenų asmens duomenis, reglamentuoti laisvą asmens duomenų judėjimą Europos Sąjungoje. Reglamentas įsigaliojo 2016 m. gegužės 24 d. ir taikomas nuo 2018 m. gegužės 25 d. Juo siekiama visoje ES suvienodinti viešųjų ir privačių duomenų tvarkytojų asmens duomenims taikomas taisykles. Europos Komisija bendrą informaciją apie duomenų apsaugą ES teikia atitinkamoje interneto svetainėje (https://commission.europa.eu/law/law-topic/data-protection/data-protection-eu_en) ir visomis oficialiosiomis ES kalbomis. Bendrojo duomenų apsaugos reglamento 99 straipsnius galima rasti Europos Komisijos interneto svetainėje (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?qid=1528874672298&uri=CELEX-%3A32016R0679>) ir kartu su apžvalga - BDAR skirtoje interneto svetainėje. Abu dokumentai pateikti visomis prienamomis ES kalbomis. Paaiškinimai su DUK, kontrolinis sąrašas duomenų valdytojams ir atnaujinimai surinkti BDAR interneto svetainėje. 2:55 min. trukmės įvadą pateikia "Wall Street Journal" "Youtube" (<https://www.youtube.com/watch?v=j6wwBqfSk-o>).

Kritika

Kritikos, be kita ko, sulaukė ir teisininkai. Pavyzdžiui, Kaselio universiteto (Vokietija) Viešosios teisės katedros, kurioje daugiausia dėmesio skiriama technologijų teisei ir aplinkos apsaugai, vedėjas prof. dr. "Reglamento tekste ignoruojami visi šiuolaikiniai duomenų apsaugos iššūkiai, tokie kaip socialiniai tinklai, didieji duomenys, paieškos sistemos, debesų kompiuterija, visur esanti kompiuterija ir kitos technologinės taikomosios programos". (Roßnagel, 2016).

Be to, į reglamentą buvo įtraukta daugiau kaip 70 atidarymo sąlygų, kuriomis valstybėms narėms buvo leista palikti galioti esamas duomenų apsaugos taisykles arba priimti naujas. Dėl to visose valstybėse narėse galiotų skirtingos taisyklės. (Roßnagel, 2016).

2019 m. lapkričio mėn. profesoriaus parengtoje ekspertinėje nuomonėje teigiama, kad ES reglamente yra daug pernelyg neaiškių nuostatų, kurios neatitinka didesnės vartotojų apsaugos tikslų (Roßnagel/provet, 2019).

Vikipedijos duomenimis, Europos Parlamento nariai kritikavo stiprų JAV vyriausybės ir JAV IT bendrovių atstovų lobizmą. Jie būtų baiminęsi griežtesnių duomenų apsaugos taisyklių ir JAV (Vikipedija, Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas).

Interneto platformoje LobbyPlag.eu (<https://lobbyplag.eu/governments>) išvardyti "Pagrindiniai klausimai" dėl BDAR.

Nuorodos

1. European Commission, Data protection in the EU, https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/data-protection-eu_en (retrieved 31/01/2023)
2. European Parliament and European Council, General Data Protection Regulation, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1528874672298&uri=CELEX%3A32016R0679>
3. Datenschutz-Grundverordnung, https://de.wikipedia.org/wiki/Datenschutz-Grundverordnung#Debatte_%C3%BCber_die_DSGVO (retrieved 31/01/2023)
4. GDPR.EU, Complete guide to GDPR compliance, <https://gdpr.eu> (retrieved 31/01/2023)
5. General Data Protection Regulation, https://en.wikipedia.org/wiki/General_Data_Protection_Regulation#Reception (retrieved 04/05/2020)
6. LobbyPlag.eu, Major Issues, <https://lobbyplag.eu/governments/topics> (retrieved 31/01/2023)
7. Roßnagel, Alexander, Studie: EU-Datenschutz-Grundverordnung verfehlt alle Ziele – Kasseler Juristen entwirren Rechtslage, 2016, <https://web.archive.org/web/20171215221322/http://www.uni-kassel.de/uni/universitaet/pressekommunikation/neues-vom-campus/meldung/article/studie-eu-datenschutz-grundverordnung-verfehlt-alle-ziele-kasseler-juristen-entwirren-rechtslag.html> (retrieved 31/01/2023)
8. Roßnagel, Alexander / provet – Projektgruppe verfassungsverträgliche Technikgestaltung, Evaluation der Datenschutz-Grundverordnung aus Verbrauchersicht, 2019, https://www.vzbv.de/sites/default/files/downloads/2019/12/04/19-11-26_gutachten_evaluation_dsgvo.pdf (retrieved 31/01/2023)
9. Wall Street Journal, GDPR: What Is It and How Might It Affect You? <https://www.youtube.com/watch?v=j6wwBqfSk-o> (retrieved 31/01/2023)
10. weltgewandt e.V. et al., Wiki on Empowering Digital Literacy in a Transforming World (<http://digiwiki.weltgewandt-ev.de>)

Terminų žodynas

Metinė palūkanų norma – metinė paskolos kaina, įskaitant mokesčius.

Atsiskaitomoji sąskaita – tai banke turima indėlio sąskaita, į kurią galima gauti elektroninius arba įnešti grynuosius pinigus, juos išsiimti, atlikti pervedimus ir formuoti indėlius. Ja galima naudotis pagal pareikalavimą, t. y. ji yra likvidi.

Išmokos vaikams arba **vaiko pinigai** – tai valstybės mokama išmoka vaikų tėvams arba globėjams. Išmokos vaikui dydis gali priklausyti nuo tėvų pajamų, vaikų skaičiaus ir kt.

Konkurencija – įmonių, privačių asmenų ir kitų ekonominių subjektų varžymasis dėl rinkų. Bendrąja prasme – siekis būti sėkmingesniai už kitus arba ką nors laimėti nu- galint kitus.

Sudėtinės palūkanos – tai palūkanos, kurios skaičiuojamos ne tik nuo pagrindinės sumos, bet ir nuo prieš tai uždirbtų palūkanų.

Pelno mokestis – mokestis, renkamas nuo juridinių asmenų pelno. Pelno mokestis apskaičiuojamas nuo juridinių asmenų pajamų atėmus išlaidas, amortizaciją ir kartais investicijas į gamybą, mokslinius tyrimus, labdarai skiriamas sumas. Lietuvoje nuo skir- tų labdarai iki 2 % pelno, mokesčio mokėti nereikia.

Kreditingumo vertinimas – tai statistinė analizė, kurią bankas ar kita finansų įstaiga atlieka siekdama nustatyti, ar paskolos prašantis asmuo ar įmonė yra pajėgūs vykdyti finansinius įsipareigojimus. Kai kuriose šalyse specializuota institucija yra atsakinga už duomenų, susijusių su vartotojų skolų elgsena, rinkimą.

Kreditingumas – rodiklis, atspindintis mokumą. Pagal jį skolintojas nustato, ar fizinis arba juridinis asmuo yra pajėgus gauti paskolą, atsižvelgiant į paskolos grąžinimo is- toriją ir kredito reitingą.

Kripto valiuta – decentralizuota ir užšifruota, t. y. apsaugota kriptografija ir (ar) pažan- giu kodavimu skaitmeninė valiuta, neprižiūrima jokių finansų institucijų, jos leidėjas nėra centrinis bankas. Pirmoji kripto valiuta bitkoinas sukurta 2009 m. ir tebėra populiari, daž- niausiai naudojama investavimo ir prekybos, kartais – valiutos keitimo sandoriuose.

DAX (vok. *Deutscher Aktienindex*) – pagrindinis Vokietijos akcijų indeksas, atspindintis 40 didžiausių ir likvidžiausių biržoje kotiruojamų Vokietijos bendrovių akcijų raidą.

Dvigubo apmokestinimo išvengimo sutartys reglamentuoja šalių, tarp kurių mo- kesčių mokėtojai keliauja arba kuriose vykdo veiklą, apmokestinimo tvarką.

Efektyvi palūkanų norma – tai faktinė procentinė palūkanų norma, mokėtina už paskolą.

Efektyvumas – savybė pasiekti didžiausią įmanomą darbo ar pelno kiekį naudojant kuo mažiau pastangų, energijos, pinigų ar kitų išteklių.

Neatidėliotųjų išlaidų fondas – tai pinigai, skirti padengti išlaidas, susijusias su prie- taisyčių remontu, buto atnaujinimu, išlaidoms, susijusioms su savo ar šeimos narių ligo- mis, ar pan.

Biržoje prekiaujami fondai (angl. *exchange-traded funds*, ETF) – tai investiciniai fondai, kurių vienetais kaip akcijomis prekiaujama vertybinių popierių biržose.

Akcizas – į valstybės biudžetą mokamas vartojimo mokestis, išreikštas procentais nuo prekės kainos arba absoliučia suma ir pridedamas prie parduodamos prekės kainos. Iš pradžių šis mokestis buvo taikomas prabangos prekėms, pastaruoju metu – dažniausiai neelastingos paklausos prekėms: kurui, tabakui ir degalams. Pagal ES reikalavimus nuo 2007 m. Lietuvoje akcizas taikomas ir elektros energijai.

Su pajamomis susijusios išlaidos – tai visos sąnaudos, patiriamos siekiant profesinės veiklos, pavyzdžiui, transporto išlaidos, išlaidos mokymuisi, biurui išlaikyti, darbo draubūžiams, su verslu susijusioms kelionėms ir kt.

Gyventojų pajamų mokestis – jį moka pajamų gavęs gyventojas. Nuolatinio Lietuvos gyventojų pajamų mokesčio objektas yra tiek Lietuvoje, tiek užsienyje gautos pajamos.

Paveldimo turto mokestis – mokestis, kurio objektas yra pagal paveldėjimo sutartį gautas turtas, įskaitant pinigus. Mokestis kritikuojamas dėl dvigubo apmokestinimo (mat turtas, paveldimas iš savininko, buvo įsigytas už apmokestintą lėšas, ir visi mokesčiai jau sumokėti). Gali būti taip, kad paveldėtojas tiesiog neturi išteklių paveldėjimo mokesčiui sumokėti.

Paskola išsimokėtinai suteikiama, kai nusprendžiama už įsigyjamą prekę, pavyzdžiui, skalbimo mašiną, mokėti dalimis.

Palūkanos – pinigų suma, mokama už suteiktą paskolą, padėtą indėlį, įsigytus skolos vertybinius popierius, perduotą naudoti turtą ar kitą skolinį reikalavimą, t. y. sutartyje nustatytas procentas, skaičiuojamas nuo padėto indėlio, suteiktos paskolos dydžio, skolos vertybinių popierių nominaliosios vertės arba perduoto naudotis turto ar kito skolinio reikalavimo vertės.

Žemės mokestis – objektas yra Lietuvos Respublikoje esanti privati žemė, išskyrus miško žemę ir žemės ūkio paskirties žemę, kurioje įveistas miškas LR įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka. **Mokesčio mokėtojas yra žemės savininkas** – fizinis asmuo ir juridinis asmuo. **Mokesčio tarifas** siekia nuo 0,01 % iki 4 % žemės mokestinės vertės.

Verslo liudijimas – tai dokumentas, kuris patvirtina, kad asmuo yra sumokėjęs fiksuoto dydžio pajamų mokestį (nepriklausantį nuo gaunamų pajamų) ir gali verstis tam tikra veikla. Pajamų mokesčio dydį nustato savivaldybės. Naudojantis specialiomis skaičiuoklėmis galima susiskaičiuoti, kiek kainuoja verslo liudijimas konkrečiai veiklai.

Loterijų ir azartinių lošimų mokestis – tai mokestis, kurį moka bendrovės, turinčios licenciją organizuoti loterijas ir azartinius lošimus, pavyzdžiui, vaizdo žaidimus, ruletę, kortų ir kauliukų žaidimą, bingo ir kitus.

Hipoteka – esamo ar būsimo skolinio įsipareigojimo įvykdymą užtikrinantis nekilnojamojo daikto įkeitimas, kai įkeistas daiktas neperduodamas kreditoriui.

Profesinė pensija – nuo darbo užmokesčio priklausanti pensija, kurią iš dalies finansuoja darbdavys, o iš dalies – darbuotojas.

Overdraftas, arba sąskaitos kreditas – trumpalaikio kreditavimo būdas, suteikiantis įmonei teisę naudoti pinigų sumas, viršijančias banko sąskaitos likutį iki nustatytos maksimalios sąskaitos kredito sumos, padedantis subalansuoti įmonės pinigų srautus ir patenkinti einamųjų lėšų poreikį.

Kaupiamųjų pensijų sistema – aprūpinimo senatvės pensijomis būdas, kai apsidraudusiųjų pensijos įmokos yra kaupiamos asmeninėse sąskaitose ir sukauptos lėšos investuojamos.

Einamasis finansavimas (angl. *pay-as-you-go, pay-as-you-earn*) – valstybinio socialinio draudimo finansavimo būdas, kai išmokos apdraustiesiems valstybiniu socialiniu draudimu mokamos iš surenkamų einamųjų įmokų. Einamojo finansavimo sistemoje tam tikro laikotarpio pensininkams pensijas moka to paties laikotarpio dirbantieji, t. y. socialinio draudimo gaunamos lėšos nėra kaupiamos ir investuojamos, tad sistema priklauso nuo demografinės padėties ir nuo tam tikro laikotarpio įmokų mokėtojų darbo užmokesčio.

Pensijų fondas – įmonė, kuri pensijų sutarčių pagrindu kaupia pinigines lėšas į pensijų fonde pensijų programų dalyviams atidarytas pensijų sąskaitas, investuoja šias lėšas į investicijų portfelį ir nustatytomis sąlygomis dalyviams moka pensijų išmokas.

Pakeitimo norma – *atotrūkis* tarp dirbančiojo paskutinio atlyginimo (pajamų) ir pirmosios senatvės pensijos išmokos. Daugelyje šalių pensija yra daug mažesnė už darbuotojo gautą atlyginimą.

Asmeninio turto mokestis – tai kilnojamojo turto, pavyzdžiui, automobilių, mašinų, baldų ir kt. mokestis. Lietuvoje netaikomas.

Fizinio asmens nemokumas pripažįstamas esant šioms dviem sąlygoms: (1) asmens skolos, kurių mokėjimo terminai suėję, turi viršyti 25 Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintas minimaliąsias mėnesines algas (MMA), (2) turi būti konstatuotas nemokumo pagrįstumas, t. y. nustatytas asmens nebegalėjimas įvykdyti pradelstų kreditoriams įsipareigojimų, kai turimo turto ir gaunamų pajamų nepakanka skoloms grąžinti.

Progresiniai mokesčiai – tai skirtingoms mokėtojų grupėms taikomi skirtingi tarifai; dažniausiai taikomi gyventojų pajamų mokesčiui pagal pajamų lygį: kuo didesnes pajamas gauna gyventojas, tuo didesnis tarifas jam taikomas.

Neapmokestinamasis minimumas (neapmokestinamasis pajamų dydis) – minimali riba, už kurią mažesnes pajamas gaunantieji apskritai nemoka pajamų mokesčio. Juo siekiama užtikrinti mokesčių mokėtojų pragyvenimą arba įgyvendinti tam tikrus politinius tikslus, pavyzdžiui, pagerinti demografinę padėtį, priversti piliečius daugiau išleisti arba taupyti ir pan.

Nekilnojamojo turto mokestis – metinis mokestis; Lietuvoje turi mokėti fiziniai asmenys, kurių *nekilnojamojo turto* vertė ne mažesnė nei 150 tūkst. eurų.

Realioji palūkanų norma apskaičiuojama iš nominaliosios palūkanų normos atėmus metinę infliaciją.

Investicinė grąža – procentinis dydis, rodantis investicijos ar investicinio portfelio pelningumą.

Riesterio pensija – papildoma pensija, kurią gali gauti Vokietijos valstybinės pensijos gavėjai. Ji buvo įvesta 2002 m. ir pavadinta buvusio darbo ir socialinių reikalų ministro Walterio Riesterio vardu. Vyriausybė subsidijuoja šią papildomą privačią senatvės pensiją, taikydama mokesčių lengvatas, priklausomai nuo to, ar asmuo (šeima) turi vaikų ir kiek jų yra. Pagrindinė lengvata siekia 175 eurus, papildoma – 300 eurų už kiekvieną vaiką. Be to, kapitalo įnašai iki 2100 EUR per metus mokesčių deklaracijoje laikomi specialiomis išlaidomis.

Rizika – kiekybiškai įvertinama tikimybė, kad įvyks kas nors neigiamo.

Investicijų robotas – tai dirbtiniu intelektu pagrįsta automatinė paslauga, teikianti investavimo konsultacijas.

Teisinė valstybė – tai sistema arba situacija, kai ribojama savavališka valdžia ir visi piliečiai bei institucijos yra atskaitingi pagal tuos pačius įstatymus.

Socialinis draudimas – valstybės teikiama draudimo nuo ekonominės rizikos forma. Jis apima tokias dedamąsias kaip sveikatos draudimas, pensijų ir slaugos draudimas, nedarbo draudimas ir kt. Draudimo išmokų dydis priklauso nuo asmens įmokų į socialinio draudimo fondą.

Mokesčių klasė yra viena iš šešių kategorijų, į kurias skirstomi Vokietijos mokesčių mokėtojai, atsižvelgiant į jų šeimyninę padėtį, sutuoktinio pajamas, vaikų skaičių ir tai, ar jie turi vieną, ar kelis pajamų šaltinius. Lietuvoje pagal mokesčio mokėjimo tvarką gyventojų pajamos (įskaitant neapmokestinamąsias) skirstomos į dvi klases – A ir B. Daugiau žr. LR gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 22 str.

Mokesčių skalės – Vokietijoje naudojama sistema, siekiant apskaičiuoti, kiek tiksliai mokesčių darbuotojai turi sumokėti nuo savo pajamų. Lietuvoje netaikoma.

Pridėtinės vertės mokestis (PVM) – vartojimo mokestis, taikomas beveik visoms prekėms ir paslaugoms, kurios perkamos ir parduodamos naudoti ir vartoti ES.

Mokesčio tarifas – teisės aktais nustatytas mokesčio dydis, kuriuo apmokestinamas individualus mokesčių mokėtojas arba įmonė.

Finansų įstaiga – įmonė ar užsienio įmonės padalinys, kuris teisės aktų nustatyta tvarka verčiasi teikdamas finansines paslaugas.

Savarankiškas darbas – tai darbas sau, kaip laisvai samdomam darbuotojui arba įmonės savininkui, o ne pagal darbo sutartį su darbdaviu.

#FLIGHT

Financial Literacy for Investment, Growth,
Help and Teamwork

Design by Vilma Dainienė

Erasmus+

Europos Komisijos parama šio leidinio rengimui nereiškia pritarimo jo turiniui, kuriame pateikiama autorių nuomonė, todėl Europos Komisija negali būti laikoma atsakinga už informaciją panaudotą šiame leidinyje.